

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, 1547–1630

Prentenkabinet der R.U., Leiden

**DE WORDING VAN HET TWAALFJARIG
BESTAND VAN 9 APRIL 1609**

DOOR

W. J. M. VAN EYSINGA

VERHANDELINGEN DER KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, AFD. LETTERKUNDE

NIEUWE REEKS, DEEL LXVI, No. 3

1959

N.V. NOORD-HOLLANDSCHE UITGEVERS MAATSCHAPPIJ
AMSTERDAM

*Retter Europas sind die beharrlichsten
Feinde Spaniens: die Holländer, England, das katholische
und das protestantische, und Henri IV trotz seines
Uebertritts.*

*Jacob Burckhardt
Gesamtausgabe, VII, 370*

LIJST VAN VERKORTE TITELS VAN AANGEHAALDE BOEKEN

1. Correspondance: Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle par Henri Lonchay et Joseph Cuvelier, Tome Premier, Précis de la Correspondance de Philippe III (1598–1621), uitgave van de Koninklijke Belgische Akademie, 1923.
2. Van Deventer: Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt en zijn tijd, verzameld en met inleiding en aantekeningen uitgegeven door M. L. Van Deventer, 3 deelen, 1860–1865.
3. Du Mont: Corps universel diplomatique du droit des gens etc., 1726–1731, 8 delen.
4. Gallucci: Angeli Gallucci e societate Jesu, De Bello Belgico ab anno Christi MDXCIII ad inducias annorum XII An. MDCIX. pactas, 1677, 2 delen.
5. Haak: Johan van Oldenbarnevelt, Bescheiden betreffende zijn staatkundig beleid en zijn familie, uitgegeven door Dr. S. P. Haak, Eerste deel, 1570–1601, 1934, in R. G. P. deel 80.
6. Historiae: Hugonis Grotii Annales et Historiae de rebus belgicis, Amsterdam, Joh. Blaev, 1657.
7. Jeannin: Négociations diplomatiques et politiques du Président Jeannin (1598–1620) avec notice biographique par J.-A.-C. Buchon, 1875. De eerste, niet volledige uitgave, is van 1656, Parijs bij Pierre le Petit. De brieven komen ook voor in Petitot, vgl. beneden onder Sully.
8. Mémoire historique: Mémoire historique concernant la negociation de la Paix traitée à Vervins l'An 1598, entre Henry IV, Roy de France & de Navarre: Par Messieurs de Bellievre & de Sillery. Philippes II Roy d'Espagne: Par les Sieurs Richardot, Taxis & Verreyken: et Charles Emmanuel Duc de Savoye. Par le Sieur Marquis de Lullin, 2 delen, 1667.
9. Van Meteren: Belgische of Nederlantsche Oorlogen ende Gheschiedenissen beginnende van tiaer 1598 tot 1611, mede vervatende enige haerder gebueren handelinghe, beschreven door Emanuel van Meteren, 1611.
10. R.G.P.: Rijks Geschiedkundige Publicatiën.
11. Sully: Mémoires des sages et royales oeconomies d'estat, domestiques, politiques et militaires de Henry le Grand, l'Exemplaire des roys, le prince des vertus, des armes et des lois, et le pere en effet de ses peuples françois. Et des servitudes utiles, obeissances convenables et administrations loyales de Maximilian de Bethune, l'un des plus confidens, familiers et utiles soldats et serviteurs du grand Mars des François, of ook Oeconomies royales, ou Mémoires de Sully, in

- Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France, door M. Petitot, deel I v., 1820, vlg.
12. Villa: Ambrosio Spinola, Primer Marqués de los Balbases, Ensayo biografico por Antonio Rodriguez Villa de la Real Academia de la historia, 1905.
 13. Vreede: Lettres et négociations de Paul Choart, seigneur de Buzanval, et de François d'Aerssen, suivies de quelques pièces diplomatiques concernant les années 1593–1596, et 1602–1606, publiées pour la première fois par G. G. Vreede, professeur de droit des gens à l'Université d'Utrecht, Correspondant du Ministère de l'Instruction publique en France pour les travaux historiques, 1846.
 14. Vreede II: het vervolg van het vorige over 1600, 1853.

WOORD VOORAF

Sedert ik op het oude Haagse Gymnasium aan het Westeinde in de vroegere Spaanse Ambassade het prachtige geschiedonderwijs van dr. van Aalst heb mogen genieten, is de figuur van Oldenbarnevelt er een gebleven, die altijd weer in de herinnering oprees. In de volgende bladzijden heb ik getracht te beschrijven hoe hij als leidend Staatsman der Noordelijke Nederlanden deze, met de militaire steun van Prins Maurits en Graaf Willem Lodewijk, van hulpzoekende daar waar hulp ook maar te zoeken was, wist te verheffen tot grote mogendheid.

Voor opmerkingen houd ik mij zeer aanbevolen.

Gaarne spreek ik mijn dank uit voor de voorlichting, die ik mocht ondervinden van het Algemeen Rijksarchief in Brussel, van Prof. Hans van Werveke te Gent, van de dames en heren van het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, van de Rijksarchivarissen in de zeven (zes) Provinciën en van dr. A. J. Veenendaal, secretaris der Rijkscommissie voor vaderlandse geschiedenis. Zeer erkentelijk ben ik ook aan Mejuffrouw C. G. Voorhoeve, die het manuscript in toonbare vorm heeft gebracht, alsmede aan mijn kleindochter Ima van Eysinga, die het Register heeft samengesteld.

Van Eysinga.

INHOUD

	Blz.
LIJST VAN VERKORTE TITELS VAN AANGEHAALDE BOEKEN	5
WOORD VOORAF	7
INHOUD	8
HOOFDSTUK I. EERDERE VREDESPOGINGEN	9
HOOFDSTUK II. DE VERHOUDING TOT KONING HENDRIK TOT EIND 1604	22
HOOFDSTUK III. DE OMMEZWAAI	67
HOOFDSTUK IV. HET HAAGSCHE CONGRES IN 1607	95
HOOFDSTUK V. DE JAREN 1608 EN 1609	110

HOOFDSTUK I

EERDERE VREDESPOGINGEN

De in 1606 door de Aartshertogen Isabella en Albertus uit Brussel ondernomen vredes pogingen, die weliswaar de vrede niet brachten, maar ten slotte wèl het Twaalfjarig Bestand van 9 april 1609, zijn door vele mislukte pogingen voorafgegaan.

In de eerste jaren van de in 1567 door de inval van het Spaanse leger onder Alva in de Nederlanden begonnen oorlog waren vredes pogingen nog uitgesloten. De ijzeren hertog wist slechts van onderwerping, niet van onderhandeling.

Maar als dan vanaf 1 april 1572 Holland en Zeeland onder leiding van de Prins van Oranje zich aan de greep van Spanje gaan onttrekken en Alva van het toneel verdwijnt, gaat zijn opvolger Requesens zien, hoe ook de overige Provinciën de door de tiran geschapen ellendige toestand moe zijn. Hij poogt dan met de Prins en diens twee Provinciën tot een vergelijk te komen. En daarmee begint de lange reeks van vredesvoorstellen, die uitgaan òf van de landsheerlijke stadhouders dan wel van de Spaanse Koning zelf, òf van de Staten der Zuidelijke Nederlanden dan wel van de nauw met Philips II en Philips III vermaagschapte Keizer Rudolf II, òf van de Aartshertogen dan wel van andere vorsten, maar nooit van de Prins van Oranje of, na diens dood, van de Staten-Generaal der Noordelijke Provinciën.

Requesens' vredes poging, die na allerlei polsingen leidt tot de bespreking te Breda, stuit ten slotte in 1575 af op 's Prinsen eis, dat de gehate vreemdelingen het land zullen verlaten, dat de Nederlanden als vanouds zullen worden geregeerd door landszonen en dat de hervormde godsdienst vrij zal zijn. Deze laatste eis durft de Prins ten slotte te verzachten door de bepaling, dat het punt van de godsdienst zou beslist worden door de bijeen te roepen Staten-Generaal van alle Nederlanden. De Koning weigert ¹.

Door 's Prinsen tegemoetkomende houding op het punt van de godsdienst was bereikt, dat de eisen van het Noorden dezelfde werden als de gekoesterde wensen van het grotendeels roomse Zuiden. Als dan Requesens

¹ Vgl. voor deze onderhandeling Fruins „Prins Willem in onderhandeling met den vijand over vrede 1572-1576”, Gedenkschriften II bl. 336 vlg. Op bl. 347v. wijst Fruin erop, hoe de Prins reeds in 1573, toen Haarlem belegerd werd en Duitse vorsten trachtten te bemiddelen, maar het nog niet tot vredesonderhandeling kwam, precies aangaf welke voorwaarden noodzakelijk zouden zijn: vrijheid in het godsdienstige en staatkundige, herstel der oude privilegiën, een nationale regering, en daartoe vertrek der Spaanse soldaten en Spaanse overheersers. Philips wordt dan nog erkend als landsheer, le bon Roy, mal informé, zoals bv. ook blijkt uit het smeekschrift aan de Koning van de Staten van Holland uit september 1573, door Fruin genoemd de apologie van de opstand.

sterft, de Staten-Generaal te Brussel zelf het heft in handen nemen en de Spaanse Furie weer eens goed voelbaar maakt de ellende, die het Spaanse geweld over het land gebracht had, terwijl de nieuwe koninklijke vertegenwoordiger don Juan, de beroemde overwinnaar der Turken, er nog niet was, — vinden Noord en Zuid zich weder in de Pacificatie van Gent (8 november 1576). Dit vredesverdrag, dat zich blijkens zijn inleiding beschouwt als vervolg op de poging van Breda, komt dus tot stand, buiten medewerking vanwege de Koning, tussen enerzijds Zuidelijke Staten en anderzijds de Prins van Oranje en de Staten der beide noordelijke Provinciën. Het richt zich zeer speciaal tegen de Spaanse onderdrukking, maar erkent nog altijd Koning Philips als Heer der Nederlanden. De fictie van „Le bon Roy, mal informé”, die de Prins tot de zijne had gemaakt dadelijk toen hij tegen de Spaanse inval van 1567 was te velde getrokken, blijft dus ook dan nog gehandhaafd.

De schitterende intocht van de Prins in Brussel in september 1577 is het uiterlijke teken van het — helaas zeer tijdelijke — slagen van zijn ook na 1572 niet uit het oog verloren „politique de la Généralité”, de bevrijding van alle Nederlanden. Deze politiek zou ook na zijn heengaan de machthebbers in het Noorden voor ogen blijven staan. Maar don Juan en na diens dood op 1 oktober 1578, vooral zijn opvolger, de hertog van Parma zouden het Zuiden geleidelijk weten terug te winnen.

De gebeurtenissen van 1576 en 1577 waren van dien aard geweest, dat Koning Philips nu zelf het initiatief tot vrede met de gezamenlijke Nederlanden ging nemen. Daartoe verscheen op 31 januari 1578 Jean de Noircarmes, baron de Selles als afgezant van de Koning in de Staten-Generaal. De afgezant deelde mede, dat de Koning „ne désire aultre chose, sy non que la religion Catholique et deue obéissance à luy soient observées punctuèlement”¹. Het contact leidt tot besprekingen te Leuven met don Juan onder bemiddeling van de keizerlijke en de Engelse gezant bij de Staten-Generaal. Maar in begin september is don Juan ontheven van zijn vredestaak, die de Koning overdraagt aan Keizer Rudolf als intercesseur et moyenneur. In mei 1579 begint dan onder bemiddeling van Keizerlijke Commissarissen, waaronder de Keurvorsten van Trier en Keulen, de onderhandeling in laatstgenoemde stad.

Maar ook deze vredespoging kan de tegenstellingen niet overbruggen en verloopt aan het einde van 1579². De Spaanse onderhandelaar Terranova had geweigerd toe te stemmen in de door de Keizer zelf voorgestelde

¹ Rijks Geschiedkundige Publicatiën, verder aan te halen als R.G.P., dl. 33, bl. 39 vlg.

² R.G.P. dl. 33, bl. 554 vlg. De handelingen van het Keulse vredescongres zijn, blijkbaar op last der Staten-Generaal, in het volgende jaar 1580 bij Plantijn te Antwerpen verschenen: *Acta Pacificationis quae coram Sac. Caesareae Maiestatis commissariis inter Seren. Regis Hispaniarum & Principis Mathiae Archiducis Austriae, Gubernatoris, ac. Ordinumque Belgii legatos, Coloniae habita sunt: fideliter ex Protocolo legatorum Ordinum descripta, & quae Germanice vel Gallicè concepta erant, in linguam Latinam translata.*

wapenstilstand, hetgeen Parma veroorloofde Maastricht op 29 juni te veroveren, waarna op 12 september enige zuidelijke provinciën zich met de Koning verzoenden. De Staten-Generaal waren reeds uit Brussel naar Antwerpen verhuisd. De scheiding tussen Zuid en Noord was weer begonnen, nu voorgoed.

De grote rede, die de Prins op 24 november 1579 in de Staten-Generaal uitsprak¹ en waarin hij overduidelijk te kennen gaf, dat als de gewesten niet met meer voortvarendheid de gemeenschappelijke zaak dienden, deze het noodzakelijkerwijze zouden afleggen tegen Spanje, wijst er reeds op, dat 's Prinsen politiek der generaliteit haar hoogtepunt had overschreden. Trouwens het Noorden had zich reeds hêrverzekerd door de Unie van Utrecht, (29 januari), die niet alleen Holland en Zeeland, maar nog vijf andere provinciën zou gaan tezamen binden.

In de eerstvolgende jaren, als het Zuiden volkomen terugvalt in de Spaanse greep, gaat het hard tegen hard tussen het zich consoliderende Noorden en de vijand. Het Noorden zweert Koning Philips als landsheer af (26 juli 1581); le bon Roy, mal informé had afgedaan en slaat terug met vogelvrijverklaring van de Prins. De slag treft doel op 10 juli 1584 en dan blijven de Staten-Generaal voorlopig slechts heil zoeken bij de Koning van Frankrijk, die weigert, en vervolgens bij Koningin Elisabeth van Engeland, die aanvaardt. Leicester komt hier met Engelse troepen en de waarborg der pandsteden Den Briel en Vlissingen. Het Engelse, langzaam afbrokkelende protectoraat begint. De oorlog gaat door. Het wordt een in hoofdzaak militair-strategische oorlog, zoals Geyl in zijn Geschiedenis van den Nederlandschen Stam telkens onderstreept, en waarbij de rivieren-barrière een grote rol speelt. Maar tegelijk blijft het godsdienstig verschil zich ook op allerlei wijze voortdurend doen gevoelen.

Tot het einde van 1591 hoort men niet meer van vredespogingen. Parma hoopt de oorlog op andere wijze te winnen. Niet alleen in het Zuiden, maar ook in het Noorden valt de ene stad na de andere onder zijn gezag terug. Op Maastricht volgt weldra Groningen en tal van plaatsen in het oosten des lands. Grote indruk maakt in 1585 de val van Antwerpen en twee jaren later van het toen zo belangrijke Sluis.

Maar als dan het Noorden in zijn door Oldenbarnevelt als Advocaat van Holland sedert 1586 geleide tegenstand tegen het ongelukkige bewind van Leicester zich van zijn zelfstandige kracht bewust wordt, en onze vloot bij het naderen der Armada in 1588 Parma belet troepen uit de Vlaamse havens naar Engeland over te brengen, en wanneer dan in 1590 ook te land de krijgskans keert onder Prins Maurits en Graaf Willem Lodewijk — Us Heit —, terwijl Parma opdracht heeft zijn kracht groten-deels voor de Franse burgeroorlog aan te wenden, dan wordt de tijd weer rijp voor pogingen tot vrede.

Een keizerlijk gezantschap bestemd voor Brussel en Den Haag verzoekt

¹ R.G.P. dl. 33, bl. 591.

op 24 oktober 1591 van uit Keulen de Staten-Generaal de reis aan deze zijde der grens te willen vergemakkelijken. Men tracht er zich op 8 november van af te maken door erop te wijzen, dat de meeste volmachten naar hun Provinciën vertrokken zijn, om aldaar staatsgewijze te vergaderen. Maar het inmiddels te Brussel aangekomen gezantschap komt 12 december op de zaak terug. Terwijl de overige gezanten naar Duitsland terugkeerden, verkrijgt Von dem Bylandt freiherr zu Reidt, herr zu Brempt een paspoort en wordt 27 maart 1592 in tegenwoordigheid van Prins Maurits door de Staten-Generaal ontvangen. Hij legt daarbij over een brief van de Keizer Rudolf, gedagtekend 22 november 1591 en op vrede aandringend.

Of de Keizer tot deze vredespoging was overgegaan op instigatie van Koning Philips blijkt niet met zekerheid. Maar wèl deed hij het mede op verzoek van de Duitse grenslanden, van welke een gezantschap op 23 augustus 1590 in Den Haag ontvangen was om zich evenals het te Brussel gedaan had te beklagen over het goeddeels op onzijdig Duits gebied gevoerd worden van de Spaans-Nederlandse oorlog. Deze klachten, die toen niet voor het eerst geuit werden en nog lang zouden aanhouden, wijzen op het ook zuiver Duits belang, dat de Keizer bij een vrede had, maar tevens op de onmacht van het Rijk om de strijd gevoerd op onzijdig Rijksgebied te keren. Tegen deze klachten is onze houding altijd tegemoetkomend geweest: Spanje was voorgegaan in zijn niet door het Rijk verhinderde pogingen om ons vanuit het oosten te omvatten en, vooral later, om zijn leger te doen leven op kosten van het Duitse land; zodoende waren wij wel genoodzaakt ons tegen die omvatting te verdedigen, maar wij waren bereid onze strijdkrachten uit de Duitse landen terug te trekken, zodra Spanje, dat begonnen was, het voorbeeld gaf. Dat aandrang van de kant der Duitse grensvorsten, althans mede-aanleiding was tot 's Keizers brief aan de Staten-Generaal van 22 november 1591 blijkt uit die brief zelf. Trouwens de Keizer had door een brief van 1 januari 1591 de Duitse klachten reeds ondersteund.

De wijze, waarop de Staten-Generaal op de keizerlijke vredespoging reageerden tekent hoe zeer zij zich bewust geworden waren van eigen kracht. Terwijl in 1574 en 1575 te Breda en nog in 1579 te Keulen werkelijk onderhandeld was over vrede, wordt thans vierkant geweigerd op de vredespoging in te gaan, en zo zou het voorlopig blijven. Oldenbarnevelt en de burgemeester van Middelburg Van de Warcke worden aangewezen om op de keizerlijke vredespoging te ontwerpen „eene antwoirde negatiff mette beste redenen, daertoe dienende, die zij sullen weeten t'adviseren”¹. Deze opdracht heeft geleid tot de uitvoerige brief van 7 april 1592 die tot model gediend heeft voor de afwijzing van vredespogingen der eerstvolgende jaren². Uitvoerig wordt erin verhaald wat sedert 1574 steeds zonder succes was geschied op grond der trouweloosheid van de tegenpartij, wordt niet vergeten „de Roomse maxime, quod haereticis & rebellibus

¹ R.G.P. dl. 55, bl. 599.

² De brief bij Bor, III, bl. 591.

(daer voor d'ingesetenen deser Landen, doch Gode lof sonder reden gescholden worden) non sit servanda fides" en wordt verklaard, dat men daarom op het vredesvoorstel niet kan ingaan. Om de indruk der weigering te verzachten wordt Bylandt vereerd met een gouden keten en een penning, die echter geweigerd worden ¹.

De tijd, dat ook de Republiek vrede zou wensen te sluiten was nog lang niet gekomen.

Anders in het Zuiden. Bij de intocht van Parma's opvolger, 's Keizers broeder Ernst, in januari 1594, was het vurig verlangen der bevolking naar vrede overtuigend gebleken. De Aartshertog wenste niets liever dan vredestichter te zijn en de Koning machtigde hem een vrede voor te stellen op de voet van de Pacificatie van Gent, dus met erkenning van Philips als landsheer.

In een wederom door Oldenbarnevelt zelf gesteld overzicht der lijdensgeschiedenis sedert Alva's komst wordt op 27 mei 1594, geheel in de geest van de brief van 7 april 1592, aan Aartshertog Ernst geantwoord, dat met de Spaanse Regeringsraad, die op deze landen „recht wil pretenderen", niet te onderhandelen viel; en was niet het diepe wantrouwen, dat Spanje had opgewekt, onlangs weer versterkt door de poging tot moord op Prins Maurits en Frederik Hendrik door een hierheen gezonden priester uit het land van Namen? „Tot affweringe van allen achterdencken" werden zowel Koning Hendrik IV als Koningin Elisabeth en ook Duitse vorsten op de hoogte der zaak gebracht ².

Dat de Staten-Generaal niet van een vrede naar Spaans model wensten te weten, blijkt ook weer uit hun besluit van 8 december 1594 om de agent in Duitsland, dr. Myller, op te dragen de Duitse vorsten zoveel de gelegenheid zich daartoe zou voordoen te beduiden, dat er geen vredesgezanten door het Rijk moesten gezonden worden, daar „deselve gezanten alhier egheen vrucht en sullen doen" ³.

Geldgebrek had de losbandigheid der Spaanse troepen zódanige afmetingen doen aannemen, en de tegenstelling tussen de hoge adel en de onuitstaanbare trots der Spaanse raadslieden was zó scherp geworden, dat een bijeenkomst althans van de twee eerste standen der Staten-Generaal onmisbaar werd. De hertog van Aerschot brak er in de scherpste bewoordingen de staf over het Spaanse bewind en eiste vrede. De rede, door Fruin in zijn Tien Jaren een oorlogsverklaring aan de Spaanse raadslieden van de landvoogd genoemd, werd op verzoek van deze gevolgd door een geheel in dezelfde geest gehouden rapport der heren, dat aan de

¹ Voor de Keizerlijke vredesopgingen in 1590 en 1591, die gedeeltelijk samenlopen met klachten over het gebruik van Duits gebied als oorlogsterrein, wordt verwezen naar R.G.P. dl. 55 bl. 386 vlg. en 599 vlg, alsmede naar Bor, III, bl. 544 en 589 vlg. Voor de klachten over oorlog op onzijdig gebied naar De Groot, De iure belli ac pacis II, II, § 10 en Gids voor De Groots boek van schrijver dezes 1945, bl. 22-23.

² De brief is afgedrukt bij Bor, III, bl. 813 vlg. Vgl. voorts R.G.P. dl. 57, bl. 193 vl.

³ R.G.P. dl. 57, bl. 230-231.

Koning werd voorgelegd. Deze verklaarde zich bereid tot vrede met handhaving van de roomse godsdienst en 's Konings gezag, ook tot wapenstilstand, dan wel tot voortzetten van de oorlog totdat de rebellen tot rede zouden zijn gebracht ¹.

Op 20 februari 1595, een maand na ontvangst van het rapport stierf aartshertog Ernst. Weldra verscheen daarop in Den Haag een vertrouwensman van de Zuidelijke Staten-Generaal. Hem wordt beduid, dat wij bereid zijn te trachten het met de Zuidelijken eens te worden, mits deze gemene zaak met ons willen maken. Als echter blijkt, dat de Zuidelijken slechts in overleg met de Spanjaarden willen praten met ons, wordt verder contact op 12 juni 1595 afgewezen ².

Ook de Keizer doet in datzelfde jaar wederom een vredespoging om daarop bij brief van 12 juni te horen, dat er maar geen gezanten moeten komen omdat de Spanjaarden blijkens een lange ondervinding niet te vertrouwen zijn, zoals ook weer uit pas onderschepte brieven gebleken was ³.

In het volgende jaar 1596 wordt een hernieuwde poging van de Keizer afgewimpeld met het bescheid, dat een vredehandel onnodig werd geacht ⁴.

Als dan in hetzelfde jaar 1596 de Triple Alliantie met Frankrijk en Engeland tegen Spanje een feit is geworden, ontvangt onze agent doctor Wyer in Duitsland op 11 november opdracht de Duitse vorsten uit te nodigen tot de alliantie toe te treden ⁵.

In de zomer van 1597 komt de Keizer op instigatie van de Paus en Koning Philips wederom op de vredeszaak terug. Hij betoont zich weinig gesticht erover, dat wij zijn gezanten telkens „audiëntie weigeren”, waarop de Staten-Generaal in een uitvoerig betoog o.a. opmerken, dat „het notoir is en conform aller volkeren wetten, en loflijke gebruyken, altoos geoorlooft is, te allegeren wettige redenen, waerom men de komste van eenige Gesanten niet nodig acht, . . .” ⁶.

Het jaar 1597 zag in Den Haag ook een Poolse en een Deense ambassade, beide om op vrede aan te dringen. De eerstgenoemde ten einde Spanje de handen vrij te geven om Polen tegen Turkije te helpen. De Deense ambassade bood bemiddeling aan, maar drong tevens aan op vrije zeevaart der onzijdigen. Vooral het antwoord aan de Denen houdt weer een uitvoerig overzicht in van het gehele oorlogsverloop met als slotsom, dat het noch in het belang der Republiek noch in dat van andere staten zou zijn zich in te laten in onderhandeling met de vijand ⁷.

In het begin van 1598 doet Brussel door de wegens het geloof uitgeweken Zuid-Nederlander Daniel van der Meulen pogingen om tot hereniging te

¹ Gachard, Actes des Etats-Généraux de 1600, 1849, bl. 415 vlg., vooral 442 en 443.

² R.G.P. dl. 57, bl. 409-411.

³ R.G.P. dl. 57, bl. 479-481; zie ook bl. 492-493 en 438.

⁴ R.G.P. dl. 62, bl. 126-127.

⁵ R.G.P. dl. 62, bl. 137 vlg.

⁶ R.G.P. dl. 62, bl. 454 vlg. en Bor; IV, bl. 358.

⁷ R.G.P. dl. 62, bl. 459-462.

geraken met grote vrijheid ook op godsdienstig gebied voor het Noorden, mits dit zich aan Spanje wilde onderwerpen. Men was daarbij aan het verkeerde adres; door Van der Meulen kreeg Oldenbarnevelt wèl waardevol nieuws¹.

Aan de Triple Alliantie van 1596 is geen lang leven beschoren geweest. Reeds spoedig acht Hendrik IV het gewenst vrede met Spanje te sluiten en ook Elisabeth gaat wankelen. De Noordelijke provinciën zouden dus weer alleen tegenover de wereldmonarchie komen te staan. Teneinde dit gevaar af te wenden, wordt Oldenbarnevelt zelf afgevaardigd naar de Koning, daarna ook naar de Koningin. Op zeer duidelijke wijze houdt hij Hendrik IV voor, dat hetgeen deze onderneemt verdragbreuk is. De ridderlijke vorst zit er mee in en oppert om uit de moeilijkheid te geraken, of de Zeven Provinciën niet ook aan de vrede zouden meedoen! Hij weet van te voren, dat Oldenbarnevelt neen zou zeggen en belooft alle geldelijke hulp, waar wij de oorlog zouden voortzetten. Ook Elisabeth krijgt een afwijzend bescheid op haar vredesoppering². Op 2 mei 1598 wordt de vrede tussen Frankrijk en Spanje te Vervins in Noord-Frankrijk gesloten. Op deze belangrijke gebeurtenissen zal het volgende hoofdstuk uitvoerig terugkomen.

Aartshertog Ernst was als stadhouder opgevolgd door zijn broeder Albertus, op wie ten slotte de keuze gevallen was om te huwen met Philips' lievelingsdochter, de Infante Isabella, nadat hij eerst de Kardinaalswaardigheid zou hebben afgelegd. In het vooruitzicht van het huwelijk had Koning Philips op 6 mei 1598 de Nederlanden, onder zeer beperkende voorwaarden, afgestaan aan zijn dochter, die er met haar echtgenoot zou regeren en wonen: de Aartshertogen. In de cessie had de Koning overwogen, dat het beter voor zijn Nederlanden zou zijn, met name hun rust zou bevorderen, als hun vorsten in het land zouden verblijven.

Vlak voordat nu Albertus op 14 september 1598 Brussel verliet teneinde in het pauselijke Ferrara het huwelijk bij procuratie door Paus Clemens VIII te zien voltrekken, zond hij door bemiddeling van de protestantse hertogin van Aerschot, die, gescheiden van haar echtgenoot, in het Noorden woonde, een brief aan de Staten-Generaal. Hij spreekt daarin de hoop uit voor een vreedzame toekomst, nu het wantrouwen tegen de Koning niet kan gelden tegen de nieuwe landsvrouwe, zodat er ook geen reden is het afwijzende standpunt te handhaven, dat wij nog onlangs tegen de herhaalde vredesopgingen van Hendrik IV, toen deze enige maanden geleden vrede met Spanje sloot, ingenomen hadden. Mochten de Staten-Generaal

¹ Kernkamp in Historisch Genootschap 30 oktober 1950.

² Vgl. Oldenbarnevelts gezantschapsverbaal in R.G.P. dl. 80, bl. 407 vlg. Vgl. voor de begrijpelijke wens van Albertus om ons bij de Vrede van Vervins te betrekken Gachard, Actes des Etats-Généraux de 1600, 1849, bl. XVII vlg. Aldaar bl. XXIX over de mogelijkheid, die Elisabeth aannam, om de Staten-Generaal vrede te doen sluiten.

aan de roepstem geen gehoor schenken, dan zou de Aartshertog tot zijn groot leedwezen „moeten continueren in de heftigheydt der wapenen”. Niet onaardig wordt dan op 4 september 1598 aan de tussenpersoon bericht, dat de brief niet wordt beantwoord „doirdin dat denselven is ontfangen recht op denselven tijt ende stonde als Zijn Extie was op zijn vertreck na den leger tegen den leger des Cardinaels”¹.

Ongeveer gelijktijdig, op 28 en 29 augustus 1598, hadden ook de Staten der Zuidelijke gewesten zich tot de Noordelijke Staten-Generaal gewend teneinde tot hereniging te geraken, nu de landsvorsten „haer doorgaens hier houden”. De beantwoording heeft lang geduurd, maar luidde op 22 maart 1599, dat hereniging slechts mogelijk was, indien de Spanjaarden, die zich de laatste tijd weer zeer misdragen hadden, gewapenderhand – anders was het onmogelijk – uit het land verwijderd zouden worden².

Teneinde aan het met nadruk kenbaar gemaakte verlangen van het Zuiden tegemoet te komen, trachtten de Aartshertogen na hun intocht te Brussel (28 februari 1599) dat doel te bereiken door bemiddeling van de Keizerlijke broeder. Een gezantschap van deze vroeg de Staten-Generaal om de nodige paspoorten. Het antwoord van 2 december 1599 verwees naar vroegere bescheiden op vredes pogingen van de Keizer, betoogde, dat de houding van Spanje eerder scherper was geworden en dat de voorwaarden, waaronder de Aartshertogen het bewind hadden aanvaard, onaannemelijk waren voor ons, afgezien ervan, dat de afstand der Nederlanden onrechtmatig was. De slotsom was, dat de Staten-Generaal de gezanten „van de moeyte en beswaernisse der voorgenomen reyse, bij desen begeeren te ontledigen”³. De afgezanten komen op hun verzoek terug, maar krijgen 31 januari 1600 nul op het rekest. Zij trokken toen naar Brussel. Maar de Keizer zou zich niet neerleggen bij de weigering van Den Haag. Op 8 mei krijgen de Staten-Generaal bericht van de Kommandant van Nijmegen, dat de gezanten hadden gevraagd of zij vrij door de stad mochten passeren. Niet zonder toestemming der Staten-Generaal, had de Kommandant geantwoord. Den Haag keurde dit natuurlijk goed en vroeg aanstonds ingelicht te worden als zoiets weer zou gebeuren. Reeds twee dagen later kregen zij weer een brief van de gezanten, nu uit Kleef. Tegen zoveel vasthoudendheid was Den Haag niet bestand! De heren moesten dan maar komen en dit te eerder, waar zij op last des Keizers naar Den Haag moesten gaan ook zonder paspoort en met levensgevaar! Maar men zou ze „soe haest wederom veraffscheyden”, terwijl de Staten-Generaal zich bij geheim en eenparig genomen besluit hadden verbonden, dat men hen „met een spoedige absolute affslagige antwoirdt sal beiegenen”. Aldus geschiedde. Zij vertrokken 17 juni 1600⁴.

Ondertussen waren de Zuidelijke Staten-Generaal 28 april 1600 te

¹ R.P.G. dl. 71, bl. 41-42.

² R.G.P. dl. 71, bl. 42 en 473.

³ R.G.P. dl. 71, bl. 559, Bor, IV, bl. 581.

⁴ R.G.P. dl. 85, bl. 103-122.

Brussel bijeen kunnen komen. „La situation intérieure du pays était déplorable”, schrijft Gachard op bl. LXIII van zijn inleiding op de Handelingen der zitting, die tot 9 november zou duren, maar voorlopig zich niet zou herhalen. Vele waren de wensen en klachten, die de Aartshertogen te horen kregen. Daaronder ook het verzoek om afgevaardigden naar het Noorden te mogen zenden, teneinde tot vrede of bestand te geraken (16 mei). De Aartshertogen zien daar na de voorafgegane vergeefse pogingen weinig perspectief in, maar geven de gevraagde toestemming, zijn zelfs bereid de door de Staten aan te wijzen gemachtigden als de hunne te beschouwen (24 mei). De Staten-Generaal zien echter slechts heil in een stap uitgaande van de Staten alleen, gegeven het gebleken grote wantrouwen van het Noorden tegen de Aartshertogen, als volkomen afhankelijk van Spanje (30 mei). Dezen leggen zich ook daarbij neer. De drie afgezanten — Hoorne graaf van Bassigni uit Brabant, Bentinck, heer van Bicht enz., uit het half Spaanse Gelderland en De Codt, raad en pensionaris van Yperen — vertrekken 9 juni naar Antwerpen en vandaar ontvangen de Noordelijke Staten-Generaal op 12 juni hun brief. Deze wordt 17 juni beantwoord op de te verwachten wijze: hereniging van alle Nederlanden veronderstelt verwijdering van alle Spanjaarden, terwijl men niet te doen wil hebben met de Aartshertogen, die door de nietige overdracht der Nederlanden aan Isabella geheel afhankelijk zijn van Spanje. Na ruggespraak met Brussel komen de afgezanten 24 juni op de zaak terug met overlegging der gevraagde volmachten. Bergen op Zoom wordt voor de bespreking aangewezen en als vertegenwoordigers van het Noorden Oldenbarnevelt, de Zeeuw Van Zanten en de Stichtenaar Van Renesse. De overwinning bij Nieuwpoort op 2 juli heeft de onzen niet toeschietelijker gemaakt, maar evenmin de Zuidelijken. De posities worden op de bespreking van 21 juli beiderzijds gehandhaafd en men gaat onverrichter zake naar huis: de Aartshertogen niet te aanvaarden door het Noorden, maar onverbrekkelijk verbonden met het Zuiden, dat het vraagstuk van het vertrek der Spanjaarden verwijst naar de vredesconferentie, die het gehoopt had te Bergen op Zoom voor te kunnen bereiden.

In oktober 1600 komt een vooraanstaand persoon uit Antwerpen Oldenbarnevelt polsen over de mogelijkheid de vredesonderhandelingen toch weer op te vatten. Hij krijgt afwijzend bescheid en biedt de Landsadvocaat ten slotte vijftig duizend gulden om daarop tot antwoord te krijgen, dat hij de last daartoe niet had behoren aan te nemen ¹.

Mendoza, de Admirant van Arragon, die in de Slag van Nieuwpoort krijgsgevangen was gemaakt en wie aanvankelijk een grote mate van vrijheid en mogelijkheid van aanraking met anderen was gelaten, had daardoor bij de Aartshertogen de mening doen postvatten, dat velen hier te lande vrede wensten. Op grond van een volmacht der Aartshertogen van 27 april 1601, aangevuld door enige geformuleerde artikelen deed hij

¹ Het rapport der Zuidelijke heren bij Gachard, bl. 777 v. Dat van Oldenbarnevelt en de zijnen in R.G.P., dl. 85, bl. 82 v. Zie voorts aldaar bl. 79-83.

vredesvoorstellen, die in het allerlaatst van 1601 vanwege de Staten-Generaal met hem besproken werden. Wij zouden het gezag der Aartshertogen hebben te aanvaarden met vrije uitoefening van beide godsdiensten en bekrachtiging van het afgesprokene door de Koning. Het antwoord luidde afwijzend: Wij wensten wel een christelijke, eerlijke en verzekerde vrede — woorden, die men in dit verband herhaaldelijk tegenkomt —, maar de voorstellen waarborgen noch het een noch het ander. Zij waren niet christelijk omdat toelating der uitoefening van de roomse godsdienst licht het protestantisme zou overheersen; niet eerlijk omdat wij zouden bekomen het onlijdelijke en onredelijke regime, dat onder de Aartshertogen heerste; noch ook zou de vrede verzekerd zijn, daar wij op het naakte woord der Aartshertogen 30 000 man te voet en 3000 ruiters zouden moeten afdanken. Op 26 februari 1602 werd de Admirant verzocht zich verder te onthouden van bemoeiing met de vrede en zich te beperken tot de uitwisseling van gevangenen ¹.

Ook in 1602 en 1603 worden nog vergeefse pogingen om tot vrede te geraken uit het Zuiden gedaan, o.a. door de graaf Bassigni, een der afgezanten der Zuidelijke Staten-Generaal naar Bergen op Zoom in 1600. Deze polste op 18 september 1602 Oldenbarnevelt over vrede „daertoe dat men over d'andere zijde alsnu meer soude inclineren als oyt te voeren”. Ook deze hartekreet leidde niet tot onderhandeling. Evenmin de poging van De Bassigni in 1603 ².

In september 1604 hadden de Staten-Generaal in handen gekregen een brief van Nicolas de Montmorency aan de Aartshertog. Daaruit bleek, dat de Staten van Vlaanderen en Brabant een nieuwe bijeenkomst der Zuidelijke Staten-Generaal wensten. In de brief werd nu een middel aan de hand gedaan om van zo'n lastige bijeenkomst af te raken. Dezerzijds grijpt men deze gelegenheid aan vooreerst om de Staten der twee Zuidelijke landen opmerkzaam te maken op de poging om het zo gelukkige initiatief van een nieuwe bijeenkomst der Zuidelijke Staten-Generaal illusoir te maken, en voorts om erop te wijzen, dat het Noorden steeds bereid blijft samen met de andere Nederlanden deze te bevrijden van de Spanjaarden. Wanneer blijkt, dat de Staten van Vlaanderen en Brabant een bespreking met het Noorden wèl mogelijk achten, maar dat de Zuidelijken daarbij instructie en volmacht zullen hebben „van onse prinsen”, begrijpt men in Den Haag, dat dit heel iets anders zou zijn dan een samengaan van Noord en Zuid tegen die „prinsen”. Zij bouwen liever niet op „alsuloken brooschen fundament” en zien, evenals in 1600 te Bergen op Zoom van verdere gedachtenwisseling af ³.

¹ R.G.P. dl. 85, bl. 464; zie ook dl. 92, bl. 19; Bor, IV, bl. 671 vlg., *Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle*, van Henri Lonchay en Joseph Cuvelier, dl. I, uitgave der Koninklijke Belgische Akademie, 1923, verder aan te halen als *Correspondance*, no. 241 en 242.

² R.G.P. dl. 92, bl. 84 en 406-407; Van Meteren, 1611, fol. 124.

³ R.G.P. dl. 101, bl. 68, 247, 259.

Als 's Konings Raad kennis krijgt van de gewisselde brieven tussen de Brabanders en de bewoners der eilanden, is de Koning perplex over de houding zowel der Brabanders als der „rebellens“. Beide moeten in de gaten gehouden worden, en de omtrekkende strijd tegen het Noorden, in „Friesland“, voortgezet ¹.

In 1604 heeft de Keizer, benard ook door het Turkse gevaar, weer vredespogingen gedaan en toelating voor een groot gezantschap gevraagd. De Staten-Generaal verontschuldigde zich eveneens wederom in een uitvoerig schrijven van 31 mei 1605, waarin als nieuw argument vermeld is het besluit van Koning Philips III van 3 maart van dat jaar, waarbij Spinola het opperbevel over het leger in het Zuiden was deelachtig geworden en daardoor de greep van Spanje op dat Zuiden weer was verstevigd, ten nadele der zelfstandigheid der Aartshertogen en het Zuiden zelf ².

Uit het bovenstaande zeer beknopte en wellicht zelfs niet volledige overzicht blijkt, dat vanaf Requesens' komst in 1574 tal van rechtstreekse of bemiddelende vredesvoorstellen tot de bevrijde Provinciën gericht zijn. Zij beogen altijd hereniging van alle Nederlanden onder de Koning van Spanje als Landsheer. Zowel te Breda (1575) als te Keulen (1579) stuitten zij uiteindelijk af op het punt van de godsdienst. Het vredeshoogtepunt wordt voor korte tijd bereikt, als na Requesens' dood, bij ontstentenis van een Stadhouder en onder zware uitspattingen der Spaanse troepen, de zuidelijke Staten-Generaal zelf het gezag in handen nemen en de Pacificatie van Gent sluiten met de Prins van Oranje en de beide bevrijde noordelijke Provinciën (1576). Maar dan herneemt Spanje weldra de macht in het Zuiden. Het congres van Keulen heeft nog plaats, onder Keizerlijke bemiddeling, tussen de Koning en alle Nederlanden, maar betekent tevens het begin van het einde van het samengaan van Zuid en Noord. Wanneer dan het Zuiden geheel terugvalt in de Spaanse greep en het Noorden de Koning afzweert als Landsheer (1581), hoort men enige tijd niet meer van vredespogingen. In 1591 worden zij weer opgenomen en wel met grote aandrang; de stijgende nood en ellende in het Zuiden dringt er toe. Echter komt geen dier pogingen meer toe aan onderhandeling: het Noorden weigert dan eenvoudig te onderhandelen, als volkomen doelloos, onverschillig van wie het voorstel daartoe uitgaat, van de Koning of de Keizer dan wel andere vreemde vorsten, van de landvoogd, van de Aartshertogen, dan wel van de Zuidelijke Staten-Generaal. Het naar vrede snakkende Zuiden zit te stevig in de Spaanse greep om tezamen met het Noorden te trachten de Spanjaard het land uit te werpen. En van Spanje, dat ons als rebellen ziet, en dat wij hartgrondig hebben leren wantrouwen, is immers een vrede, die de afzwering van de Koning als Landsheer als een voldongen feit erkent, niet te verkrijgen. Elk der overtalrijke vredespogingen vanaf 1591 wordt dus a limine afgewezen en de

¹ Correspondance no. 456.

² R.G.P. dl. 101, bl. 362 vlg. Correspondance no. 463.

hoop slechts gevestigd op het bereiken van de vrede door de wapenen.

Eerst na 1605 zal Oldenbarnevelt tot de overtuiging komen, dat het belang der Verenigde Provinciën eist op de voortgezette vredespogingen uit het Zuiden in te gaan. Hij slaagt er met de grootste moeite in de Staten-Generaal met zijn politiek mee te krijgen en ten slotte het Twaalfjarig Bestand te sluiten, onder bemiddeling van Frankrijk en Engeland, met name van de Franse staatsman Jeannin. Het is geen Bestand tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, maar tussen de Noordelijke en de zich als absolute vorsten van het Zuiden voelende Aartshertogen. Eveneens met de uiterste moeite slaagt de leidende staatsman van dezen, Spinola, erin de feitelijke opperheer, Koning Philips III, het niet langer tegen te houden Bestand te doen aanvaarden.

In de jaren 1588 tot 1609, waarover dit geschrift in hoofdzaak handelt, plegen de Staten-Generaal belangrijke besluiten op het gebied van het buitenlands beleid te nemen in overleg met Prins Maurits, Graaf Willem Lodewijk en de Raad van State. Formeel en uiteindelijk zijn het altijd de Staten-Generaal, die de besluiten nemen, maar in feite werken de twee vorsten en de Raad van State mee; in feite berust het gezag bij deze samenwerkende machten.

In welke hoedanigheid werken de twee vorsten mede? Beiden zijn stadhouder. Us Heit in Friesland en Groningen, de Prins in de vijf andere Provinciën. Maar het is niet in deze hoedanigheid of in die van enig ander door hen bekleed ambt, dat zij optreden bij hun samenwerking met de Staten-Generaal: het is als vorsten zonder meer, als vorsten, wier vorstendommen buiten de Verenigde Provinciën liggen. Zij hebben wél met grote toewijding evenals Prins Willem de zaak der vrijmaking van de Nederlanden tot de hunne gemaakt en Nederlandse functies aanvaard, maar zij blijven hulpbiedende vorsten.

De Nassause vorsten staan *naast* de Nederlandse regeringsorganen. In het Unieverdrag tussen Holland en Zeeland, ook in de Pacificatie van Gent, beide van 1576, treedt de Prins op als derde verdragsluitende macht naast de Staten. Op dit *naast* de Staten staan heeft reeds Kluit geweest¹. Het zou opgehouden zijn als de Prins de grafelijke waardigheid zou hebben aanvaard en zo geïncorporeerd ware in althans het Hollandse staatsbestel. Dat Prins Maurits en zijn zwager blijven gevoeld worden als vorsten, die gemene zaak met de Staten gemaakt hadden, is ook de opvatting van Koningen en andere vorsten. Hendrik IV ziet in Maurits de Nassause vorst, voor wiens belangen hij telkens collegialiter bij de Staten-Generaal opkomt.

Het integratieproces van ons tegenwoordige regeringshuis in ons staatsrechtelijk bestel is een lang proces geweest; het is ook niet langs rechte lijn verlopen. In de tractaten gedurende de jaren 1585–1609 treden de

¹ Sparsa Collecta van schrijver dezes, 1958, bl. 186–187.

vorsten niet meer als derde partij op. In het Bestand van 1609 is Graaf Willem Lodewijk een der vertegenwoordigers der Staten-Generaal, wèl de eerste, maar niet als zelfstandige verdragspartij. Wèl behelst het Bestand een aantal artikelen, die de belangen van de Nassause vorsten behartigen, gelijk ook de vrede van Munster zal doen. Maar in 1688 zal Prins Willem de Derde weer als zelfstandig vorst, gehuwd met de dochter van de Britse Koning, aan het hoofd van een machtige vloot en een leger naar Engeland zeilen en de Koning verdrijven. De Staten-Generaal steunen de Prins wel, maar houden zich buiten deze tocht. Er zijn ook tijden geweest, dat de Prinsen van Oranje geen ambten in ons land bekleed hebben. Over het achttiende-eeuwse erfelijke Stadhouderschap in alle zeven Provinciën is eerst in het grondwettelijk staatsbestel sedert 1814 het Huis van Oranje-Nassau volledig in het nationale staatsbestel geïncorporeerd.

Het ware wenselijk, dat de rechtspositie van ons regerend vorstehuis in de Verenigde Provinciën in haar geheel behandeld werd.

HOOFDSTUK II

DE VERHOUDING TOT KONING HENDRIK TOT EIND 1604

De verhouding van ons land tot Frankrijk is dermate samengeweven met de gebeurtenissen, die tot het Twaalfjarig Bestand van 9 april 1609 zouden leiden, dat het nodig is ze hier in het licht te stellen. Ook veertig jaren later bij de voorbereiding van de vrede van Munster zou de verhouding tussen Frankrijk en de Republiek een uitermate grote rol spelen.

Reeds voordat Koning Hendrik IV ~~de~~ door moord op Hendrik III op 1 augustus 1598 Koning van Frankrijk was geworden, toen hij dus als protestants Koning van Navarre een leidende figuur in de Franse burgeroorlog was, had hij zich om hulp tot ons land gewend. Telkens waren er ook verzoeken gekomen uit de door hem beheerste Franse zeehavens om hulp van allerlei aard.¹ Op 5 mei 1588 verschijnt in de Staten-Generaal als ambassadeur van Koning Hendrik diens Raad en Staatsraad van Navarre Michel Hurault de l'Hospital, seigneur du Fay². In zijn toespraak, reeds bekend uit de uitstekende Bor, III bl. 275, worden de Staten-Generaal verzocht zich aan te sluiten bij een contra-Ligue, waartoe du Fay ook opdracht had Engeland en Duitse protestantse vorsten uit te nodigen, wordt ons gevraagd een agent bij Koning Hendrik te benoemen³ en daadwerkelijk hulp te verlenen in zijn strijd tegen de Ligue. Maar er wordt nog iets anders gevraagd: een zeer dringend verzoek, dat wij toch geen vrede met Spanje zouden willen sluiten, waardoor dit de handen in Frankrijk zou vrij krijgen. Koning Hendrik voelt terecht, dat niets zozeer remmend werkt op Spanje's streven naar wereldheerschappij als onze oorlog. Deze overtuiging zal een der grondslagen van zijn buitenlandse politiek blijven, ook nadat hijzelf op 2 mei 1598 vrede met Spanje zal hebben gesloten. De Staten-Generaal en hun leider Oldenbarnevelt zullen voortdurend met die Franse politiek rekening moeten houden. En als het ook voor ons tot vredesopgingen met Spanje zal komen, zal het in 1607 de Franse gezant Jeannin moeite kosten de Koning zich te doen neerleggen bij Oldenbarnevelts wens om te beëindigen de strijd, die sedert veertig jaren als een vast tegenwicht tegen het Spaanse streven naar wereldheerschappij alom gevoeld was. Maar als du Fay in 1588 voor het eerst Hendriks wens, dat wij toch vooral de oorlog zouden voortzetten,

¹ Res. S.G.P. 1586, dl. 47, bl. 250, 1587 dl. 527 vlg., 1588 bl. 54 vlg.

² Res. S.G.P., dl. 51, 1588 bl. 52 vlg.

³ Agent werd Quintin Taffin, heer van La Pré, die reeds eerder voor ons werkzaam was en in de Resolutiën der Staten-Generaal het eerst genoemd wordt op 10 februari 1587, Res. S.G. 1587, dl. 47, bl. 526. Hij overleed in de voorzomer van 1593, Res. S.G., dl. 57, 1593 bl. 36. Vgl. over hem mej. dr. J. K. Oudendijk in Historisch Genootschap, dl. 72, 1958, bl. 47 vlg.

overbrengt, is het nog de wens van een hulpbehoevende Koning van Navarre en nog niet het sic volo sic jubeo, dat ons later zo dikwijls voorghouden zou worden door Henri le Grand. Deze is in de aanvang de hulpzoekende zoals ook blijkt uit de talrijke afgezanten, die hij achtereenvolgens naar Den Haag zendt. Na du Fay Clermont d'Amboise (31 augustus 1588), Jacques Bongars (23 maart 1589), Coignet la Thuillerie (12 augustus 1589), Charles de Saldaigne heer van Incaville (23 september 1589)¹. De gevraagde kredieten stijgen daarbij steeds en Holland, dat wil zeggen Oldenbarnevelt, heeft grote moeite het mogelijke los te krijgen van sommige der kleinere Provincies.

Als Hendrik III op 1 augustus 1589 vermoord wordt, is de Koning van Navarre tevens Koning van Frankrijk. De binnenlandse strijd tegen de Ligue ontvangt onder hem nieuwe aandrift, maar tevens nieuwe tegenstand doordat Philips II zijn vertegenwoordiger in de Nederlanden, zeer tegen Parma's zin, beveelt, de Ligue vanuit het Noorden met diens leger te steunen. Door dit laatste vermindert de druk op het Noorden en krijgen Maurits en Willem Lodewijk, de Friese stadhouder, Us Heit, gelegenheid de sedert tien jaren voor ons ongunstige krijgskans te doen keren. Het begint in 1590 met de verovering per turfschip van Breda. Dan volgt in 1591 met de beroemde snelle troepenverplaatsingen langs de kortere binnenlinie van onze rivieren de verovering van Zutphen, Deventer, Delfzijl, Hulst, Nijmegen, Breevoort en Anholt. In 1592 volgen Steenwijk, Ootmarsum en Coevorden, in 1593 het belangrijke Geertruidenberg, in 1594 eindelijk Groningen, waardoor bijna het gehele noorden der zeven provinciën bevrijd was. Slechts gedeeltelijk de Achterhoek, Twente en enige Rijnplaatsen bleven nog in Spaanse handen ².

Onze militaire krachtsinspanning bleef niet beperkt tot het bevrijden der Verenigde Provinciën. Hendrik IV ging, zelfs in toenemende mate, ook op militaire hulp aandringen en deze werd uit wèlbegrepen eigenbelang teneinde de Franse Koning tegen Spanje te steunen, verleend zoveel de bevrijding der eigen Provinciën dit toeliet.

Op 20 juli 1590 verschijnt De Saldaigne wederom in de Staten-Generaal teneinde namens de Koning te verzoeken door Parma in de rug aan te vallen diens druk op Frankrijk te verminderen; ook wordt verzocht allerlei krijgsbenodigdheden te leveren ³. Saldaigne wordt eind 1590 opgevolgd door Henri de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, vicomte de Turenne ⁴. Hij is een der groten van Frankrijk, zetelend in 's Konings Raad, en zou in 1595 zwager van Prins Maurits worden door zijn huwelijk met Maria Elisabeth van Nassau, wier moeder Charlotte de Bourbon een nicht van Hendrik IV was. Op 5 januari 1591 verschijnt

¹ Res. S.G., dl. 51, 1588 bl. 54, 1589, dl. 51, bl. 346, 348, 360.

² Op bijna elk van deze veroveringen heeft Grotius epigrammen gedicht; vgl. *Poemata*, 1617, bl. 393-396.

³ Res. S.G. 1590, dl. 55, bl. 56.

⁴ Res. S.G. 1590, dl. 55, bl. 340.

hij in de Staten-Generaal tezamen met Paul Choart, seigneur de Buzanval, die tot zijn dood op 3 september 1607, de vaste en later tijdelijke vertegenwoordiger van Hendrik IV in Den Haag zou zijn. Bouillon dringt aan op samenwerking tussen ons land met Engeland, Frankrijk en zo mogelijk met Duitse vorsten en Buzanval preciseerd enige dagen later wat Hendrik IV van ons verlangt: een lening van 100 000 gulden en hulp met 6 of 7 oorlogsschepen.

Het zijn niet alleen geldleningen, krijgsbenodigdheden en oorlogsschepen, die Hendrik IV vraagt, maar ook troepen. Twintig vendelen gaan naar Frankrijk, in 1593 vervangen door geld om een regiment van 3000 man te lichten. In 1594 wederom 200 000 gulden voor lichte van Franse troepen. In het najaar van dat jaar volgt dan de niet zeer fortuinlijke tocht onder de zoon van Jan de Oude, Filips van Nassau, teneinde zich met een Frans leger onder Bouillon te verenigen. De teruggetrokken troepen worden vervangen door een geldsom om Fransen te lichten.

Het is altijd Hendrik IV, die ons nodig heeft, niet omgekeerd. Tegenover Oldenbarnevelts wens om zoveel mogelijk aan 's Konings veel-eisendheid te voldoen en daardoor Spanje te treffen, staat vooreerst de doorlopende moeilijkheid om de steeds groter wordende sommen van de Provinciën los te krijgen. Aan het eind van elk jaar bieden Raad van State, Maurits en Willem Lodewijk de „Staat van oorlog” voor het volgende jaar de Staten-Generaal aan. En dan beginnen de langdurige onderhandelingen met de Provinciën, soms zeer ten nadele van een snelle doeltreffende militaire actie, dan wel van een snel verlenen van geldelijk „secors” aan Hendrik IV. Het is verwonderlijk hoe met ons zó gebrekkig quotenstelsel nog zóveel is kunnen bereikt worden. Ook kunnen wij niet altijd die hulp aan Frankrijk verlenen, die politiek gewenst zou zijn omdat er, zoals reeds gezegd, nog zo veel te doen was aler het Noorden geheel bevrijd zou zijn. Echter aan herhaalde dankbetuigingen door de Koning voor de in allerlei vorm verleende hulp ontbrak het niet. Wij waren nu eenmaal zijn oudste en beste vrienden, zoals hij ook later dikwijls zou herhalen.

Dat ons samengaan met Frankrijk een der hoofdbeginselen onzer buitenlandse politiek is, evenals het dit voor Prins Willem geweest was, blijkt ook uit het antwoord der Staten-Generaal op de mededeling, die 's Konings bijzonder ambassadeur De Morlans op 26 augustus 1593 mededeling gedaan had over 's Konings overgang op 25 juli naar de Roomse Kerk, noodzakelijke voorwaarde om de binnenlandse strijd te beëindigen. Enerzijds „infiniment et du fond de leurs cœurs contristez”, maar anderzijds „comme relevez et confortez” doordat de Koning toezegde in de oorlog tegen Spanje te volharden. Het politieke landsbelang gaat vóór de protestantse afkeer van het gebeurde. Maar het gaat wèl gepaard met het verzoek om de protestanten in Frankrijk hun „estat” te verzekeren¹.

¹ Res. S.G. 1593, dl. 57, bl. 38.

Toen De Morlans zijn lang betoog over 's Konings overgang voordroeg, was in Den Haag het gebeurde natuurlijk reeds bekend. En zo werd dan ook al op 18 augustus onze nieuwe vertegenwoordiger in Frankrijk, Lieven Calvart¹ opgedragen de Koning ertoe te brengen in te zien, dat er voor Frankrijk niets heilzamer was dan de Spaanse Koning te beoorloggen in Henegouwen en Artois, uit welke streek Koning Hendrik zoveel last overkomen was. En een paar dagen later krijgt Calvart nog de mondelinge boodschap mee de Koning voor te houden, dat hij zich niet moet „engageeren” met de Paus, noch zich inlaten met Koning Philips². Op 3 november wordt Calvart wederom aangeschreven aan te dringen op vrije godsdienstoefening en benoembaarheid tot alle ambten van de protestanten en ook op oorlog in Henegouwen en Artois, desnoods daartoe last te geven aan de hertog van Bouillon³. Deze was daartoe zeer geschikt vanuit zijn vesting Sedan.

Op 17 januari 1595 was Hendrik IV er eindelijk toe overgegaan Spanje ook officieel de oorlog te verklaren, nadat Oldenbarnevelt had doorgezet, dat een deel van ons leger langs de Maas was getrokken teneinde zich met Bouillons troepen te verenigen, trouwens met het boven vermelde weinig gelukkige resultaat. De oorlog van Frankrijk was feitelijk reeds lang defensief gevoerd, maar zou door de oorlogsverklaring thans, zoals het heette, offensief worden.

In deze nieuwe toestand met zijn vernieuwde krachtsinspanning en moeite voor het Franse volk ziet de Koning aanleiding de Staten-Generaal voor het eerst uit de hoogte aan te spreken, zoals later zo dikwijls het geval zou zijn: op 6 mei 1595 moet Buzanval de Staten tot meerdere militaire activiteit aansporen dan „voorhenen”. Dat wij in het vorige jaar onze krachten geheel hadden nodig gehad voor de verovering van het verafgelegen Groningen had de Koning ontstemd. Maar de klacht eindigt toch weer met het dringende verzoek 30 000 pond kruit te leveren⁴.

Hulp had de Koning hoognodig, want de nieuwe offensieve oorlog drong hem weer spoedig in het defensief tegenover de uitstekende Spaanse bevelhebber Fuentes, waardig opvolger van Parma. Hij had na de dood van Aartshertog Ernst — 20 februari 1595 — deze als stadhouder vervangen. Hij herovert het sterke aan de Maas boven Luik gelegen Huy even snel als Héraugière, de held van Breda, het verrast had, en valt dan in Picardië. De Koning ijlt uit Franche Conté naar het belaagde grensgebied, waar hij moet vrezen voor Calais en Kamerijk. De noodkreten doen zich weer horen in Den Haag. Op 17 augustus 1595 verschijnt daar als buitengewoon gezant veldmaarschalk Fouquerolles, die, begeleid door Buzanval, troepen voor het bedreigde Calais komt vragen. Prins Maurits wordt dan dringend verzocht vijf Zeeuwse compagnieën af te staan om die

¹ Hij werd 12 juli benoemd, Res. S.G., dl. 57, bl. 35 vlg.

² Res. S.G. 1593, dl. 57, bl. 37.

³ Res. S.G. 1593, dl. 57, bl. 40.

⁴ Res. S.G. 1595, dl. 57, bl. 418.

via Zeeland te laten vertrekken en zo nodig door Friese te vervangen. Maar Kamerijk blijkt eerder in gevaar. Op 9 september „compareerde” Buzanval weer en vraagt 3000 man infanterie. Vier dagen later dringt hij met Fouquerolles op bespoediging van antwoord aan. De 14 september besluiten de Staten-Generaal Prins Maurits, Graaf Willem Lodewijk en de Raad van State te verzoeken zo spoedig mogelijk 20 of ten hoogste 24 compagnieën af te staan. Buzanval trekt met een paar staatsraden mee naar de Prins in het kamp bij Bislich aan de Rijn tegenover Xanten. Op 24 september is Buzanval weer bij de Staten-Generaal met het toestemmend antwoord van de Prins en diens aanwijzingen voor de te bieden hulp. Op 's Prinsen aanbeveling wordt besloten als generaal der troepen te benoemen Justinus van Nassau zowel wegens diens bekwaamheid als omdat hij „de Coninek aengenaem ende in Vranckrijcke onder die groote zeer wel bekend ende in estime was.” De troepen zullen op 14 voor Dordrecht liggende schepen naar Calais overgebracht worden. Hoe snel onze hulp ook werd verleend, Fuentes was nog vlugger en Kamerijk is begin oktober in Spaanse handen ¹.

Op 2 november compareert met Buzanval in de Staten-Generaal de bijzondere gezant Coignet La Thuillerie, dezelfde die hier reeds in 1589 geweest was. Hij deelt mee, dat zijn Koning de Staten niet alleen schriftelijk heeft willen bedanken voor de verleende hulp, maar ook door een bijzondere gezant. Deze heeft bovendien in opdracht allerlei wensen voor het Franse leger te uiten, te wijzen op de zeer hachelijke toestand, waarin zijn land zich bevindt, en te laten doorschemeren — voor het eerst — dat de Koning met het oog daarop wel eens zou kunnen gaan denken aan vrede sluiten, als hij niet genoeg geholpen werd — wat op Engeland slaat. Dan zou de oorlog praktisch alleen op ons komen te drukken ². Op 11 november compareert weer Fouquerolles alsmede Buzanval met het reeds de volgende dag toegestane verzoek om de gezonden troepen voorlopig in Frankrijk te mogen houden ³.

Daarop komt Buzanval op 17 december 1595 nog eens bedanken namens de Koning voor onze hulp, die het gevaar voor de Franse zeesteden heeft afgewend. Verder had Hendrik IV hem opgedragen, te verzekeren, dat hij bij zijn overgang de Paus had doen weten, dat hij zich niet zou laten dringen tot de door de Paus gewenste vrede met Philips II en zich niet zou laten scheiden van zijn vrienden, hoewel van andere religie dan hij. De Koning dringt voorts aan op een gezamenlijke krachtsinspanning in het volgende jaar 1596 en uit dan, voor het eerst tegenover ons zijn wens om te geraken tot een Frans-Engels-Nederlandse Unie. Het resultaat moet de door ons steeds als doel gestelde verdrijving uit de Nederlanden van de Spanjaarden zijn ⁴.

¹ Res. S.G. 1595, dl. 57, bl. 423 vlg.

² Res. S.G. 1595, dl. 57, bl. 438.

³ Res. S.G. 1595, dl. 57, bl. 438 vlg.

⁴ Res. S.G. 1595, dl. 57, bl. 440, en Bor, IV, bl. 148.

Als de nieuwe landvoogd Aartshertog Albertus, die aanvankelijk ook de militaire leiding van Fuentes overneemt, Calais tracht te veroveren, krijgt Calvart 11 april 1596 instructie de Koning niet weer alleen tot volhouden in de krijg aan te sporen, maar ook nieuwe hulptroepen toe te zeggen. Hendrik IV schijnt dan ook hulp in de leiding te verlangen en doet Prins Maurits vragen mede over te komen. Hij acht de tegenwoordigheid van de Prins meer waard dan vierduizend man hulptroepen. De Prins is wel bereid, maar de door hem geraadpleegde Staten-Generaal laten hem liever niet zover van huis gaan. In de instructie kreeg Calvart mede opdracht de zaak van de Triple Alliantie met de Koning en Koningin Elizabeth te bevorderen. Ook thans vist men achter het net en valt Calais reeds op 23 april ¹.

Als het nieuws van het verlies der belangrijke en steeds door Engeland begeerde zeevesting de Koning 's avonds te Boulogne bereikt, wordt de gehele nacht over de te nemen tegenmaatregelen vergaderd, gedeeltelijk in tegenwoordigheid van Calvart. Deze krijgt nog die nacht te vier uur bericht zich gereed te houden om reeds over een paar uren samen met de hertog van Bouillon en De Saucy ², scheep te gaan teneinde in Engeland de Ligue tot stand te brengen koste wat het wil ³. Dit gelukt onder de bedreiging met het dilemma: of hulp verlenen of vrede met Spanje. En op 14 mei wordt de offensieve en defensieve ligue tussen de beide koninkrijken getekend en opengesteld voor toetreding door andere staten. Artikel V van het verdrag bepaalt uitdrukkelijk, dat er slechts gemeenschappelijk vrede zou gesloten worden ⁴. Dit geldt dus ook voor de eventueel toetredende (intransibus) staten, waarbij natuurlijk in de eerste plaats aan ons land gedacht werd.

Wat zich afspeelt ter zake van de toetreding der Verenigde Provinciën tot de of- en defensieve Ligue van 14 mei 1596, is tekenend voor onze toenmalige verhouding tot Hendrik IV, maar vooral ook tot Elisabeth. En ook blijkt er duidelijk uit de wijze waarop Oldenbarnevelt het prestige van de jonge staat tracht hoog te houden temidden der twee grote vorsten, die in onze brieven wel altijd met grote onderworpenheid worden aangesproken, maar als wier gelijken hij de Staten-Generaal toch ook wenst te zien behandeld.

Dat wij in de Ligue tegen Spanje hoorden, leed geen twijfel. Koning Hendrik kon ons niet missen, vooral nu zijn offensieve oorlog zo onfortuinlijk was. Maar Engeland kon het ook niet zonder ons stellen in zijn oorlog ter zee, gelijk bij de aanval op Cadix in datzelfde jaar 1596 weer

¹ Res. S.G. 1596, dl. 62, bl. 67; van Deventer II, bl. 108 en 109, en in verband met 's Konings wens om met de Prins zelf te kunnen spreken bl. 144.

² Sancy was de voorganger van de latere hertog De Sully als Surintendant des finances.

³ Van Deventer, II, bl. 112 vlg.

⁴ *Nec praefatus Rex, nec Regina, poterunt tractare de aliqua Pace, vel Induciis, cum Rege Hispaniarum, vel ejus Locumtenentibus, α Capitaniis, sine consensu alterius. Qui significabitur Litteris signatis propria manu dicti Regis & Reginae.*

bleek. In zijn propositie ter Staten-vergadering van 16 juni tekende Buzanval onze positie aldus: „Denkt dat U.E.E. het voornaemste cement, en als den scheidmuur zijt, die deze twee machtige Koninkrijken tegen de Spaense tyrannye moet t'sanen voegen, en aen een doen kleven”¹. De propositie was bedoeld om eventuele bezwaren, die bij ons zouden kunnen bestaan, en die ook inderdaad bestonden², weg te nemen; de typering onzer feitelijke positie was juist.

Hoezeer ons mededoen aan het verbond voor beide landen gewenst was en Koning Hendrik er op stond, dat Calvart mee naar Londen zou gaan, noch de Koningin noch ook de Koning deden te Londen iets om de Staten-Generaal als derde contracterende mogendheid te betrekken bij de onderhandeling. Calvart was zelfs niet van alles op de hoogte, met name niet van de geheime afspraak, die de in het verdrag voorziene 4000 man Engelse hulptroepen tot 2000 terugbracht en dan nog wel onder zeer beperkende voorwaarden³. Dat mochten wij, van wie ook 4000 man verwacht werden, niet weten en illustreert Elisabeths karigheid en weinig animo voor de Ligue. De wijze waarop deze zonder onze medewerking was tot stand gekomen en Calvart blijkbaar zelfs niet van alles op de hoogte was gehouden, beviel Oldenbarnevelt niet en dat de Fransen dit begrepen blijkt bv. uit de vaagheid, waarmee Bouillon en Sancy ons bij hun terugkeer uit Engeland op 28 mei schreven⁴.

Wèl had de Koningin op 27 mei onze agent Caron gezegd, dat ook zij hoopte, dat de Staten-Generaal zouden toetreden evenals Denemarken, Schotland, Venetië en Duitse staten⁵, en had Koning Hendrik ons op 7 juni in dezelfde geest geschreven⁶. Maar reeds de verschillende toon der twee brieven verraadt de verschillende geneigdheid ons te zien deelhebben aan het verbond. Elisabeth verklaart de Ligue eigenlijk niet van node te hebben, daarentegen de Koning, dat hij altijd gewenst had, dat wij zouden toetreden als „souveraine Staten”.

Hoe zou onze toetreding moeten geschieden metterdaad? Een eenzijdige mededeling onzerzijds, gelijk moderne toetredingsclausules plegen te voorzien, was toenmaals nog iets onbekends. Er moest onderhandeld worden met de twee oorspronkelijke contracterende landen en Oldenbarnevelt grijpt de gelegenheid, dat een gezantschap voor de uitvoering van het protectoraatsverdrag van 1585 naar Engeland moest, aan om de heren op 28 augustus ook te instrueren voor het geval onze toetreding tot het verbond ter sprake zou komen nu de hertog van Bouillon in Londen verwacht werd voor de plechtige beëdiging en daardoor bekrachtiging van het op 14 mei gesloten verbond. In dat geval waren zij

¹ Bor IV bl. 210.

² Bor IV, bl. 267.

³ Fruin, Tien jaren, 4 bl. 321.

⁴ Bor IV, bl. 211.

⁵ Van Deventer, II, bl. 110 vlg.

⁶ Res. S.G., dl. 62, 1596 bl. 73.

gemachtigd toe te treden, maar slechts als „parties principales”, dus als volkomen gelijkwaardigen¹. Wilde men nog andere bepalingen doen aanvaarden, dan moesten zij in Den Haag voorlichting vragen. Deze instructie heeft weliswaar geen praktische uitwerking gehad, daar het gezantschap de Hertog reeds in Zeeland op diens terugreis ontmoette. Maar zij is van belang omdat zij enerzijds toont onder welke voorwaarde Oldenbarnevelt slechts wenste toe te treden, en anderzijds, dat nog allerminst vast stond hoe de toetreding in haar werk zou gaan.

Op 29 augustus had in de Kapel van het paleis te Greenwich, waar de hertog van Bouillon per koetsenstoet tot aan de Tower en verder per boot, was heengeleid, de bekrachtiging plaats van het verbond, ten overstaan van twee bisschoppen en door handslag van Koningin en Hertog. De plechtigheid werd gevolgd door een schitterend festijn en een bal. Onze agent Caron was niet uitgenodigd; of dat ook niet het geval was met de gezanten van Schotland en Denemarken blijkt niet. De hertog, die nauw contact hield met Caron, had eerst gewild, dat deze, hoewel ongenood, toch zou gaan, maar Caron was van mening, dat dit niet paste voor een „publiek persoon”, waar de hertog het ten slotte mee eens was. Caron zond wel een „dienaer” naar Greenwich, waardoor hij in staat was Oldenbarnevelt uitvoerig in te lichten over hetgeen Bor noemt de solemnisatie des verbonds².

Van enige belangstelling van de Koningin voor onze toetreding blijkt na haar gesprek met Caron op 27 mei niet. Voor de plechtigheid van 19 augustus nodigde zij zoals gezegd onze vertegenwoordiger zelfs niet uit, tot misnoegen van de hertog van Bouillon. Geheel anders de Franse Koning. Deze gaf zelfs van enig ongeduld blijk en droeg de hertog op alles te doen bij de Koningin om onze toetreding te bevorderen en daartoe ook harerzijds een „ambassade” naar de Staten-Generaal toe te voegen aan die van de hertog zelf. Mocht de Koningin bezwaar maken, dan moest de hertog toch naar de Staten-Generaal gaan en dacht de Koning blijkbaar aan een verbond met ons alleen³. Hij had de hertog ook opgedragen Caron te verzekeren, dat hij de Staten-Generaal beschouwde als een „Staet absolut ofte prince souverain”⁴.

Ter uitvoering van 's Konings instructie besprak de hertog de zaak met Caron. Het resultaat was een brief van deze aan Oldenbarnevelt, die daarvan op 9 september aan de Staten-Generaal kennis gaf. De brief hield twee vragen in. Vooreerst of de Staten wensten, dat een „edelman” vanwege de Koningin tegenwoordig zou zijn dan wel of zij zich met een brief van de Koningin zouden tevreden stellen; en voorts of de Staten goedvonden gedeputeerden naar Zeeland te zenden om aldaar de zaak

¹ Res. S.G., dl. 62, 1596 bl. 110.

² Bor, IV, bl. 256.

³ Brief van Calvart aan de Staten-Generaal van 2 september 1596, van Deventer, II, bl. 132.

⁴ Res. S.G., dl. 62, 1596, bl. 114 noot 1.

der ligue onder dak te brengen met de hertog op diens doorreis. Wat het eerste punt betreft lieten de Staten-Generaal het aan de hertog over, of de Koningin op de ene dan wel op de andere wijze hen zouden „rechercheren” tot de ligue naast het verzoek daartoe door de hertog; zij verwachtten dus in elk geval een verzoek. Maar op de tweede vraag gaven de Staten te kennen, dat zij het voordeliger achtten, dat de hertog in Den Haag zou komen teneinde „mette volle vergaderinge te tracteren”¹. Dat was inderdaad doelmatiger gegeven de vereiste eenparigheid der Provinciën. Maar er ligt in dit antwoord ook reeds een aanduiding van iets, dat elf jaren later, in 1607, nog veel sterker zou spreken: als men met ons wenst te onderhandelen, laat men dan in Den Haag komen!

Met grote eer werd de Hertog van Bouillon in Zeeland ontvangen. Op 25 september kwam hij te Rotterdam waar hij zijn zwager Prins Maurits en Frederik Hendrik met vele anderen ter begroeting aanwezig vond. In Den Haag stapt hij, door een erewacht ontvangen, aan het Noordeinde af bij zijn stief-schoonmoeder, de Prinses-Weduwe Louise van Oranje. Zijn komst was ingeleid door een van grote waardering getuigend schrijven van Koning Hendrik aan Oldenbarnevelt. De Staten van Holland komen de hertog dadelijk begroeten, waarna hij op 28 september zeer plechtig in de Staten-Generaal wordt ontvangen. Telkens doet de Landsadvocaat het woord. Hij heeft er blijkbaar alles op gezet onze toetreding tot de Ligue met de grootst mogelijke luister te omringen².

De rede, die de hertog bij zijn ontvangst in de Staten-Generaal hield, begon met grote erkentelijkheid voor de door ons verleende hulp, ontkende alle geneigdheid tot vrede en sprak de hoop op onze toetreding tot de Ligue uit³. De toon van deze rede contrasteert scherp met de wederom zure brief van Koningin Elisabeth, die haar vertegenwoordiger in onze Raad van State, Gilpin, tevens aangewezen om onze toetreding mede te contracteren, reeds op 20 september in de Staten-Generaal had voorgelezen: onze deelneming was eigenlijk niet nodig, wel eervol voor ons en moest nu maar doorgaan, nu het Frans-Engelse bondgenootschap toetreding door anderen voorzag⁴.

Op 2 oktober werden op de gebruikelijke wijze vertegenwoordigers uit de Provinciën aangewezen om met de hertog en Gilpin te onderhandelen⁵. Natuurlijk trad Oldenbarnevelt voor Holland op; hij leidt alles. Bovendien zouden de heren bepaalde Nederlandse wensen tegenover Frankrijk naar voren brengen. Nadat ook Zeeland op 14 oktober in Den Haag verschenen was en Bouillons beenwond door een spoor blijkbaar voldoende genezen was, zijn de eigenlijke onderhandelingen op 17 oktober begonnen en hebben op 31 oktober geleid tot de ondertekening van

¹ Res. S.G., dl. 62, 1596, bl. 114 vlg.

² Res. S.G., dl. 62, 1596, bl. 80 v.; Bor IV, bl. 257 vlg.

³ Res. S.G., dl. 62, 1596, bl. 81.

⁴ Res. S.G., dl. 62, 1596, bl. 117, Bor, IV, bl. 260.

⁵ Res. S.G., dl. 62, 1596, bl. 81.

twee tractaten ¹. Het eerste gesloten tussen de Koning, de Koningin en de Staten-Generaal en ondertekend door de hertog, Buzanval, Gilpin en de griffier der Staten-Generaal Aersen, hield in onze toetreding tot het verbond van 14 mei 1596. Door die toetreding zou dus ook zonder onze toestemming geen einde aan de gemeenschappelijke oorlog tegen Spanje gemaakt kunnen worden; dat sprak vanzelf. Maar met de liefde voor precisie, die aan jonge staten eigen is als het om hun rechten gaat, hadden de Staten-Generaal gewild, dat dit met zoveel woorden nog eens gezegd zou worden in het toetredingsverdrag. Maar toen de hertog en Gilpin verklaard hadden niets aan het oorspronkelijk tractaat te kunnen toevoegen, bleef het daarbij ². Toen de zaak actueel werd en reeds spoedig Koning Hendrik, maar ook de Koningin over afzonderlijke vrede gingen denken, waren ook zij er terdege van bewust, dat dit verdragbreuk tegenover ons betekende.

Geen bezwaar bestond er tegen onder de toetredende provinciën ook te begrijpen de Zuidelijke, die zich binnen twee jaren na 31 oktober wederom — dit betekent blijkbaar zoals in 1576 bij de Pacificatie van Gent was geschied — bij de Noordelijke zouden aansluiten. Op het ideaal van de Prins van Oranje om alle Nederlanden als zelfstandige staat te herenigen was en bleef ook Oldenbarnevelts streven gericht.

Het tweede op 31 oktober 1596 gesloten verdrag was uitsluitend Frans-Nederlands ³. Het herhaalt vooreerst de reeds lang ook door Oldenbarnevelt gekoesterde wens, dat de Ligue zou worden uitgebouwd tot een algemene anti-Spaanse, waartoe Schotland, Denemarken alsmede Duitse vorsten, maar ook ander zouden kunnen toetreden ⁴. Voorts voorziet het een „generale Vergadering“ der bondgenoten teneinde over de uitvoering van het bondgenootschap te overleggen, alsmede over in maart 1597 te beginnen militaire samenwerking, nader te preciseren door Prins Maurits en de hertog. Blijkbaar werd voor de volgende jaren op nieuwe afspraken voor militaire samenwerking gerekend. Voor het overige was het verdrag er een van handel, scheepvaart en vestiging.

Beide tractaten bepaalden, dat zij binnen zes maanden bekrachtigd zouden worden ⁵.

Op 6 november werd de gelukkige afloop der onderhandeling gevierd door een grote maaltijd aangeboden aan de hertog door de Staten-Generaal en opgeluisterd door klokkengelui, vuurwerk en andere openbare feestvreugde.

Aan het bondgenootschap tegen Spanje, dat voor Koning Hendrik

¹ Res. S.G. 1596, dl. 62, bl. 85; Bor, IV, bl. 261 vlg.

² Bor, IV, bl. 267.

³ Bor, IV, bl. 265.

⁴ Voor de trouwens op niets uitgelopen pogingen, die van Nederlandse kant gedaan zijn teneinde Schotland, Denemarken en Duitse vorsten tot toetreden te bewegen, vgl. o.a. Res. S.G., dl. 62, 1596, bl. 123, 144, 85 en 137.

⁵ Res. S.G., dl. 62, 1597 bl. 403, 404.

een bittere noodzaak was geweest, voor Koningin Elisabeth een vrij onverschillige zaak, aan welker openbare verplichtingen zij zich in het geheime toevoegsel goeddeels weer onttrok, maar dat voor Oldenbarnevelt zeer bewust een stap was in de richting van de verheffing der Verenigde Provinciën tot grote mogendheid, is geen lang leven beschoren geweest. Reeds in het volgende jaar 1597 begonnen Hendrik IV, maar ook Elisabeth aan vrede te denken. Vrede tussen de Franse en de Spaanse Koning was reeds lang door Paus Clemens VIII gewenst. Bij de overgang van de Koning tot de Roomse Kerk in 1593 hadden de Staten-Generaal er zoals boven gezegd met kracht bij hem op aangedrongen, dat dit in Frankrijks eigen belang geen vrede mocht medebrengen. Volledig vertrouwen in de herhaalde verzekeringen des Konings, dat hij niet aan vrede dacht, had Oldenbarnevelt niet, ook niet nadat de Koning in 1595 de offensieve oorlog had verklaard. Dat de Koning de mogelijkheid om vrede te maken wel als politiek drukmiddel gebruikte bleek trouwens ook reeds. De Landsadvocaat wist, dat velen in Frankrijk na de jarenlange ellende van de godsdienstoorlog naar vrede verlangden. Ook dat de oorlog voor de Franse Koning geen succes was. Na de val van Calais in 1596 volgde in maart van het volgende jaar het veel zuidelijker gelegen Amiens. De Koning beschouwde het als een erekwestie die stad te hernemen, koste wat het kostte. En het kostte veel, niettegenstaande onze hulp.

In augustus 1596, terwijl men in Brussel kon weten, dat de hertog van Bouillon op weg was naar Londen om het anti-Spaanse bondgenootschap te voltooiën, had Richardot (1540-1609), de belangrijkste niet-Spaanse raadsman van Aartshertog Albertus, vredespolsingen ingeleid, teneinde zoals Koning Hendrik het uitdrukte Koningin Elisabeth en de Staten-Generaal te „enjalouseeren”¹. De Bourgondiër kreeg ten antwoord, dat van vrede alleen sprake kon zijn als alle veroveringen werden teruggegeven en dat niets kon geschieden buiten 's Konings vrienden en geallieerden. Gevraagd wie dat waren, worden ook de Staten-Generaal genoemd, waarop Richardot te kennen gaf, dat dit onderdanen van de Koning van Spanje waren en dus „onbegrijpelijk in 't tractaat”. Het wederwoord was, dat Koning Hendrik ze als vrienden en geallieerden beschouwde. De polsing door de man, die Koningin Elisabeth eens genoemd heeft „een Echo van Vrede, als de Oorloge aldernaest is, en meest gemeent word”, gelijk gebleken was in 1588 vlak voor de inval der Armada², leidde tot niets. Maar de polsingen door Brussel gaan door, en veroorzaken in de Republiek onrust. Calvart houdt de Staten daarvan op de hoogte en zeer lezenswaardig, ook voor de gemeenzame verhouding tussen hem en de Koning, is zijn rapport van 20 februari 1597 over zijn audiëntie te Rouaan. Toen Calvart wilde „te gestemder tyt passeren door eene galery in de Kamer van” de Koning, werd hij opgehouden door de Secretaris van Staat de Neufville, heer van Villeroy, de minister

¹ Res. S.G., dl. 62, 1596, bl. 82.

² Bor, IV, bl. 412.

van buitenlandse zaken, omdat de Koning nog sliep. Het gesprek werd toen eerst gevoerd met de minister en voortgezet met de Koning na diens ontwaken, en wel in de slaapkamer. De Koning ontkende de juistheid der vredesgeruchten, zou een einde maken aan het heen en weer reizen tussen Brussel en Parijs van zekere Vulneve, dat tot hernieuwde vredesgeruchten had aanleiding gegeven, en verzekerde, dat hij „nimmermeer tegen syne eer en belofte en obligaciën die hy tot de Staten-Generaal hadde, iets soude attenteren”¹.

Maar toch zou het anders lopen dan de Koning hier zo nadrukkelijk verzekerde.

Fortuinlijker dan de Brusselse vredespolsing door Richardot was de poging van Paus Clemens VIII teneinde tussen de Katholieke en de zeer Christelijke Koning de vrede te herstellen en zodoende sterker te staan tegenover het altijd dreigende Turkse gevaar. Op 26 juli 1597 kan De Sailly, die tijdelijk het werk van de in mei overleden agent Calvart had overgenomen, uit het kamp voor het belegerde Amiens aan Oldenbarnevelt berichten, dat de Generaal der Franciscanen Bonaventura Catalagirone aldaar uit Spanje was aangekomen. Hij deelde Koning Hendrik mede, dat Koning Philips erin toegestemd had alle veroveringen behalve Calais terug te geven; Koning Hendrik zou dan alle ketterij in Frankrijk moeten uitroeien. Het bescheid, dat de Franciscaan meekreeg naar Brussel, was, dat de Franse Koning alleen in vredesonderhandelingen kon treden als alle veroveringen, dus ook Calais, werden teruggegeven, en dat niemand zich te bemoeien had met het „gouvernement de son royaume”. Op beide punten is de tegenpartij ingegaan: ook Calais werd teruggegeven en over vervolging der ketterij werd niet meer gerept². De volmacht van Koning Philips op Albertus om te onderhandelen over vrede kan dan ook reeds getekend worden op 12 augustus 1597³.

Toen door de kostbare herneming van Amiens op 19 september 1597 aan de krijgseer voldaan was, werd de Koning volledig gewonnen voor de overtuiging, dat Frankrijk na de jarenlange binnen- en buitenlandse oorlog in de eerste plaats rust behoefde. Deze was te eerder te verkrijgen, nu de Paus de tegenpartij raadde alle veroveringen terug te geven, zonder uitzondering. Vanaf dat ogenblik streeft de Koning naar de vrede met dezelfde energie waarmede hij in het vorige jaar de Triple Alliantie, uit te breiden nog wel tot een algemeen anti-Spaans bondgenootschap, had bevorderd.

De Koning begreep, dat de Triple Alliantie hem verbood vrede te sluiten, zonder dat Koningin Elisabeth en de Staten-Generaal ditzelfde deden, althans hem van zijn woord ontsloegen. Hij was een ridderlijk vorst en

¹ Van Deventer, II, 141 vlg.

² Johan van Oldenbarnevelt door dr. S. P. Haak in R.G.P. no. 80, 1934, bl. 356, verder aan te halen als Haak.

³ Mémoire historique concernant la négociation de la Paix traitée à Vervins l'an 1598, Paris, 1667, verder aan te halen als Mémoire historique, I, p. 100.

wist terdege, dat hij zijn koninklijk woord gestand moest doen. Maar het nationale Franse belang bij vrede woog bij hem zó zwaar, dat hij geloofde de twee bondgenoten ertoe te kunnen brengen mede vrede te sluiten! Dit zou met de Engelse Koningin misschien gelukt zijn, maar bij de Staten-Generaal stuitte 's Konings wensdroom op een onverbiddelijke weigering.

Was Koning Hendrik in een moeilijk parket, ook Oldenbarnevelt stond voor grote moeilijkheden. Terwijl het Frans-Nederlandse tractaat van 31 oktober 1596 voorzag, dat ook ons leger in maart van het volgende jaar in het veld zou staan daar waar Prins Maurits en de hertog van Bouillon dit gewenst zouden achten¹, ging meer dan de helft van het jaar heen met besprekingen en bezendingen teneinde van de Provinciën de nodige consenten te verkrijgen. De zwakte van het geldwezen der Generaliteit toonde zich op het ogenblik, dat het bondgenootschap snel en veel geld vereiste, wel zeer pijnlijk. Wat dit laatste betreft, had de staat van oorlog in 1586, tone Oldenbarnevelt zijn leidend ministerschap begonnen was, bedragen 200 000 gulden per maand, of 2 400 000 per jaar. Dit bedrag was de grondslag van de staat van oorlog gebleven, maar voor 1597 was meer dan het dubbele nodig, 5 150 000 guldens of ponden.

Op 13 juni houdt Buzanval een scherpe propositie in de Staten-Generaal om ons tot nakomen onzer tractatuele verplichting aan te sporen, waarbij hij weer het dreigement van mogelijke vrede laat horen². Op 10 juli verschijnt hij op nieuw. Hij leest dan een dringende brief van de Koning aan de Staten uit het kamp voor Amiens voor, waarin deze er o.a. op wijst, dat Koningin Elisabeth hem niet helpt. De brief wordt aangedikt door een lange propositie, waarin de Staten worden aangemaand of met het leger te velde te verschijnen of 3 à 4 duizend man naar Amiens te zenden met zes kanonnen en een grote hoeveelheid kruit. Buzanval laat doorschemeren de geldelijke moeilijkheden der Staten te begrijpen en eindigt met het verzoek, krijgsbenodigdheden naar het nog niet volkomen bedwongen Bretagne te zenden.

De aanmaning van de Koning bewerkt, dat de legerleiding het aandurft vijf dagen later, op 15 juli te verklaren, dat er voldoende geld was om te velde te trekken en dat dit nu ook zo snel mogelijk moest gebeuren. De Prins wordt volkomen vrijheid van handelen gelaten³. Na het verlies in 1596 van het in 1591 veroverde Hulst, waarvoor echter Albertus voorlopig de kracht van zijn leger door geweldige verliezen gebroken zag, en na de cavalerieoverwinning van Turnhout op 24 januari 1597 kon toen eindelijk in de zomer van dat jaar Prins Maurits op de linker Rijnsoever Rijnberk, Meurs en Alfen en verder het gehele Oosten des lands alsmede Lingen schoonvegen.

¹ Dat ook de Staten op dit gebied hun klachten hadden blijkt uit het zoëven genoemde rapport van Calvart van 20 februari 1597 n.a.v. het niet uitbuiten door Frankrijk van onze overwinning bij Turnhout.

² Res. S.G., dl. 62, 1597, bl. 413.

³ Res. S.G., dl. 62, 1597, bl. 509.

Maar dat geschiedde alles veel later dan bij het verdrag van 31 oktober 1596 was bepaald. En toen de Prins eenmaal zijn zegetocht was begonnen, lag deze vèr weg van Frankrijk, al hield hij de vijand wel terdege bezig. Koning Hendrik kon natuurlijk het belangrijke aandeel, dat onze hulp-troepen hadden in de verovering van Amiens op 19 september, niet ontkennen.

Op 6 november 1597 brengt Buzanval weer een brief van de Koning aan de Staten-Generaal, die nog van voortzetten van de oorlog uitgaat. Maar de propositie, die de Gezant daaraan toevoegt, noemt naast voort-zetting van de oorlog de mogelijkheid van vrede, die de meerderheid van zowel 's Konings raadslieden als van zijn gehele volk wenst en die de vijand op zeer voordelige voorwaarden aanbiedt. De Koning wil echter weten op welke voorwaarden wij in zijn vrede zouden willen toestemmen, m.a.w. hem ontslaan van zijn plicht om niet zonder ons vrede te sluiten. Ook wenst hij spoedig antwoord. De propositie is uiterst vriendelijk gesteld, maar doet toch uitkomen, dat wij meer voor Frankrijk moeten doen ¹. Een week later komt Buzanval weer nieuwe hulp vragen: oorlogschepen om de Loiremonding af te sluiten tegen de nog altijd opstandige hertog de Merceur ².

Reeds op diezelfde dag, 12 november, wordt het antwoord aan de Koning opgesteld. Het begint met een verwijzing naar de Triple Alliantie, waaraan de Staten trouw hebben gezworen, maar waarvan Spanje de kracht tracht te ondermijnen door staten, wier toetreding was voorzien, naar Den Haag te zenden, om ons tot vrede te bewegen. Dit slaat op de vredespogingen van de Keizer, Denemarken en Polen, die in de loop van het jaar bij ons waren gedaan. Zij zijn alle afgewimpeld. Maar Spanje heeft zich blijkens hetgeen Buzanval op 6 november heeft medegedeeld met hetzelfde doel rechtstreeks tot Koning Hendrik gewend, aange-moedigd door de Spaanse veroveringen in Frankrijk. Nu heeft de Koning, met hulp van zijn bondgenoten weliswaar Amiens heroverd, maar daartegenover staat toch de verovering door de Staten van tal van steden en kastelen, van Alfen, Rijnberk en Meurs op de linker Rijnsoever en voorts Grol, het zeer sterke Breevoort, Goor, Enschede, Ootmarsum en Oldenzaal, terwijl de enige stad die Spanje nog op de rechter Rijnsoever bezet houdt, Lingen, op het punt stond zich aan Prins Maurits over te geven. Laat de Koning, nu de zaken zó gunstig staan, niet bezwijken voor de geveinsde vredewens van de vijand, wie het er slechts om te doen is tijd en nieuwe kracht te winnen. En laat de Koning ook bedenken, dat als Spanje het alleen doorstrijdend Noord-Nederland zal verslagen hebben, het uit de Nederlanden 100 000 man op de been zal kunnen brengen om Frankrijk mee aan te vallen ³.

Oldenbarnevelt zal er zich toen wel reeds rekenschap van hebben

¹ Res. S.G., dl. 62, 1597, bl. 426.

² Res. S.G., dl. 62, 1597, bl. 427.

³ Res. S.G., dl. 62, 1597, bl. 427, Bor, IV, bl. 400.

gegeven, dat nu met grote krachtsinspanning en onze hulp aan de krijgseer was voldaan door de herneming van Amiens en het uitgeputte Frankrijk naar vrede verlangde, terwijl Spanje en de Aartshertogen bereid waren dien op de gunstigst denkbare voorwaarden en wel met teruggave van alle veroveringen te sluiten, deze vrede niet meer tegen te houden was. Maar het uiterste moest beproefd worden. In mondelinge bespreking met Buzanval wordt voorgesteld een gezantschap naar Koning Hendrik te zenden om deze te zien af te brengen van zijn vredesplannen. Tevens oppert men teneinde „alle oirsaeken van jalousie” te weren ook naar Koningin Elisabeth een gezantschap te zenden om haar van het Franse gezantschap op de hoogte te stellen en te vragen ons standpunt te steunen¹. Dit ontzien van Engelse jaloezie tegen elk te hartelijk geoordeeld samenwerken met Frankrijk zal nog lang een der maximen van onze buitenlandse staatkunde blijven. Op Kerstavond wordt definitief tot het gezantschap naar de Koning en naar de Koningin besloten. Oldenbarnevelt zal het eerste leiden teneinde de Koning „te vermanen te willen gedencken ende betrachten zijn eere ende plicht, die hij heeft totte ligue”². De Koning wenste haast te maken teneinde, altijd met medewerking van zijn bondgenoten, de vrede zo spoedig mogelijk een feit te doen worden. De laatste dag van het jaar zeggen de Staten-Generaal toe, dat het gezantschap op zijn laatst 20 januari zou vertrekken. Het zou 31 januari worden.

Teneinde ook Engeland in zijn vredespoging te betrekken zond Koning Hendrik een beproefde diplomaat in bijzondere zending naar Koningin Elisabeth: De Maise. In iets minder aandringende toon dan waarop Buzanval zich tegenover de Staten-Generaal had moeten uitlaten, zou hij raad moeten vragen aan de Koningin over de vraag vrede dan wel voortzetting van de oorlog. Maar ook hier hielden de twee mogelijkheden zich zodanig in evenwicht, dat De Maise bij zijn vertrek op 24 november 1597 de Koning meende te moeten vragen, wat hij eigenlijk beoogde: vrede dan wel oorlog. Na enig nadenken antwoordde de Koning, dat hij besloten had tot de vrede en deze wenste³.

In Engeland heerste verdeeldheid over de vraag van oorlogvoortzetting dan wel vrede. De Koningin gaf er zich rekenschap van, dat het bondgenootschap van 1596 slechts een gemeenschappelijke vrede mogelijk maakte en dat het vreemd was, dat de Franse Koning zó spoedig de oorlog moe was. Zij lichtte onze agent Caron op 9 december 1597 over haar zienswijze in⁴. In dezelfde geest liet de Staatssecretaris Robert Cecil, de eerste Lord Salisbury, zich in de Privy Council tegenover De Maise uit⁵. Maar zijn oude vader, de leidende staatsman, William Cecil

¹ Res. S.G., dl. 62, 1597, bl. 427.

² Res. S.G., dl. 62, 1597, bl. 428.

³ Prévost-Paradol, Elisabeth et Henri IV (1595-1598) Ambassade de Hurault de Maise en Angleterre au sujet de la paix de Vervins, 1855, bl. 60.

⁴ Van Deventer, III, bl. 165.

⁵ Prévost-Paradol, bl. 194.

Lord Burghley, — de grondlegger van de staatsliedendynastie der Cecils en met wijlen Walsingham Elisabeths grote minister — wenste vóór zijn naderend einde Engeland de vrede te hergeven. Als de vrede tot stand gekomen zou zijn, zou hij kunnen zeggen: *Nunc dimitte servum tuum, Domine* ¹. Zijn wens werd niet vervuld, hij stierf 4 augustus 1598. Elisabeths gunsteling Essex wilde de oorlog voortzetten. Uit deze verdeeldheid kwam het denkbeeld voort, een conferentie der drie bondgenoten in Engeland te houden. Maar toen men zich rekenschap ervan gegeven had, dat de Staten-Generaal zich reeds vermeten hadden zonder Engeland erin te kennen een gezantschap naar Koning Hendrik te zenden, kwam het wantrouwen weer op, dat de Koning het met de Republiek eens zou kunnen worden buiten Engeland om. Op 10 januari 1598 werd dan ook aan L'e Maise in de Privy Council medegedeeld, dat de Koningin besloten had ook harerzijds gezanten naar Frankrijk te zenden om te beraadslagen over vrede dan wel oorlog ². Dat men er eerst over de mogelijkheid van vrede zou spreken was Caron reeds mondeling medegedeeld door de Koningin; hij had dadelijk daarop gereageerd door te zeggen, dat dit „geheel contrarie” was aan de wens der Staten ³. Er mocht niets buiten Engeland om tussen Koning Hendrik en de Staten bekokstoofd worden, daarom werden deze laatsten verzocht hun gezantschap te machtigen ook met de Engelsen te onderhandelen ⁴.

Lord Burghley kon niet nalaten in de Raadszitting van 10 januari op te merken, dat al ging het om een zaak tussen drie landen, de Staten toch geen recht hadden op dezelfde consideratie als de twee anderen! Hij had ook reeds ervan gewaagd, dat de Koningin nog geld van de Staten te vorderen had! ⁵ De ontwikkeling der zaken in 1598 zoude de Staten terdege doen gevoelen, dat het zeer duur zou kosten de Koningin, althans voorlopig, in de oorlog te doen volhouden.

Geestig is de samenvatting, die De Maise aan het slot van zijn zending aan de Koning geeft van de politieke situatie: „*La nécessité porte Votre Majesté à la paix; la crainte et la défiance conduisent les Etats à la guerre; et la reine ne désire à bon escient ni l'un ni l'autre; mais elle veut voir ses voisins embrouillés, et cependant faire ses affaires. Sur ces trois fondements si divers, je ne sais quel édifice on pourra bâtir*” ⁶.

De door pauselijke bemiddeling verwezenlijkte vredesonderhandeling heeft te Vervins, iets ten oosten van St. Quentin, plaats gehad onder zeer actieve medewerking van de oude pauselijke legaat, Kardinaal van Florence Alexander de Medici, wiens rechterhand daarbij was de reeds genoemde generaal der Franciscanen Bonaventura Catalagirone. Aarts-

¹ Prévost-Paradol, bl. 206.

² Prévost-Paradol, bl. 198 vlg.

³ Van Deventer, III, bl. 170.

⁴ Prévost-Paradol, bl. 200.

⁵ Prévost-Paradol, bl. 194.

⁶ Prévost-Paradol, bl. 205.

hertog Albertus had in februari 1598 krachtens de koninklijke volmacht als onderhandelaren aangewezen Richardot, de Spanjaard Taxis, inspecteur-generaal van het leger in de Nederlanden en de Zuidnederlander Verreycken, audiencier en eerste secretaris van de Raad van State. Koning Hendrik had in januari aangewezen zijn Staatsraden de oude vos De Bellièvre en Bruslart de Sillery, President van het Parijse Cour de Parlement.

De Koning gaf er zich van de aanvang aan rekenschap van, — er werd reeds aan herinnerd — dat de Triple Alliantie uitdrukkelijk bepaalde, dat er alleen van een gezamenlijke vrede sprake kon zijn; het bondgenootschap sloot een afzonderlijke Franse vrede uit. En het eens gegeven woord woog voor de ridderlijke vorst zwaar. Telkens blijkt uit zijn uitspraken, dat het hier voor hem een gewetenszaak gold. Hij heeft zich dan ook de uiterste moeite gegeven om zowel Koningin Elisabeth als de Staten-Generaal bij de vrede te betrekken; de Koning meent, dat zijn gezag daartoe sterk genoeg is¹; en hij is verstoord als de met aandrang uitgenodigde bondgenoten niet snel genoeg naar zijn zin komen, en de vurig verlangde vrede hem misschien nog ontgaan zal².

Ten opzichte van Engeland zou 's Konings opzet misschien gelukt zijn als Engeland de enige bondgenoot geweest was. Koningin Elisabeth en de meesten van haar raadsliden wilden wel vrede. De Ierse oorlog was duur en de Koningin op de penning. Maar ten opzichte van de door Oldenbarnevelt geleide Verenigde Provinciën heeft de Koning zich vergist door als mogelijk te veronderstellen wat hij hoopte, maar beter kon weten. Het was hem toch niet onbekend, dat de talrijke afgewimpelde Spaanse vredesvoorstellen erkenning van Koning Philips als landsheer veronderstelden; dat een ander vredesvoorstel van Spanje ook nu niet te verwachten was en dat wij ons hielden aan datzelfde bondgenootschap, op grond waarvan de Koning, ook toen hij tot de vrede was besloten, de hulp van onze vloot inriep tegenover het nog aan de Spaanse kant staande Bretagne! Tengevolge van Oldenbarnevelts onwrikbaar vasthouden aan de Triple Alliantie zijn de voortdurend weifelende Engelsen geëindigd met althans te Nantes zijn voorbeeld te volgen, en is 's Konings opzet mislukt.

Maar voor het zover was, is er hard gestreden tijdens de aanwezigheid der drie bondgenoten te Angers en daarna te Nantes. Oldenbarnevelt ontplooit er zijn volle kracht en wordt de grote figuur van de bondgenootschappelijke besprekingen, die van 5 tot 29 april 1598 gehouden zijn. Van dag tot dag, soms zelfs van uur tot uur zijn de besprekingen te volgen in het zeer uitvoerige, strikt zakelijke, onopgesmukte, door de Landsadvocaat zelf opgestelde verbaal der zending, dat het gezantschap op 5 juni bij de Staten-Generaal inleverde. Het verbaal vindt aanvulling

¹ Uitvoerig gaat de Koning op zijn trouw aan het gegeven woord in in zijn brief aan De Bellièvre en De Sillery van 15 februari 1598, *Mémoire historique*, I, bl. 110.

² *Mémoire historique*, I, bl. 234.

van Franse kant in de brieven van de Koning zelf en van zijn minister de Villeroy aan de gezanten op het vredescongres te Vervins.

Heeft Oldenbarnevelt de hoop gekoesterd, dat hij erin zou slagen Koning Hendrik zijn gegeven woord te doen houden? Het lijkt, zoals reeds gezegd, niet waarschijnlijk. De tekenen, dat Spanje maar ook Frankrijk op vrede afstuurden, waren daarvoor te sterk. Misschien levert het volgende een aanwijzing, dat de landsadvocaat inderdaad geen hoop koesterde. Hij weigerde toch aanvankelijk naar Frankrijk te gaan; ten slotte voegde hij zich naar de uitdrukkelijke wens van zijn medestatenleden¹. Had hij de hoop gekoesterd Koning Hendrik van zijn vredesvoornemen af te kunnen brengen, en geneigd te maken de oorlogslast niet alleen, althans in hoofdzaak, op de Republiek te doen rusten, hij zou zich niet verontschuldigd hebben. Als men wel moet aannemen, dat hij de zaak als hopeloos beschouwde, dan konden ook anderen de zending volbrengen, voorzien van instructie om uitsluitend naleving van het bondgenootschap te eisen, dus voortzetting van de oorlog. En dan kon de landsadvocaat in Den Haag blijven, waar hij als feitelijk leider der Staten-Generaal nuttiger werk kon verrichten dan het vervullen van een hopeloze zending. Maar toen hij zich eenmaal neergelegd had bij de wens van zijn medeleden, heeft hij alles op alles gezet teneinde Koning Hendrik de zaak zo moeilijk mogelijk te maken en uit haar te halen wat mogelijk was.

Het gezantschap, dat Elisabeth aansporen moest om de oorlog voort te zetten, Van de Warcke, pensionaris van Middelburg, Hottinga uit Friesland met als top admiraal Wassenaer, heer van Duivenvoorde en Warmond, kreeg een zeer uitvoerige instructie mee; de heren moesten zeer precies over alles voorgelicht worden². Oldenbarnevelt zelf had geen lange instructie van node³. Wel stelde hij er prijs op, dat naast hem als formeel hoofd van zijn gezantschap meeging Justinus van Nassau, als leider van onze hulptroepen uit de vorige jaren een bekende van Koning Hendrik. Ook stelde hij in overleg met de legerleiding persoonlijk het uitgewerkte plan voor gezamenlijke oorlogvoering in 1598 vast, met als eventueel rendez-vous der twee legers Bastogne in Luxemburg, dezelfde plaats waar in het laatst van 1944 de convergerende Duitse legers zich zouden treffen: de strategie houdt zich dikwijls aan bepaalde geografische punten⁴. En dan wordt als opvolger van Calvart een vast agent in Frankrijk aangewezen in de persoon van de zoon van de Griffier der Staten-Generaal, François Aerssen.

De elementen werkten een snelle overbrenging van het gezantschap naar Frankrijk zeer tegen. Op 31 januari uit Den Haag vertrokken naar Den Briel moest men tot twee malen toe wegens tegenwind terugkeren

¹ Bor, IV, bl. 413.

² Res. S.G., dl. 71, 1598, bl. 68 vlg.

³ Van Deventer, II, bl. 177; ook bij Haak bl. 408 vlg.

⁴ Haak, bl. 371.

en kon men eerst 18 maart zee kiezen „in Godes naem”¹. Twee dagen later ging men te Dieppe aan land en vandaar met meegebrachte koetsen en paarden over Chartres naar Blois en verder de Loire af naar Angers, waar de Koning zich bevond in verband met het nog altijd niet geheel bedwongen en gedeeltelijk nog door Spanje bezette Bretagne. Men kwam er 4 april aan. Reeds onderweg hoorde men over de voortgang van het vredescongres te Vervins, van de algemene wens naar vrede; ook van de niet zeer duidelijke houding van de Engelse vertegenwoordiger, de reeds genoemde Staatssecretaris Robert Cecil, die al op 24 maart in Angers was aangekomen.

Koning Hendrik had niets nagelaten om het opnemen der twee bondgenoten in de vrede te vergemakkelijken en de tegenpartij ertoe te brengen deze maatregelen te aanvaarden. In zijn Instructie aan Bellièvre en Sillery van 18 januari herinnert hij eraan, dat hij van den beginne af als voorwaarde van de vrede gesteld had, dat Koningin Elisabeth en de Staten-Generaal in de vrede opgenomen (*compris, admis et receus*) zouden worden. Hij deed dat als „*Prince jaloux de sa reputation, et de l'observation de sa foy engagée sur ce à sesdits Alliez, desquels sa Majesté a receu en sa nécessité toute amitié et bonne assistance*”². De Koning drong er derhalve op aan, dat de tegenpartij al vast koninklijke volmachten uit Madrid zou zien te bekomen om ook met de Engelsen en de Staten-Generaal te onderhandelen, en om deze na het sluiten van de Frans-Spaanse vrede een bestand (*trêves*) van een paar maanden te laten teneinde ook met hen tot vrede te geraken. De Koning, die haast wenste te maken met de eigen vredesluiting, vleide zich nog steeds met het vertrouwen, dat hij gedurende dat bestand zijn bondgenoten ertoe zou kunnen brengen zijn voorbeeld te volgen. Hij is er tenslotte in geslaagd zowel de volmachten³

¹ Res. S.G., dl. 71, 1598, bl. 53, noot 1.

² *Mémoire historique*, I, bl. 3, zie ook 4.

³ *Mémoire historique*, I, bl. 70, 353, 362, 423. Met de Koninklijke volmacht om met de Staten-Generaal te onderhandelen is het raadselachtig gesteld. Uit de brief van zijn gezanten aan Koning Hendrik van 11 februari 1598 blijkt, dat zij er nog niet was (bl. 70). Op 3 april melden zij de Koning, dat blijkens mededeling van Richardot de Spaanse koerier de gevraagde volmachten om zowel met de Engelsen als met de Staatsen te onderhandelen had gebracht (bl. 353). Op 7 april melden de gezanten aan Minister de Villeroy, dat Taxis hun verzekerd heeft, dat de koninklijke volmachten dezelfde vorm hadden als het afschrift, dat zij getoond hadden, maar nog niet aan de Engelsen en de Staatsen wilden zenden (bl. 362). En 14 april schrijven de gezanten aan de Koning, dat zij er eindelijk in geslaagd zijn de volmachten te zien en „*d'un bout à autre*” te lezen; zij waren door Koning Philips te Madrid getekend op 17 maart 1598 (bl. 423). Men staat hier voor een raadsel, dat zonder meer niet op te lossen schijnt. De voor de rebellen bedoelde volmacht is er eenvoudig een, die luidt op het bekende; in genade opnemen na onderwerping! Hoe is het mogelijk, dat de Franse heren zulk een stuk als bruikbaar voor 's Konings doel hebben kunnen beschouwen? En hoe hadden de Staten-Generaal gelijk wanneer ze van Koning Philips niets anders meenden te kunnen verwachten dan vrede na onderwerping. — Het Belgische Algemeen Rijksarchief was zo goed mij de fotocopie der volmacht te zenden; de voor de Engelsen bestemde was er niet aanwezig.

uit Madrid als het bestand van de tegenpartij te verkrijgen, maar met moeite. Dit laatste behoeft niet te verwonderen; de bondgenoten hadden generlei toenadering aan de dag gelegd; waartoe dan zoveel tegemoetkoming en dit vooral tegenover de noordelijke „rebellens”? De toezegging van het bestand heeft de meeste moeite en tijdverlies bezorgd. Richerdot werd naar Brussel afgevaardigd om het van Albertus los te krijgen, maar hij kwam onverrichter zake terug. De onderhandelingen dreigden toen op 's Konings eis in het belang van zijn bondgenoten af te springen. Als laatste middel om dit te verhinderen is daarop de pauselijke bemiddelaar zelf opgetreden met het gevolg, dat de Generaal der Franciscanen naar Brussel is gezonden. Hij bracht een brief van de bemiddelaar aan Albertus, waarin deze, namens de Paus, verzocht werd toe te geven. Ditmaal gelukte het, zoals de Franse gezanten tiromfantelijk aan Koning Hendrik mededeelden op 26 april¹. Het laatste beletsel om het vredesverdrag te tekenen was aldus opgeheven en zes dagen daarna had de ondertekening plaats.

Maar alle moeite, die Koning Hendrik zich gegeven heeft om zijn vredesverlangen in overeenstemming te brengen met zijn verplichtingen uit het drievoudig bondgenootschap van 1596, is vergeefs geweest. En eigenlijk moet dit de Koning duidelijk geweest zijn vanaf zijn eerste onderhoud met Oldenbarnevelt, op 5 april². Koning Hendrik is daar blijkbaar geschrokken van Oldenbarnevelts onwrikbaarheid: „à vous dire la vérité”, schrijft hij op 9 april aan zijn vertegenwoordigers te Vervins. „je les ay trouvez au commencement si farouches et alienez de la Paix qu'à grande peine ay-je peu seulement les rendre capables des raisons et necessitez qui m'ont forcé de permettre que la negociation en ait esté entamée”. En drie dagen onderhandelen waren nodig geweest, aldus de Koning, teneinde tot een goed en stevig besluit te geraken. Terwijl hij zich vleit in de hoop, dat Cecil iemand naar Vervins wilde zenden teneinde de volmacht uit Madrid om met de Engelsen te onderhandelen in ogen-schouw te nemen, bindt hij zijn gezanten tot tweemaal toe op het hart voor de Verenigde Provinciën het bestand te verkrijgen, gedurende hetwelk hij erop bleef rekenen, dat wij wel over de vredesbrug zouden komen³.

De Koning kan dus zijn optimisme nog niet laten varen. En toch had Oldenbarnevelt in dat eerste gesprek reeds duidelijk te kennen gegeven, dat het in beider belang was de oorlog voort te zetten teneinde de Spanjaarden uit de Nederlanden te krijgen en had hij ons gemeenschappelijke

¹ Mémoire historique, I, bl. 441 vlg. De Trêve, welk woord als „préjudiciant à l'honneur du Roy Catholique” (bl. 450) vervangen werd door „cessation de toutes les entreprises de guerre et de tous actes d'hostilité”, werd met de mogelijkheid om binnen zes maanden alsnog te onderhandelen in Vervins of elders over vrede opgenomen in een bij het verdrag gevoegd stuk van eveneens 2 mei 1598; vgl. Mémoire historique, II, bl. 70 vlg.

² Het volgend overzicht is ontleend aan het verbaal van Oldenbarnevelt voor zover niet een andere bron vermeld is. Haak, bl. 407 vlg.

³ Mémoire historique, I, bl. 379 vlg.

krijgsplan voor het jaar 1598 ontvouwd. De Koning was zeer vriendelijk, noemde de Staten en Prins Maurits bij herhaling zijn beste en vertrouwdste vrienden, die hem in zijn nood geholpen hadden, wees op het pauselijk vredesinitiatief, verzekerde dat Frankrijk oorlogsmoe en verarmd was, maar dat hij geen vrede wilde sluiten alvorens met zijn twee bondgenoten te hebben „geadviseert” en dat hij de Staten niet zou laten „ruïneren”.

De volgende dag, 6 april, houden de onzen besprekingen met de Engelsen. Behalve Robert Cecil was daarbij tegenwoordig Henry Herbert graaf Pembroke alsmede de Engelse agent in Frankrijk, Sir Thomas Edmond. In dat gesprek wordt bevestigd dat op geen oorlogshulp van die kant te rekenen viel, wèl op de eis tot terugbetaling van de ons verstrekte gelden! Aanvankelijk hellen de Engelsen dus blijkbaar tot de vrede over. Ook bezoeken de onzen die dag de Secretaris van Staat, minister van buitenlandse zaken Villeroy en vinden hem „geheel tot den vrede gedisponeert”. Dit wordt bevestigd in het gesprek, dat de minister tezamen met De Maisse en Buzanval de daaropvolgende dag — 7 april — met het gezantschap der Staten kwamen houden. Oldenbarnevelts taal wordt dan scherper: de gezanten waren gezonden „op een vast vertrouwen, dat Syne Ma^t. soude letten opte gemaecte ligue ende de beloften, daerby gedaen, . . . van niet te sullen handelen mitten vianden sonder der Staten consent; dat ongelooffelick was, dat den Coninck een oorloch, soo rechtvaerdich, eerlick ende nootelick, soude willen quiteren by breeckinge van soo solemnele beloften, . . .” Oldenbarnevelt verklaart zich bereid met Franse gecommitteerden naar Engeland te reizen en daar met de Koningin over gemeenschappelijk voortzetten van de oorlog te overleggen.

De onwrikbaarheid van Oldenbarnevelt heeft indruk gemaakt. De Koning vergaderde met zijn raadslieden, „tot in den midden van den nacht”, maar men vond geen middel om de oorlog voort te zetten. Prins Maurits' zwager, de hertog van Bouillon kreeg opdracht het gezantschap daarover in te lichten: er was geen mogelijkheid de vredesonderhandelingen af te breken wegens de algemene armoede en geneigdheid tot de vrede alsmede „sonderlinge de proceduyren van Engelandt”; maar de Koning wilde ons behoud behartigen. Zou het niet het best zijn als hij voor vier maanden een wapenstilstand te onzen behoeve zou bedingen „omme tyt te winnen, ons te delibereren ende verseeckeren”, dus het middel, waarop de Koning blijkens zijn schrijven aan de gezanten te Vervins van de volgende dag (9 april) zijn hoop vestigde. Oldenbarnevelt sloeg de suggestie af als zeer nadelig en buiten zijn last. Dit laatste zal hij blijven doen bij alle suggesties, die hem ook van Engelse kant zouden bereiken en afweken van handhaving van het bondgenootschap en dus voortzetting van de oorlog.

Cecil wordt door de Landsadvocaat van alles ingelicht: de Koning zou stellig met de vredehandel doorgaan, als Koningin Elisabeth het niet zou verhinderen met haar gezag en aanbod van hulp; Oldenbarnevelt doet zijn uiterste best om Cecil ertoe te brengen in die richting te werken.

Uit het antwoord blijkt, dat Cecil in aanvankelijke last had in de vredehandel te treden, en geen hulp kon aanbieden, ook niet om Calais te heroveren, hetgeen alleen mogelijk zou zijn, als het Engels zou worden, daar het voor Engeland om het even was of de stad Spaans dan wel Frans was! Hij vraagt echter een optekening van het Nederlandse standpunt en ontvangt haar dadelijk. Hij betuigt dan zijn instemming met het daarin vervatte voorstel om met Franse gecommitteerden naar Engeland te gaan ten einde met Koningin Elisabeth over de voortzetting van de gemeenschappelijke oorlog te raadplegen, hetzelfde plan dus, dat aanvankelijk bij de Engelsen had voorgezet tijdens De Maise's zending. Er komt al verandering in Cecils houding en hij dringt er op aan, dat Oldenbarnevelt op zijn volgende audiëntie de Koning „op sijn eere ende eedt soude vermanen tot onderhout van de beloften”.

Op dezelfde 8 april had Oldenbarnevelt reeds een tweede audiëntie bij de Koning aangevraagd. Zij was tegen de avond van diezelfde dag verleend. De Koning verklaarde, dat het land „ten minsten voor weyniche jaeren” rust nodig had ¹, m.a.w. dat daarna de oorlog weer voortgang zou hebben. Het is bij deze gelegenheid, dat de Landsadvocaat tot tweemaal toe de Koning erop wijst, dat het voor diens reputatie zowel binnen- als buitenslands schadelijk zou zijn, als hij het bondgenootschap zou breken. De Koning antwoordde, dat hij met zijn getrouwste dienaren geraadpleegd had, maar geen middel gevonden had om de oorlog voort te zetten, dat hij meende, dat de Staten het hem niet kwalijk behoorden te nemen, te meer waar hij ze niet dacht in de steek te laten en dat hij de door hen voorgeschoten gelden zou terugbetalen. Hier begint zich reeds af te tekenen de Frans-Staatse geldelijke verhouding der komende jaren. Het gesprek eindigde met het verzoek de Koning te volgen naar het — met onze hulp — veroverde Nantes.

Voorstellen, die Cecil aldaar 15 april aan de Koning doet om de oorlog voort te zetten en daarbij met Engelse hulp Calais te hernemen vinden geen gehoor op grond van zijn bij voortduring weifelende houding. Ook Oldenbarnevelt ondervond die: nadat Cecil tevergeefs gepoogd had hem zijn onwrikbare houding te laten varen, eindigde hij met de mededeling een conferentie met 's Konings raad in tegenwoordigheid van het Nederlandse gezantschap te hebben aangevraagd. Dit lag geheel in Oldenbarnevelts lijn. Ook zijnerzijds vroeg hij zodanige conferentie aan, maar in tegenwoordigheid ook van de Koning zelf. Dit werd aangenomen. Intussen, bij nader inzien gaf de Koning er de voorkeur aan zelf weg te blijven van de conferentie der drie bondgenoten waar ongetwijfeld harde dingen zouden gezegd worden over zijn woordbreuk: hij ging ter jacht!

De conferentie heeft op zondag 19 april in de Raadkamer van het kasteel van Nantes plaats gevonden. Oldenbarnevelts verbaal beschrijft

¹ Op 21 april herhaalde Villeroy dit.

de tafelschikking, waarbij Cecil de bovenste plaats innam en de hertog van Espernon alsmede de overige Engelsen en de Nederlanders met de Minister van Buitenlandse Zaken Villeroy tegenover de andere leden van de Raad gezeten waren. Cecil opende de bespreking. Hij zei gezonden te zijn om te adviseren op een algemene vrede, als de Staten daartoe geneigd waren; waar dit laatste niet het geval was, was het duidelijk, dat vrede uitgesloten was. Daarop heeft Oldenbarnevelt zijn magistrale rede gehouden, die in haar geheel in het verbaal verhalenderwijs is opgenomen. Uitgaande van de schone gelegenheid om in het belang der drie bondgenoten de Spanjaarden uit de Nederlanden te krijgen, worden alle argumenten genoemd, die voor voortzetting van de oorlog pleitten, en wordt daarbij de volle nadruk gelegd op het zich behoren te houden aan het plechtig gegeven woord en „geen regardt (te) nemen op tgene eertijts in 't breecken van liguen ofte alliancen is gedaen, maer (te) letten op tgene jegenwoordich, rechtvaerdelick, eerlick ende dienstelick behoort gedaen te worden”. De landsadvocaat eindigt met de verklaring, dat het voor ons beter was „te blijven, bij ons recht, middelen ende wapenen” en dat men niet klein behoorde te achten een staat, die zo lange jaren de „Spaensche ambitie had wederstaen”.

Cecil verklaarde daarop de redenen door Oldenbarnevelt gegeven zó belangrijk te achten, dat hij daarover rapport wenste te doen aan zijn Koningin, dat hij tegen de wil der Staten niet gelast was in de vredesonderhandeling te bewilligen, of deze niet kon worden verdaagd en dat indien de Koning „boven zijne beloften ende eedt” er toch mede door wilde gaan, hij de zaak aan de Koningin moest overlaten, uit wier naam hij last had bij voortgang van de oorlog „tot een particulier exploict redelick secours te accorderen”.

De Kanselier van Frankrijk Hurault Graaf de Cheverny sprak daarop een enkel weinig hoopgevend woord, waarna Cecil nog aandrang op terugbetaling van door Koningin Elisabeth aan de Koning voorgeschoten gelden. Geld speelde ook toen een grote rol in de buitenlandse politiek.

Oldenbarnevelts onwankelbaar vasthouden aan de plichten van het bondgenootschap heeft er dus toe geleid, dat Cecil zijn nevelachtige houding ten slotte opgaf en zich achter de Landsadvocaat plaatste. Deze dankte hem voor zijn steun en Cecil was verblijd, dat Oldenbarnevelt zo onverbloemd in de Raad had gesproken. Anders de Koning, die allermint tevreden was met hetgeen daar was voorgevallen. Hij liet Oldenbarnevelt door Buzanval weten, dat de vredesonderhandeling voortgang zou hebben, maar dat er een trêve zou komen, het punt waarvoor hij, gelijk boven bleek, zich te Vervins zoveel moeite had gegeven en waarop al zijn hoop gevestigd bleef. De Landsadvocaat deed blijken geen trêve te wensen.

Op 26 april had de afscheidsaudiëntie plaats. De Koning herhaalde zijn erkentelijkheid voor de trouwe hulp der Staten tijdens zijn nood en zeide in „remboursement van tgene sy voor hem hadden gedaen” toe in 1598

en 1599 twee honderd duizend kronen 's jaars en in 1600–1602 drie honderd duizend, en dat de Staten zich in alles zouden mogen verzekerd houden van zijn oprechte affectie, gunste ende vriendschap.

Oldenbarnevelts afscheidswaarden waren wrang. „Wij bedancten Syne Ma^t. van alle gedaen eeren, ende verclaerden van harten bedroeft te wezen, dat Syne Ma^t. in onze begeerte ende last niet en hadde kunnen bewilligen; dat van seer quade digestie by den onzen soude wesen den cours van Syne Ma^t., sowel ten opzien dat alle des viants forcen op onze hals soudcn kommen, als oock het exempel, dat by anderen gevolcht soude mogen worden. Wy baden Syne Ma^t. ootmoedelick opte conservatie van onzen Staet te willen letten ende altyt d'selve te houden in goede recommandatie”.

Drie dagen later verliet het gezantschap na de nodige afscheidsbezoeken Nantes.

Voor de Koning was de loop van zaken zeer teleurstellend. Toen hij de triomfante brief van zijn gezanten te Vervins ontving, wist hij reeds, dat de met „toutes les peines et difficultez du monde” aan de tegenpartij ontworstelde wapenstilstand met de twee bondgenoten niets betekende omdat deze de wapenstilstand niet wensten. Zijn al te optimistische opzet om de bondgenoten in de vrede te betrekken en zodoende zijn woord niet te breken, was mislukt. In een brief van 1 mei geeft de Koning uiting aan zijn teleurstelling over de houding der bondgenoten, die „ayans les uns et les autres fait contenance d'estre tres-mal contents de moy”. De Engelsen heeft hij nog toegezegd veertig dagen met de bekrachtiging van het vredestractaat te zullen wachten. En wat de „Hollanders” betreft, die heeft hij „trouvez sur la fin encore plus durs à la Paix et difficiles à gouverner qu'au commencement”. Het kostte de Koning blijkbaar moeite te begrijpen, dat Oldenbarnevelt zich nu eenmaal niet liet „gouverner”. Ook Richelieu zou eenmaal moeten ondervinden, dat een andere Hollander — De Groot — zich evenmin liet „gouverner”. De Koning troost zich met de gedachte, dat hij nu heeft „suffisamment satisfait pour ce regard au devoir de ma foy”¹.

Maar toch geeft hij nog niet alle hoop op wat betreft de met zoveel moeite van de tegenpartij losgekregen trêve. Hij zendt een koerier naar Buzanval, die ons gezantschap tot Parijs begeleidde, met de boodschap, dat als zij de wapenstilstand niet aanvaardden „je n'entends pas m'y engager plus avant”². Het antwoord van Buzanval van 3 mei is wederom teleurstellend voor de Koning. Het gezantschap heeft geen bevoegdheid om over een wapenstilstand te onderhandelen; er is ook geen tijd om Den Haag te raadplegen waar zij op zijn vroegst 10 juni zullen kunnen zijn, gegeven ook de kortheid van de termijn van twee maanden. En het is nodig, dat zij de Staten-Generaal persoonlijk over het resultaat van hun zending inlichten, daar men ook nu nog in Holland niet kan geloven,

¹ Mémoire historique, II, bl. 2, 4, 5 en 7.

² Mémoire historique, II, bl. 5.

dat de Koning niet zou ingaan op de wens om de oorlog voort te zetten. En daarom „ils supplient très humblement vostre Majesté ne vouloir point retarder les fruits qu'elle espere de son traité pour ce respect”¹. Oldenbarnevelt heeft het blijkbaar niet de moeite waard geacht dit detail in zijn verbaal te vermelden. Het gesprek heeft waarschijnlijk plaats gehad te Saumur, waar het gezantschap op 2 mei samen met Buzanval dineerde bij de gouverneur, de ook bij ons zo bekende Duplessis Mornay op diens kasteel.

Oldenbarnevelt is de grote figuur van de bijeenkomst der, nog, bondgenoten geweest. Met bewonderenswaardige energie verdedigt hij de politiek, dat voortzetting van de oorlog in het belang van elk der bondgenoten is; onwrikbaar wijst hij de kunstige constructie af, waarmede Koning Hendrik meent het verlangen naar vrede te kunnen verenigen met het gegeven woord en ontlokt hij de teleurgestelde Koning de erkenning, dat hij niet te „gouverner”, niet naar 's Konings hand te zetten is; de nevelachtige maar tot de vrede neigende Cecil weet hij aan zijn zijde te krijgen; steeds krachtiger hamert hij op het stare pactis, het zich houden aan verdragen. De rustige, zelfbewuste wijze waarop de Landsadvocaat de Koning keer op keer toesprak, zij heeft de jonge De Groot, die aan het gezantschap toegevoegd was, diep getroffen. De paar woorden, die hij in zijn *Historiae* aan Oldenbarnevelts optreden wijdt, zij zijn tekenend. „Nadat de Koning de begroeting vriendelijk en zonder enige hoogheid in ontvangst had genomen, begon Oldenbarnevelt, zoals zijn gewoonte was, met ernstige en langzame welsprekendheid uiting te geven aan zijn hoop op de waarde van het bondgenootschap en met nadruk te wijzen op het zo onlangs gesloten verdrag”².

Cecil moge zich ten slotte persoonlijk achter Oldenbarnevelt geschaard hebben, Koningin Elisabeth bleef aarzelen, zoals ook bleek uit haar, afgeslagen, verzoek aan Koning Hendrik om de bekrachtiging van het verdrag nog weer uit te stellen³. En daarom besloot de Landsadvocaat zijn terugreis over Londen te nemen, waar het gezantschap onder Warmond al evenmin een stellige toezegging tot voortzetting van de oorlog had kunnen verkrijgen als dat in Frankrijk het geval was geweest. Reeds 24 april had Oldenbarnevelt zijn Engelse ambtgenoot, die iets eerder dan hij dacht te vertrekken, gevraagd of een van het Nederlandse gezantschap hem mocht begeleiden met brieven voor onze missie in Engeland en voor de Staten-Generaal. Blijkbaar stond bij Oldenbarnevelt toen reeds vast, dat hij het uiterste bij Koningin Elisabeth zou beproeven en de Engelsen wisten dat. Waarom hij zich nog vrij lang in Parijs heeft opgehouden,

¹ *Mémoire historique*, II, bl. 88.

² *Annales et Historiae* bl. 319 (uitgave van 1657). *Postquam comiter sine ullo fastu excepta salus, incipit Oldenbarneveldius gravi et pressa (qui mos ipsi) facundia, spes societatis extollere, urgere foedus tam recens. Verder aan te halen als *Historiae*.*

³ *Mémoire historique*, II, bl. 177 en 192.

is niet geheel duidelijk ¹. Op 21 mei komt het gezantschap te Dover, vanwaar dat van Warmond juist reeds enige dagen eerder teruggezeild was naar huis; de leden der Franse missie volgen hen grotendeels; Nassau en Oldenbarnevelt rijden te paard „met cleyn train van volck ende bagacie in diligentie” naar het Engelse Hof.

Zij troffen de Koningin in zeer slecht humeur: boos op Koning Hendrik, omdat deze de vrede gesloten had zonder haar en de Staten, tegen beloften en eed; boos op ons omdat wij tegen Cecils raad niet in onderhandeling hadden willen treden; boos op zichzelf, dat zij Koning Hendrik had geholpen en ons reeds langer dan de Trojaanse oorlog had geduurd; als haar vader nog geleefd had, zou hij haar voor die zotternij stellig onder curatele gesteld hebben. Al die boosheid telkens onderstreept door de uitroep „par le Dieu vivant”. Op Oldenbarnevelts uitvoerige betoog in de Franse taal om toch in de oorlog te volharden ², werd geen acht geslagen, zodat hij verlof vroeg om te mogen vertrekken. Maar dat was ook niet goed; de heren moesten eerst met haar Raad spreken.

Ook deze was oost-indisch doof voor Oldenbarnevelts aandringen om, ook in eigen belang, de oorlog voort te zetten. Maar hadden de heren ook soms opdracht, aldus Essex, voor te stellen de Koningin „te ontlasten van het onderhoud van haer cautionaris en auxiliaris secours, haer eenich remboursement te doen voor haer verschooten penningen”, wat zeer nodig was voor de Koningin. Hetgeen het gezantschap, dat in september 1596 was gezonden, had aangeboden was onvoldoende. Enige last om over de geldelijke verhouding te spreken, had Oldenbarnevelt niet, zoals hij de Raad op diens vraag antwoordde. Maar de situatie was duidelijk: als de Koningin ten slotte zou volharden in de oorlog, zou ons dat veel geld kosten! Dat dit inderdaad het geval was, bleek ook ter afscheidsaudiëntie, waarbij de Nederlandse heren thans ontvangen werden „mit een liffelick gelaet” en bedankt werden, dat zij de Koningin „hadden gegeven de eere, haer competerende in onsen Staet”, de Verenigde Provinciën. Maar de Staten moesten snel met aannemelijke geldelijke voorstellen komen, teneinde haar in staat te stellen tot een besluit te komen over oorlog of vrede. En zou het voor ons niet minder gevaarlijk zijn vrede te sluiten met Albertus en Isabella wanneer de Nederlanden aan dezen zouden worden afgestaan? Het antwoord luidde, dat evenmin staat viel te maken op de Aartshertogen als op Koning Philips.

Alvorens Engeland te verlaten bezochten de twee gezanten de vader van hun ambtgenoot in Frankrijk, de groot tesorier William Cecil, lord Burleigh. Hij moest met podagra het huis houden, toonde in zijn stoel zittend „een fier gelaet” en drong er op aan dat de Staten aan de wens der Koningin om geld te ontvangen zouden voldoen. En dan vervolgt hij, „dat men de tractaten van de Coningen civillick moste verstaen; dat sy

¹ Misschien omdat het door de Koning toegezegde geld op zich wachten liet; vgl. Haak, I, bl. 448 en 450.

² Afgedrukt in Haak, I, bl. 392 vlg.

altijts mosten letten op 't gene voor haer ende haere ondersaeten best was, ende dat hy daeromme verstonde, dat den Coninck van Vranckrijck wel end wysselick gedaen hadde, nemende de occasie waer, omme sijn rijk ende ondersaten in vrede te stellen, ende dat hy schuldich was sulcx te doen, ende andere Princen van gelycken. Wy seyden, dat ons niet toe en stonde van de actie van den Coninck te oordelen, maer dat wy meenden, dat oock coningen ende princen aen haer contracten, beloften ende eeden voor Godt ende de werelt verbonden waren, daermede wy van den voorsz. heere grooten tresorier sijn gescheyden". Het is dit gesprek over het *pacta servanda*, dat De Groot in de *Historiae* vermeldt, ook in zijn nota ten dienste van Oldenbarnevelt uit het voorjaar van 1607 bij de voorbereiding van het Twaalfjarig bestand¹. Het is te stellen naast het gesprek uit 1625 tussen De Groot en Richelieu, die zei, dat „in materie van staet de swackste altijdt ongelijck moeten hebben", waarop De Groot antwoordde, „dat Godt ende de tijdt de waerheyt souden ontdekken"².

Het staatsbestel der Verenigde Provinciën bracht mede, dat regeringsbeslissingen onpersoonlijk door de collectiviteit der Staten genomen werden. In zijn *Historiae* merkt De Groot in verband daermede op, dat vreemdelingen er zich wel over verbazen zullen, dat ook ginds bekende namen van Nederlandse staatslieden zo weinig in de *Historiae* voorkomen. Dit geldt in de eerste plaats Oldenbarnevelt zelf, die De Groot toch niet nalaten kan tezelfder plaatse, waar hij de door hem zelf meegemaakte missie naar Koning Hendrik beschrijft, te tekenen als den „*vir patriae Reipublicae scientissimus, ac proinde ea auctoritate, quantam quis summam ope ingenii atque industriae in libero populo consequi possit*"³. Op zijn missie van 1598 kunnen wij de Landsadvocaat nu eens bij uitzondering zeer persoonlijk aan het werk zien, dank zij zijn zeer uitvoerig verbaal, aangevuld door de Franse brieven over de vrede van Vervins, de stukken, die ten grondslag liggen aan de voorgaande bladzijden.

Allerminst gerustgesteld verliet de Landsadvocaat Engeland, waarop nu zijn volle aandacht geconcentreerd was. Aan onze agent Caron liet hij een uitvoerige instructie achter, waarbij deze werd aangewezen vooral bij Essex en Cecil jr. bij voortduring aan te dringen op volharden in de strijd zowel in Engels als in Nederlands belang: „*emploieert hiertoe al uw credyt, verstandt en vrienden, en doe alle mogelijke diligentie, quia periculum est in mora*". Reeds enige dagen later 7 juni rapporteert Caron aan de Staten, dat als zij willen slagen, het veel geld zal kosten⁴.

Toen Oldenbarnevelt en Nassau op 5 juni 1598 „den heeren Staten Generael, in presentie van Syne Ex^{cie}. van hun gehele wedervaren soo

¹ *Historiae*, bl. 263. De Groot plaatst het gesprek ten onrechte in 1596. De nota van De Groot van het voorjaar 1607 is afgedrukt in de *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*, 1955, bl. 235 vlg.

² Molhuysen, *Briefwisseling van Hugo Grotius*, II, bl. 448, in R.G.P., dl. 82, 1936.

³ *Historiae*, bl. 313.

⁴ Van Deventer, II, bl. 251 vlg., alamede 257.

in Vrankrijk als Engelandt in 't lange rapport gedaen" hadden, zal het allen duidelijk geworden zijn, dat het met grote mogendheden kwaad kersen eten is. Koning Hendrik had ten slotte Frankrijks belang zoals hij dat zag, vóór laten gaan boven het ook ons gegeven woord om niet zonder ons vrede te sluiten; hij had ons wèl zijn blijvende vriendschap en ook geldelijke hulp toegezegd, maar wat waren deze mondelinge beloften waard nu hij het zo plechtige verdrag van 1596 had gebroken? ¹ En als wij onze toch reeds zo belaste geldmiddelen met nieuwe zware verplichtingen zouden vermeerderen, zou Koningin Elisabeth misschien geen vrede met Spanje sluiten; maar zekerheid bestond ook hier allerminst. En ondertussen maakte een sterk Spaans leger onder Mendoza, Admirant van Arragon, de militaire plaatsvervanger van de als bruigom over Duitsland en Italië naar Spanje vertrokken oud-Cardinaal Albertus, zich op om de Republiek over Duits gebied vanuit het oosten te omvatten en weer binnen te dringen. Het in 1597 bereikte militaire succes begon weer af te brokkelen.

De Staten-Generaal kregen aanstonds de handen vol werk. Na Frankrijk kwam nu Engeland te staan in het middelpunt van hun zorgen. De Provinciën moesten op de hoogte gesteld worden van de moeilijke toestand en ertoe gebracht toe te stemmen in dure voorstellen om Koningin Elisabeth in het gareel te houden. Er was inderdaad haast bij de zaak, die de Koningin in krasse bewoordingen de Staten op het hart nagelde en waarop het Engelse lid van de Raad van State, Gilpin, en de bijzondere afgezant Francis Vere op last der Koningin bleven hameren ².

De Staten weken daarom af van de gewone procedure om belangrijke zaken eerst in haar geheel te doen behandelen in de Provinciën en wisten deze door bezendingen, niet zonder moeite, ertoe te brengen goed te vinden, dat een klein aantal uit de Staten-Generaal tezamen met Prins Maurits en Graaf Willem Lodewijk zouden bepalen hoever men Koningin Elisabeth geldelijk tegemoet zou kunnen komen. De Raad van State wordt er vanwege zijn Engels lid buiten gehouden; de zaak wordt zeer geheim behandeld. Op 14 juli doen de Prins en de zijnen uitvoerig verslag en worden de gezanten aangewezen, die met dat verslag als instructie naar Londen zullen gaan. Zal Oldenbarnevelt meegaan? Hij is eerst onlangs vier maanden afwezig geweest; zijn eigen Provincie en ook Prins Maurits willen hem blijkbaar niet missen en hij zelf acht eveneens aanwezigheid in Den Haag gewenst. Maar men kan het ten slotte niet zonder hem stellen en hij zal het gezantschap dus leiden. De andere leden zijn die van het vorige gezantschap: Warmond, Van de Warcke en Hottinga, waarbij gevoegd wordt Hessels, lid van 's Prinsen Raad ³.

¹ Oldenbarnevelt had dit zeer onomwonden te kennen gegeven in zijn gesprek met Cecil op 23 april: „mijn heeren die Staten, hebbende zyne verscheyden beloften, zijn hant ende segel, ende daerinne bedrogen sijnde, op geene andere beloften en konden staet maecken.”

² Van Deventer, II, bl. 257 vlg.

³ Res. S.G., dl. 71, 1598 bl. 77-91.

Op 18 juli uit Den Haag vertrokken werd na zeer moeilijke onderhandelingen op 16 augustus het tractaat te Westminster gesloten, dat Koningin Elisabeth financiële bevrediging schonk. Het legde op de Republiek zware verplichtingen, die hier nader onbesproken kunnen blijven, waartegenover noch teruggave der pandsteden, noch de verplichting om zonder ons geen vrede te sluiten stond. Het bondgenootschap van 1596 telde niet meer. Maar voor het ogenblik was het gevaar, dat ook Engeland zou vrede sluiten, bezworen.

De Prins en zijn zwager werden dadelijk op de hoogte van het verdrag gesteld. Zij verklaarden er volkomen mee te kunnen instemmen, en toen daarna het gezantschap in de Staten-Generaal rapport had gedaan, gingen ook de Staten akkoord en bekrachtigden zij het verdrag bij „brieven van adveu” van 20 september, waarop de Engelse bekrachtiging volgde ¹.

Twee dagen later werd de uitvoerige brief vastgesteld, waarbij de Provinciën op de hoogte gesteld werden van de Engelse zaak. Hij eindigde met het ernstig verzoek te adviseren „op goede ende bequame middelen, waerdeur 't voorsz. tractaet van onser zyde mach werden voldaan”, de altijd terugkerende en nu zeer dringende vraag, die het de leidende staatsman zo moeilijk maakte te regeren ².

Nu de verhouding tot Engeland zo goed mogelijk voorlopig geregeld was ging de verhouding tot Frankrijk weer de volle aandacht vragen. Het Bondgenootschap van 1596 was dood; eveneens het Frans-Nederlandse verdrag van 31 oktober 1596, althans wat het militaire deel ervan betreft. Maar na de bittere woorden van afscheid, die Koning Hendrik uit de mond van Oldenbarnevelt had moeten aanhoren, eiste het landsbelang alles te doen om 's Konings toezegging van vriendschap en steun in daden omgezet te zien en daarom dezerzijds te vergemakkelijken. Op het punt staand Engeland na zijn eerste gezantschap daarheen te verlaten had Oldenbarnevelt de Admiraal van Holland op 1 mei 1598 verzocht een of twee oorlogsschepen naar Dieppe te zenden teneinde 's Konings ambassadeur wederom naar zijn post te brengen „aengesien des Lants dienste daeraen ten hoochste is gelegen” ³.

Dat Frankrijk vrede met Spanje gesloten had, had ingrijpende gevolgen voor de zeven Provinciën, en dit op allerlei gebied.

Van bondgenoot in de oorlog was Frankrijk een onzijdig land geworden. Ter zee had dit belangrijke gevolgen. De Zuid-Nederlandse Kanaalhavens gaan er aanstonds toe over buitgemaakte schepen en goederen in Calais en zuidelijker Franse havens te verkopen. Op onze klacht daarover bepaalde Koning Hendrik ten slotte in juli 1599, dat geen oorlogsschepen in de havens van zijn rijk zouden worden toegelaten, noch dat er prijzen zouden mogen worden verkocht ⁴.

¹ Res. S.G., dl. 71, 1598, bl. 92-94, 99. Het verdrag bij Du Mont, V, I, bl. 584.

² Res. S.G., dl. 71, 1598, bl. 94-98.

³ Van Deventer, II, bl. 256.

⁴ Res. S.G., dl. 71, 1598 bl. 65; 1599, dl. 71, bl. 475, 479.

Mag een oorlogsschip een vijandelijk oorlogsschip aanhouden op onzijdig gebied? Voor deze vraag kwamen de Staten-Generaal te staan toen hun oorlogsschepen twee vijandelijke „chalouppen” bij Calais hadden doen stranden op Frans gebied en vandaar opbrachten. Op een klacht hierover van de gouverneur van Calais werd door „d'heeren Staten verstan, dat die scepen van orloge, in den dienst van den lande wesende, den vyant sullen moegen vervolgen t'allen plaitsen, daer zij hem sullen weeten te crygen ende achterhalen, oyck tot in de havenen van Vranckerycke”. Dat is dus het standpunt, dat de Staten-Generaal op 1 augustus 1605 uitvoerig zouden betuigen ook tegenover Engeland, en dat zijn klassieke toepassing zou vinden in 1639, toen Tromp de oude de Spaanse vloot aanviel en vrijwel vernietigde in de Engelse wateren bij Duins¹.

Mogen in een onzijdige haven, in casu Calais, door een oorlogvoerende oorlogsschepen uitgerust worden? De Staten-Generaal protesteren hier-tegen op 29 maart 1600². Volgens het „generael accord” met de gouverneurs der Franse havens gemaakt moet een Duinkerker uit een dier havens — in casu Calais — komend geen prijs maken voordat hij in Duinkerken geweest was³. De blokkade van Duinkerken geldt ook onzijdige Franse schepen⁴.

Spoedig na zijn troonsbeklimming had Koning Philips III beslag laten leggen op onze koopvaardij-schepen in de Spaanse havens, en de bemanningen naar de galeien verwezen⁵. In dezelfde geest verbood de Aartshertogin Isabella bij plakaat van 9 februari 1599 alle handel op Holland, Zeeland en „alle hunne Adherenten”. De zeer uitvoerige considerans van dit staatsstuk vat samen de loop van de oorlog zoals Brussel die zag. De bedoeling was ons in onze levenskracht, de handel, dodelijk te treffen. Het Noorden sloeg terug met het plakkaat van 2 april 1599, waarbij de Staten-Generaal „allen en een yegelijken van wat conditie, Rijken of Landen hij zij” — dus ook de onzijdigen — niemand uitgezonderd, verboden op alle landen, die onder het „gebied” van de Spaanse Koning of de Aartshertogen stonden, te water of te land handel te drijven⁶. Het betrof hier een algemeen handelsverbod; ons plakkaat herinnert er aan, dat zulke ook de onzijdigen omvattende verboden tot de geregelde praktijk der Staten behoorden en in overeenstemming waren met de „gemeene volkeren, maer ook de Keyserlijke Rechten”⁷. Maar toch maakt Frankrijk bezwaar. Buzanval, die zeer goed op de hoogte was van hetgeen er in Den Haag gebeurde en dan ook wist, dat het plakkaat van 2 april in de

¹ Res. S.G., dl. 71, 1599, bl. 482; zie ook Res. S.G., dl. 92, 1602, bl. 27, alsmede Res. S.G. 1605, dl. 101, bl. 345.

² Res. S.G., dl. 85, 1600, bl. 15.

³ Res. S.G., dl. 92, 1602, bl. 85.

⁴ Res. S.G., dl. 92, 1602, bl. 88.

⁵ Bor, IV, bl. 527.

⁶ Beide plakkaten afgedrukt bij Bor, IV, bl. 523 vlg. Vgl. ook Res. S.G., dl. 71, 1599, bl. 473 en 784.

⁷ Hierop wordt ook Aerssen gewezen, vgl. Res. S.G., dl. 71, 1599, bl. 476.

maak was, had reeds in de tweede helft van maart aan Oldenbarnevelt een memorie over de vrije handelsvaart der onzijdigen ter hand gesteld ¹. Hij bestrijdt daarin niet de rechtmatigheid van het voorgenomen handelsverbod, maar wel de politieke doelmatigheid tegenover Frankrijk. En Villeroy dringt bij Aerssen op 2 april reeds aan op zachte toepassing van het te verwachten plakkaat ², waarover in 's Konings Raad „parolles dures et aigres” waren gesproken door Bellièvre en anderen ³.

Met de grootste omzichtigheid reageert Oldenbarnevelt op de Franse kritiek. Hij zet Buzanval uiteen, dat aan de Admiraal Pieter van der Does, die met een grote vloot stond uit te zeilen, in diens instructie was opgedragen Franse uit Spaanse havens komende schepen ongemoeid te laten, terwijl voor die havens bestemde schepen niet zouden worden opgebracht, maar teruggezonden naar de eigen havens ⁴. Oldenbarnevelt vraagt dan de gezant de Koning te verzoeken goed te vinden, dat het voor ons behoud noodzakelijke plakkaat wordt toegepast. Hij gaat zelfs zo ver toe te zeggen, dat het uitzeilen der vloot zal worden opgehouden totdat 's Konings antwoord zal zijn ontvangen. Buzanval, die een en ander aan zijn minister mededeelt, verklaart zich verwonderd over zóveel voorzichtigheid: zouden ces Messieurs geloof schenken aan de inblazingen van hen, die menen dat Frankrijk naar de Aartshertogen overhelt; en zouden zij daarom alles willen vermijden, dat Frankrijk in die richting zou kunnen drijven? ⁵ Reeds spoedig acht Buzanval zich gerechtigd te verklaren, dat de vloot kon uitlopen, ook al was het antwoord van de Koning nog niet ontvangen ⁶. Men hoort dan niet meer van Franse bezwaren. In Portugal en Spanje leidt het beslag op de Nederlandse schepen tot hongersnood; men kan het er al spoedig niet stellen zonder de Nederlandse koopvaardij. En ook het Brusselse plakkaat wordt een mislukking ⁷.

De maatregelen in Madrid en Brussel tegen onze handel genomen vormen een der kanten van de grote krachtsinspanning om de Verenigde Provinciën eronder te krijgen nu de vrede met Frankrijk was hersteld en die met Engeland ⁸ als een toekomstig feit beschouwd werd, waaraan

¹ G. G. Vreede, *Lettres et négociations van Buzanval*, 1846, verder aan te halen als Vreede.

² Van Deventer, II, bl. 273.

³ Vreede, bl. 160.

⁴ De instructie is afgedrukt bij Van Deventer, II, bl. 274, waar het aangehaalde staat op bl. 277. In 1600 zijn Franse en Engelse schepen geheel vrijgesteld van aanhouding; Vreede, II, bl. 36, Vgl. in dit verband ook Res. S.G., dl. 92, 1602, bl. 490.

⁵ Vgl. de brief van Buzanval aan Villeroy van 8 mei 1599 bij Vreede bl. 160.

⁶ Vreede bl. 181.

⁷ Over het Brusselse plakkaat en zijn lotgevallen is veel te vinden in de *Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle*. Vgl. ook J. H. Kernkamp, *De handel op den vijand 1572-1609*, II, 1588-1609.

⁸ Koning Philips III had Aartshertog Albertus opgedragen vredesonderhandelingen met Engeland en de „Hollanders” te openen. *Correspondance*, no. 25 op 4 december 1598. Dit leidde tot de zending van de Brusselse jurist Cooman naar

niet te twijfelen viel, nu de Republiek dus weer alleen tegenover de Spaanse wereldmacht zou staan. De krachtsinspanning wordt met vertrouwen ingezet; binnen twee jaren zouden wij overweldigd zijn, meent Richardot.

Het tegenover Frankrijk zo voorspoedige Spaanse leger kan zich, zoals reeds gezegd, nu weer geheel aan de Republiek wijden. Mendoza vermijdt voorlopig onze sterke verdedigingslinie der grote rivieren en valt uit het oosten aan, dus over Duits gebied na aldaar de Rijn te zijn overgestoken. Het succes van het vorig jaar gaat weer gedeeltelijk verloren. Prins Maurits wordt in het defensief gedreven; maar zolang hij de IJssellinie kan houden, en dat doet hij voor Doesburg gelegerd, dreigt ons geen gevaar, gelijk Buzanval naar Frankrijk bericht¹.

Voor de zuidelijke Nederlanden heeft het zich vastzetten op Duits gebied het voordeel, dat het leger kan teren op vreemd gebied²; zeven maanden zijn de Zuidelijken hun uitzuigende beschermers tenminste kwijt. De Duitse grenslanden zijn weinig gesticht over hun parasiterende gasten; beroep op Franse hulp levert niets op; pogingen op militaire eigen hulp falen door onderlinge naijver, waaraan de godsdienstige tegenstelling mede schuld heeft; men aanvaardt wel hulp van ons, maar wenst geen gemene zaak te maken, wil onzijdig blijven in onze oorlog³; de Duitse onmacht wordt goed geïllustreerd als bij de poging om Rees te hernemen de Duitsers uit de vesting wordt toegeroepen, dat zij daarvoor eerst een lesje bij Prins Maurits moeten nemen⁴. Een Keizerlijk gezantschap dat in Brussel op het verlaten van rijksgebied, niet zonder succes, aandringt en zijn komst in Den Haag aankondigt, krijgt 2 december 1599 schriftelijk ten antwoord, dat het hier een zaak geldt, die Brussel aangaat, niet Den Haag en dat voor het overige overkomst van het gezantschap om de vrede te bevorderen nutteloos is⁵.

De strijd tussen de onzen en de Spanjaarden gaat ook gedurende de winter van 1598–1599 aan de Rijn op Duits gebied door. Maar in het volgend jaar poogt de Spaanse legerleiding dan toch de linie der grote rivieren te forceren en wel over de Bommelerwaard. Vanuit het oosten waar de Maas de Waal het meest nadert, wordt een brug over de Maas geslagen en een sterk bruggehoofd bij Rossum gevormd: het fort St. Andries. Dan blijkt weer eens Prins Maurits' eminente veldheersgave. Hij weet de aanval op de vesting Bommel af te slaan en volhardt, niet-

Engeland, die na geruime tijd als succesrijk te zijn beschouwd, in 1600 afsprongen. Over de vredespogingen met de „Hollanders” is in hfdst. I gesproken.

¹ Vgl. o.a. Buzanval aan Koning Hendrik, 26 november 1598, bij Vrede bl. 28.

² De Spaanse strategie om ons in het oosten aan te vallen wordt mede bepaald door de noodzaak om de Zuidelijke Nederlanden te ontlasten van de in elk opzicht hinderlijke tegenwoordigheid van een groot leger. Buzanval tekent dat goed in zijn brief aan Villeroy van 17 november 1598, bij Vrede bl. 18.

³ Vrede, bl. 234.

⁴ Vrede, bl. 276.

⁵ Res. S.G., dl. 71, 1599 bl. 559. Vrede bl. 326 geeft het verslag van Buzanval aan Villeroy. Vgl. over deze vredespoging ook hfdst. I.

tegenstaande alle aandrang om tot het offensief over te gaan, in het de vijand ten slotte uitputtend defensief. De aandrang komt vooreerst voor de zoveelste maal van Koning Hendrik zelf. Als Buzanval door een vertrouwd persoon de Prins 's Konings wens onder de aandacht doet brengen, luidt het antwoord, „qu'il ne falloit hazarder quand on pouvait l'avoir sans hazard: ce qu'on prétendoit”¹. De aandrang komt ook van onstuimige Franse officieren, wier troepen na de vrede van Vervins in onze dienst waren overgegaan². In plaats van op hun wens in te gaan, leert de Prins ook de Fransen met de schop om te gaan. Tegenover het Spaanse bruggehoofd worden aan de rechteroever van de Waal fortificaties opgericht; het wordt een stellingoorlog, die ook geld kost: „je vous puis assurer que l'on a remué tant de terre, que les bourses en sont bien épuisées”, schrijft Buzanval op 13 juli 1599 aan Villeroy³. En als hij een maand later, op 20 augustus, de nieuwe kaart van de wederzijdse vestingwerken, waaraan de Prins persoonlijk had medegewerkt, aan de Minister en de Koning toezendt, dan merkt hij op: „Enfin, vous verrez en une feuille de papier l'ouvrage de quatre ou cinq mois de guerre”⁴. Prins Maurits laat zich niet door de Fransen en hun Koning voorschrijven, hoe hij moet oorlogvoeren. Dit legt Oldenbarnevelt, zodra deze op 31 juli 1599 uit het kamp aan de Waal, waar hij geruime tijd had vertoefd, is teruggekeerd de gezant in beleefde termen namens de Prins en de Staten-Generaal uit: door het afslaan van de grootscheepse aanval op de Republiek wist de Koning nu, hoe hij de ondergang der Verenigde Provinciën verder kon voorkomen, maar ook welke stevige positie daardoor aan Frankrijk gewaarborgd was voor eventuele ondernemingen; dat Frankrijk er nooit zo goed voor gestaan had sedert de Frans-Habsburgse tegenstelling⁵.

Een ook al mislukte aanval, nu in het uiterste westen, is die van de Spaanse galeien, die Frederik Spinola uit het Genuese handelsgeslacht, niet zonder moeite, daar toegang in Franse havens geweigerd was, in Sluis had gebracht. Zij werden er voorlopig in de ondiepe haven opgebotteld, de bemanningen naar elders gezonden; elles n'ont pas pu mettre une fois le nez dehors, gelijk Buzanval aan Villeroy bericht⁶.

¹ Vreede, bl. 256.

² Aardig beschrijft Buzanval de moeite, die het Prins Maurits kost om met name in toom te houden De Bréauté, die maar niet kan begrijpen, dat twee legers zó dicht tegenover elkaar kunnen liggen zonder elkaar te lijf te gaan; Vreede bl. 192. In het volgend jaar zal hij op de Vuchtse heide tezamen met 16 Franse cavaleristen duelleren met een even groot aantal Spanjaarden, welk beroemd wapenfeit door de jonge De Groot zal worden bezongen in diens *Mirabilia* van het jaar 1600.

³ Vreede, bl. 231.

⁴ Vreede, bl. 265.

⁵ Vreede, bl. 248.

⁶ Bij brief van 8 december 1598 had Koning Philips III Frederik Spinola, de oudere broeder van Ambrosio, die weldra zulk een grote rol in onze geschiedenis zal spelen, aanbevolen aan Aartshertog Albertus. De schatrijke Spinola had zijn diensten aan Spanje aangeboden en de Koning meende, dat daar profijt van te

Als Prins Maurits op 8 december 1599 triomfantelijk in Den Haag terugkeert, heeft Buzanval dadelijk een onderhoud met hem. De Prins deelt hem daarbij mede, dat de grenzen in zo goede staat van verdediging zijn gebracht, dat hij hoopt te kunnen verhinderen, dat de vijand in het volgende jaar enige stad zal kunnen aanvallen en dat hij dientengevolge eveneens kan hopen alsdan met een leger van 12 000 man in het veld te komen. Als er tenminste genoeg geld is: „et en cette difficulté, comme je vous ay dit, on jette les yeux sur nous”¹. Aldus de gezant aan zijn minister over het punt der Franse subsidies, die in steeds toenemende mate de wederzijdse verhouding zullen bepalen.

Ook gedurende 1599 staat de vraag, hoe aan het nodige geld te komen niet alleen teneinde de sommen nodig om aan de verplichtingen van het Engelse verdrag van augustus 1598 te voldoen, maar ook om de sterke aandrang van het Spaanse leger het hoofd te bieden en tegelijk de zeer grote vloot onder Van der Does in zee te brengen, in het midden der belangstelling. Bezendingen der Staten-Generaal moeten naar verscheiden Provinciën om haar quoten los te krijgen, er is zelfs eenmaal sprake van parate executie tegen Groningen en de Ommelanden; er wordt ook aangedrongen op de invoering van de door de Unie van Utrecht voorziene gemene accijnzen op bier en zout, die alleen in Holland bestaan. Doch het blijft bij het oude², niettegenstaande het steeds weer voorgaan van Holland, dat wil zeggen: van Oldenbarnevelt „en la santé duquel gist en partie celle des affaires et des conseils, qui se prennent sur icelles en ce lieu”. Aldus Buzanval aan Koning Hendrik als de Landsadvocaat eens ongesteld is³.

De Franse subsidies als aanvulling zo broodnodig en door de Koning mondeling toegezegd aan Oldenbarnevelt bij diens vertrek uit Nantes, blijven beneden de maat. Aerssen moet telkens weer op verbetering op dit stuk aandringen: het punt „que je presse le plus près de Sa Ma^{te}”. Zijn berichtgeving is er vol van. Goede woorden en betuigingen van welwillendheid en onvermogen komen er genoeg, maar helpen niet voldoende! Het beroep op onze vroeger verleende hulp gaat de Franssen vervelen: „on ne prend plus de goust au récit de vos services passez; au contraire entend-on que l'imputiez à pure ayde, sans préalable obligation,” schrijft Aerssen 31 december 1599 aan de Landsadvocaat⁴. Uit de Raad des Konings ontvangen wij het meeste steun van de hertog van Bouillon en van De Béthune, de latere hertog van Sully, ook wel van Villeroy. Ook Buzanvals brieven aan de Koning of minister Villeroy betogen bij voortrekken viel. Vgl. Correspondance, bl. 19. Reeds in oktober 1599 bleek, dat zijn zes galeien voorlopig niets hadden kunnen uitrichten, Vreede bl. 304.

¹ Vreede, bl. 324.

² Bij het doorlezen der Res. S.G., dl. 71, 1599 nopens de Geldmiddelen rijst weer eens zeer sterk de vraag hoe het mogelijk is geweest bij zó gebrekkig finantie-wezen zó veel tot stand te brengen.

³ Vreede, bl. 1.

⁴ Van Deventer, II, bl. 283.

during, dat flinke hulp de beste politiek voor Frankrijk is in de „crise”, die de Verenigde Provinciën doormaken, nu zij alléén, maar ook ten bate van Frankrijk, de Spaanse aanval hebben te weerstaan¹. Telkens blijkt daarbij de diepe bewondering, die hij voor onze geweldige krachtsinspanning koestert. „Ce n'est pas peu de soutenir seuls les efforts d'un si grand Monarque”². De Republiek is „le Tablier, sur lequel le sort et le dé se jettera des affaires de l'Europe”³. Hij bewondert „la vigueur de ce petit Etat de pouvoir fournir en même temps à de si grandes dépenses et entreprises par mer et par terre, et ce sans rumeur ou plainte quelconque dans le pays composé de si diverses humeurs et intentions, tant en fait de religion, qu'en plusieurs autres particularités”⁴. „Au reste tout y va en meme sorte qu'il ferait en un Etat, qui jouiroit depuis cent ans d'une profonde paix. Et croyez, Monsieur, qu'il ne tiendra qu'au cas que cecy demoure en la forme qu'il est, et que nous ne tenions toujours cette forte barrière fermée entre la grandeur et l'ambition de la Maison d'Autriche, et la faiblesse de notre Etat”⁵. En dan, als op 15 juli 1599 een aantal Oost-Indië-vaarders bij Texel binnenlopen en zodoende als het ware het Spaanse handelsverbod neutraliseren: „voilà comment ces flegmatiques et patiens Hollandais, quand on leur ferme un trou, comme on leur a fait celuy des Espagnes, en trouvent toujours quelque autre pour s'y fourrer et s'échapper”⁶. „Mais au nom de Dieu, Monsieur, pensons jour et nuit à ce que nous faisons si nous laissons périr cette barque faute de peu d'ayde, et si nous abandonnons à l'Espagnol les labeurs et dépenses de trente années qu'on a employées à l'établissement de cet Etat”⁷. Inderdaad de Verenigde Provinciën hadden een goede voorspraak met brede blik bij Koning Hendrik, die wel niet vergat hoe zij hem indertijd hadden geholpen, maar meende niet meer geldelijk te kunnen steunen dan hij deed.

Overigens gedraagt de Koning zich ridderlijk genoeg tegenover ons. Zo wanneer hij de Spaanse ambassadeur Taxis nul op het rekest geeft als deze komt eisen, dat Aerssen zijn paspoort zou krijgen, Buzanval teruggeroepen zou worden en la Noue „met syne medecomplieen”, die in onze dienst waren getreden, streng vervolgd zouden worden⁸. Of als hij, stoeiend met zijn kleinkinderen, „s'égayant avecq ses petits enfans en la grande sale du chasteau de St. Germain” de aldaar binnentredende vertegenwoordigers van een paar Zuidelijke Parlementen, die bezwaar maakten tegen het Edict van Nantes, op hun plaats zet⁹.

¹ Buzanval aan Koning Hendrik 3 maart 1599 en aan Villeroy 8 mei 1599, Vreede bl. 107 en 163.

² Buzanval aan Villeroy 11 januari 1599, Vreede bl. 61.

³ Buzanval aan Villeroy 22 maart 1599, Vreede bl. 126.

⁴ Buzanval aan Villeroy 1 juni 1599, Vreede bl. 193.

⁵ Buzanval aan Villeroy 11 juni 1599, Vreede bl. 194.

⁶ Buzanval aan Villeroy 1 augustus 1599, Vreede bl. 251.

⁷ Buzanval aan Villeroy 10 oktober 1599, Vreede bl. 290.

⁸ Aerssen aan de Staten-Generaal 16 juni 1599, Vreede bl. 187.

⁹ Vreede, bl. 305.

Reeds in de zomer van 1599 wijst Buzanval zijn minister erop, dat de hooggespannen verwachting om ons er spoedig onder te krijgen door ontzuivering moet gevolgd zijn. De door de Spaanse legerleiding gevolgde strategie om ons aan te vallen „passant sur le ventre des Allemans” heeft tot niets geleid¹. En als dan de Aartshertogen na hun huwelijk Brussel naderen, „ils trouveront bien des ménages par deça à leur venue. Et croyez, que leur entrée n'y sera gueres joyeuse”².

Op oudejaarsdag 1599 kan Aerssen dan ook aan Oldenbarnevelt berichten, dat de Aartshertog Koning Hendrik heeft gesmeekt een vrede met de Staten te bemiddelen met als enige voorwaarde „qu'on lui avoue simple reconnaissance”. De Koning wist, dat de Staten niet bereid waren zodanige erkenning van onderhorigheid te aanvaarden. Albertus was van mening, dat Prins Maurits gaarne de vrede zou zien „puisqu'il savoit par tant d'exemples qu'il ne falloit attendre qu'ingratitude de servir une Démocratie; que depuis le temps qu'il avoit servi on n'avoit pas seulement pensé à le marier”. En wat Oldenbarnevelt betreft, hij had de Koning van Spanje dermate gehinderd, dat, hoewel hij generlei „grace” verdiende, de Aartshertog toch bereid was hem vergiffenis te schenken met alle gewenste waarborgen!³ Brussel begreep niets van hen, die in het Noorden het verzet leidden.

En zo zou het voorlopig blijven. De voortgezette pogingen om met Koningin Elisabeth tot vrede te geraken, zij gingen er van uit, dat de Republiek er op de een of andere wijze in opgenomen zou worden: de Republiek dacht er niet over⁴. De afgevaardigden der Zuidelijke Staten-Generaal, zij werden te Bergen op Zoom in juli 1600 uit de hoogte afgewezen door Oldenbarnevelt, toen zij bleken slechts beëindiging van de rampen van de oorlog, geen gemene zaak — altijd weer Prins Willems ideaal — tegen de Spanjaarden en Spaansgezinden met ons te willen maken. Het keizerlijke vredesgezantschap kreeg pijnlijk nul op het rekest. En zo verging het de vooraanstaande Antwerpenaar, die Oldenbarnevelt trachtte om te kopen⁵.

Nadat Prins Maurits, — voorzichtig als altijd, „(tenant) toujours son ancienne coutume de ne rien hazarder et de jouer au plus sûr,” gelijk Buzanval, als ooggetuige vanuit 's Prinsen kamp bij Alem, naar Parijs meldt, — de invalspoort over de Bommelerwaard definitief had afgegrensd door zich in het bezit te stellen van het machtige fort St. Andries, deze „très-dangereuse beste pour la Hollande”⁶, kan de grootscheepse landing op de Vlaamse kust een aanvang nemen met als doel de verovering van Duinkerken. Op ongeveer 900 schepen wordt het leger overgebracht;

¹ Buzanval aan Villeroy 12 juni 1599, Vreede bl. 202.

² Buzanval aan Villeroy 13 juli 1599, Vreede bl. 231.

³ Van Deventer, II, bl. 283; Haak bl. 551.

⁴ Bor, IV, bl. 668.

⁵ Zie voor deze vredes pogingen hfdst. I.

⁶ Vreede, vervolg over 1600, 1853, bl. 54 en 60, aan te halen als Vreede II.

„de longtemps il ne s'est veu sortir d'un petit pays un si grand equipage" schrijft Buzanval ¹. De Prins had er de voorkeur aan gegeven eerst Sluis en Hulst te veroveren en dan naar het zuiden op te schuiven; hij wilde een slag in het open veld met een ongeveer even sterke vijand vermijden en maakte geen geheim van zijn mening ². „Mais ces Messieurs (zoals de Fransen de Staten-Generaal plegen aan te duiden), comme ennueiez de vivre en l'état incertain auquel ils se voyent réduits par les appréhensions et d'Angleterre et de notre France mesme, ayment mieux hazarder ce coup de dé" ³. De landing gelukte prachtig, maar de veldslag bij Nieuwpoort is niet te vermijden. Hij blijft lang onbeslist, maar eindigt door 's Prinsen zeer persoonlijk beleid met een volslagen overwinning, 2 juli 1600. Aartshertog Albertus ontkomt, maar de vroegere bevelhebber Mendoza, amirant van Arragon, en vele andere bevelhebbers worden krijgsgevangen. Intussen, vernietigd is de tegenpartij niet en 16 juli wordt tot de terugtocht besloten. Duinkerken, het doel der grote en dure onderneming is niet bereikt. De overwinning is geweest „un éclair qui a passé, qui a plus donné de lustre au vainqueur, que fait du mal au vaincu" ⁴. Over de zeer kort na Nieuwpoort gehouden vredesbespreking te Bergen op Zoom is in hoofdstuk I gesproken.

Verschillend is de reactie van Koningin Elisabeth en die van Koning Hendrik op het nieuws der grote staatse overwinning. Als Caron op 7 juli het verheugende bericht ontvangt, bestijgt hij de volgende morgen vroeg zijn paard en vindt de Staatssecretaris nog te bed, wat geen beletsel is om hem in te lichten. De Koningin, die ook bij geruchte van het wapenfeit had gehoord en verneemt, dat de Agent der Staten bij Cecil is, verzoekt hem dadelijk bij haar te komen. Hoewel „vuil en beslyckt door 't quade weder" treft hij de Koningin aan terwijl „sy sulcke demonstratie van blytschap in deze goede nieuwmaren toonde dat ick my self daerin verwonderde" ⁵. Anders de Koning van Frankrijk. Ook hij is blij, maar hij mag het niet laten blijken, daar velen in zijn land er anders over denken en hij ten slotte een onzijdig vorst is ⁶.

En als de Koning begrijpt, dat het doel van de grote krijgstocht niet is bereikt en een merkwaardige opleving der militaire kracht der Aartshertogen valt te bespeuren, het beleg van Ostende wordt voorbereid en een sterk eskader Duinkerken weet te verlaten en onze vissers allerwreedste schade toe te brengen, dan is hij zeer ontstemd op ons en spreekt onze

¹ Teneinde een voldoende aantal transportschepen bijeen te brengen werd in de Hollandse havens tijdelijk beslag gelegd op vaartuigen uit Hamburg, Bremen en Oost-Friesland, vgl. Vreede II, bl. 75. Zodanig beslag op onzijdige schepen werd ook in Spanje gelegd voor het overbrengen van troepen naar de Nederlanden, vgl. aldaar bl. 152.

² Vreede II, bl. 76 en 81.

³ Vreede II, bl. 77.

⁴ Vreede II, bl. 103, zie ook 94.

⁵ Van Deventer, II, bl. 290.

⁶ Aldaar, bl. 292. Vreede, II, bl. 92, 93.

agent Aerssen over „le mauvais mesnage de vostre victoire”¹. En van Prins Maurits, wiens persoonlijke hulp hij in 1596 had ingeroepen, zal hij zelfs eens beweren, dat hij is „pas grand capitaine; ce titre ne s'acquièrt qu'en hasardant”².

Hier spreekt weer de man, die onze oorlog tegen Spanje hoe langer zo meer gaat beschouwen als dienende in de eerste plaats de belangen van Frankrijk. De oorlog moet door ons gevoerd worden, maar zoals de Koning dat wenst.

Het belang van Frankrijk doet zich zeer bijzonder gevoelen als de expeditie van 1600 gelijk gezegd de val van het dicht bij de Franse grens gelegen Duinkerken beoogt. Zou dit bij Frankrijk gevoegd worden, zodat de Verenigde Provinciën zich vergenoegen zouden met het verdwijnen van onze zeevaart, niettegenstaande de permanente blokkade, zo'n afbreuk doende „zeeroversnest”? In de bevestigende beantwoording van deze vraag heeft men te zien het begin van een wijziging, zo nodig, der Noordnederlandse politiek tegenover het Zuiden. Vereniging van alle Nederlanden: daarop was de politiek van Prins Willem gericht geweest. De Pacificatie van Gent deed haar in 1576 voor korte tijd slagen. Toen het Zuiden weer afviel, bleef de politiek van het Noorden op herstel van de toestand der Pacificatie gericht. Maar het bleek steeds duidelijker, dat het Zuiden het niet kon opbrengen met het Noorden gemene zaak te maken tegen Spanje en later ook tegen de Aartshertogen³. Ook de bespreking te Bergen op Zoom in juli 1600 bewees het weer eens. Waar de zaken zó lagen, is het begrijpelijk, dat Oldenbarnevelt het zuidelijke deel der Zuidelijke Provinciën liever in Franse dan in Spaanse handen zag. Hij had dit herhaaldelijk aan Buzanval gezegd en zelfs steun toegezegd om de Franse wensen te verwezenlijken, terwijl hij zich met de zeekust tevreden stelde. Prins Maurits is zelfs bereid Duinkerken aan Frankrijk te laten⁴. Frans I had bij de vrede van Madrid in 1526 zijn rechten op Vlaanderen, Artois en Franche Comté aan Karel V moeten afstaan; op die afstand wilde Koning Hendrik nu blijkbaar terugkomen, met uitbreiding tot Henegouwen en beperking tot een deel van het niet kustgebied van Vlaanderen⁵. Maar geheel opgegeven werd de wens naar herleving der Pacificatie niet.

In 1601 en de eerstvolgende jaren staat het beleg van het bruggehoofd Ostende in het centrum der nationale en internationale belangstelling. Ook de verhouding der Verenigde Provinciën tot Frankrijk wordt erdoor beïnvloed.

Aartshertog Albertus wilde de nederlaag van Nieuwpoort blijkbaar wreken en zet er alles op om met een macht van artillerie de stad tot

¹ Haak, bl. 570.

² Van Deventer, II, bl. 328.

³ Buzanval gelooft ook niet aan die mogelijkheid; vgl. Vrede II, bl. 83, 91.

⁴ Vrede II, bl. 83, 84.

⁵ Vrede II, bl. 89.

overgave te brengen in korte tijd. Daarbij kwamen hem te stede de Spaanse troepen, die in Noord-Italië beschikbaar werden door de vrede van 17 januari 1601 tussen Frankrijk en het door Spanje gesteunde Savoye. De Staten-Generaal hadden de Koning hierop met nadruk gewezen¹. Ook kwam de belegeraar ten goede het telkens uitbreken van oorlogsschepen uit Duinkerken aan de éne kant van Ostende, en van de aanvankelijk niet geslaagde galeien van Frederik Spinola uit Sluis aan de andere kant der belegerde veste; de blokkade der beide havens kon dat uitbreken niet altijd verhinderen.

Ook de onzen zetten er alles op om Ostende te behouden. Dit is hun ruim drie jaren lang gelukt ten koste van grote verliezen en veel geld. De opperleiding der verdediging gaat van de Staten zelf uit in nauwe samenwerking met de Raad van State en de legerleiding. De Resoluties der Staten-Generaal vormen in haar doorlopende zakelijkheid een monument van vastberadenheid. En altijd gaat Oldenbarnevelt voor. De vraag kan gesteld, of de stad van zò grote strategische waarde was om alles aan haar behoud of verovering ondergeschikt te maken. Inderdaad: Ostende waarop „alle nabuere rycken ende landen d'oogh daerop hebben”², was een prestigekwestie geworden. Ook Koningin Elisabeth en Koning Hendrik meenden de grootste belangstelling in het lot der stad te moeten stellen. De Koningin, die altijd nog geen vrede met de Aartshertogen en Koning Philips III had gesloten, zond met voor haar ruime hand hulp-troepen³. Haar belang bij het beleg werd als het ware verpersoonlijkt in haar onderdaan in Nederlandse dienst Sir Francis Vere, die op 16 juli 1601 voor enige tijd het bevel in de stad aanvaardde⁴.

Ook Koning Hendrik werd gefascineerd door het beleg, dat gaarne met dat van Troje werd vergeleken. Met een dier opwellingen, die karakteristiek voor de Koning zijn, begaf hij zich in Augustus 1601 plotseling naar Calais, naar het heette om de grens van zijn land te bezoeken⁵. Hij is dan woedend op Spanje, waar zijn ambassadeur ernstig beledigd was en is zeer bepaald van plan de vrede weer te verbreken en samen met Koningin Elisabeth in de Zuidelijke Nederlanden te vallen, waardoor ook Ostende ontzet zou zijn.

De besprekingen met de Koningin, die in het tegenover Calais gelegen Dover gekomen was, zijn ingeleid door Koning Hendriks beste dienaar, zoals hij hem noemde, Maximilian de Béthune, markies van Rosny, vanaf 1606 hertog van Sully. Deze begaf zich onopgemerkt naar Dover en stelde daar met de Koningin een aantal punten op. Daaronder vrijheid der zeventien Nederlanden, dus de Spanjaarden eruit, en noch Engeland

¹ Res. S.G., dl. 85, van 10 februari 1601, bl. 467.

² Res. S.G., dl. 85, bl. 433.

³ Res. S.G., dl. 85, bl. 478.

⁴ Res. S.G., dl. 85, bl. 414.

⁵ Van Deventer, II, bl. 294. François Aerssen aan de Tresorier van Zeeland, Jacob Valeke, op 31 augustus 1601.

noch Frankrijk vaste voet erin: wederzijds wantrouwen is nooit afwezig! Voorts vrijheid van godsdienst ¹.

De Koningin had dus oren naar Koning Hendriks voorstellen. In haar opdracht is Caron toen naar Den Haag overgekomen teneinde de Staten-Generaal uitvoerig in te lichten over 's Konings voorstel, waarbij zoals gezegd stellig een rol speelde de wens om de Koningin niet alleen te doen optreden in de hete strijd aan haar overwal, waar zij altijd het oog gevestigd hield op Calais ², evenals de Koning op althans een deel der Zuidelijke Nederlanden. De Koningin werkte dus mee; zij wenste daarbij, dat als de Koning zelf het opperbevel niet zou voeren, Prins Maurits de leiding zou hebben ³.

Met het hem eigen superioriteitsgevoel laat de Koning door Aerssen weten, dat hij wenste de zaken te bespreken, met Oldenbarnevelt of een ander die daartoe zou moeten overkomen ⁴.

Van het gehele door de Koning op eigen houtje opgezette plan is niets gekomen. Zijn raadslieden, met name Villeroy, hebben er hem van weten af te brengen in het belang van de voor Frankrijk nog altijd zo gewenste rust des vredes. De koninklijke ommezwaai wordt verklaard door voor te wenden dat Ostende veilig was: ⁵ en dat terwijl de Staten-Generaal de uiterste kracht voor de verdediging moesten inspannen, de Prins alles deed om de vijand van Ostende af te leiden en weldra het gerucht, dat de stad gevallen zou zijn, ook in Frankrijk algemeen geloof vond! ⁶

De Koning verliet Calais even plotseling als hij er gekomen was en reageerde zijn landerigheid over hetgeen hij als een persoonlijk échec moest voelen, op de Verenigde Provinciën af. Oldenbarnevelt had eerder moeten komen, wat praktisch onmogelijk ware geweest; en de afleidende maatregelen, die Prins Maurits nam, — het beleg van Rheinberg, op 30 juli eindigende met de capitulatie, daarna het begin van insluiting van 's Hertogenbosch, die door zeer vroege harde vorst en daardoor voor bewerking te harde grond op 27 november moest worden afgebroken — dit alles werd door de Koning niet voldoende geoordeeld. En zo zou het ook in het volgende jaar 1602 blijven, als de Prins het in de buurt van Thienen, oostelijk van Brussel, niet tot een slag kan brengen en hij wegens proviandgebrek terug moet en Grave belegert, dat op 17 september capituleert.

Een ogenblik kon het in de zomer van 1602 weer lijken alsof de Koning hevig verstoord over een aanslag op zijn leven, waaraan Spaanse aan-

¹ Mémoires de Sully in Petitot, Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France, Tome IV, 1820, bl. 31-47, 257; verder aan te halen als Sully.

² Res. S.G., dl. 85, bl. 485; vgl. ook Aerssen aan Oldenbarnevelt 22 februari 1602, Van Deventer, II, bl. 309 vlg.

³ Res. S.G., dl. 85, bl. 488; Van Deventer, II, bl. 295.

⁴ Van Deventer, II, bl. 297. Uit de Resolutiën der Staten-Generaal, dl. 85, bl. 439, 444 en 474 blijkt iets over het door de Koning gewenste gezantschap.

⁵ Van Deventer, II, bl. 298.

⁶ Zie voor dit laatste François Aerssen aan Oldenbarnevelt 30 december 1601, Haak, bl. 631.

moediging niet vreemd was, tot een door ons zo gewenste oorlogsverklaring zou overgaan, en rapporteerde Aerssen 3 juli ¹ aan Oldenbarnevelt: „je vois la guerre tout certaine”. Maar als de Landsadvocaat laat zeggen, dat de Staten eindelijk wilden weten, of de Koning al of niet de oorlog aan Spanje wilde verklaren, is het weer gedaan met diens nieuwe opwelling: verovert eerst de Vlaamse kust, en weldra sta ik voor Luxemburg (18 september), en enige dagen later: „conquérez les ports de Flandre; je verrai après” ². Het is duidelijk: volgens de Koning voeren wij oorlog te zijnen bate.

De prestigestrijd om Ostende gaat door. Vele krijgslieden uit den vreemde worden erdoor aangetrokken.

De berichtgeving van François Aerssen blijft erop wijzen, dat de stemming in Frankrijk ons niet meer zo gunstig is als vroeger. Vele roomsen zijn huiverig Spanje te ontstemmen, de Paus is Franse hulp aan ons tegen Spanje zeer ongewenst, het voortdurend vragen juist om die hulp, soms met een beroep op 's Konings eigen toezegging in 1598 te Nantes, gaat vervelen, en terecht of ten onrechte beklagt Aerssen, die altijd de hand moest ophouden, zich erover, dat zijn positie niet meer is als zij was ³.

Eind april 1603 komen de Staten-Generaal met grote aandrang bij de Koning terug teneinde deze ertoe te brengen de oorlog met Spanje weer op te nemen zoals hij Oldenbarnevelt in 1598 te Nantes in uitzicht had gesteld. Buzanval die een „tour” naar Frankrijk maakt, krijgt daartoe mee een uitvoerig plan van militaire samenwerking, dat zich met zovele woorden aansluit bij onze voorstellen voor een gemeenschappelijke veldtocht in 1598 ⁴. Oldenbarnevelt laat niet los, en herinnert de Koning beleefd aan hetgeen hij vijf jaren geleden misdreven en beloofd had; het schatten en mensen verslindende beleg van Ostende maakte, aldus het voorstel, daadwerkelijke hulp van Frankrijk zeer nodig. Het heeft niet mogen baten.

Houdt de ingebrekestelling van Koning Hendrik — want daarop komt het stuk, dat zijn gezant voor hem meekreeg, toch eigenlijk neer — verband met Koningin Elisabeths dood op 2 april? Het lijkt waarschijnlijk. Een vijfenveertigjarige regering der grote vorstin, die tot vlak voor haar einde de regering in handen had gehouden, was nog vrij onverwacht opgehouden. Wat zou de daardoor ontstane leemte voor ons land, altijd nog zo nauw aan Engeland gebonden, betekenen? Vrede met Spanje? Het ligt voor de hand, dat Oldenbarnevelt in de onzekerheid wat te wachten van een Engeland zonder zijn lastige en niet scheutige, maar ons toch niet loslatende Koningin, poogde zich met alle nadruk te verzekeren van Koning Hendriks daadwerkelijke hulp. Maar hij had al meer gedaan. Dadelijk na het bekend worden van Elisabeths dood had hij Caron een aantal brieven gezonden, die deze, als ook hem dat nuttig voorkwam, moest

¹ Van Deventer, II, bl. 326.

² Van Deventer, II, bl. 332 en 335.

³ Vgl. b.v. Van Deventer, II, bl. 308, 309, Haak bl. 631. Res. S.G., dl. 85, 1601, bl. 471.

⁴ Res. S.G., dl. 92, 1603, bl. 408.

aanbieden aan de dadelijk uitgeroepen nieuwe Koning Jacobus VI van Schotland, — in Engeland de eerste van die naam, — en aan verschillende hoogwaardigheidsbekleders, waaronder minister Cecil. In deze brieven wordt o.a. verzocht de door Koningin Elisabeth toegestane lichten van troepen te laten doorgaan. Als de nieuwe Koning zijn komst op de troon en „goede affectie” mondeling aan de Staten-Generaal heeft doen mededelen, vertrekt ter begroeting een uitgelezen gezantschap naar Engeland. De vorstelijke eerste gedelegeerde was de 19-jarige Frederik Hendrik en dan o.m. Oldenbarnevelt zelf, die ook weer de instructie had opgesteld. In dat stuk wordt de Koning in zijn eigen belang verzocht krachtig met de oorlog tegen Spanje voort te gaan en de Spanjaarden uit de Nederlanden te drijven, in de eerste plaats Ostende te blijven helpen ontzetten; onze vloot is gereed om met de Engelse op te treden; iets waarop Elisabeth ook weer had aangedrongen en waarvoor admiraal Obdam nog bij het leven der Koningin instructie had ontvangen. Ook wordt gewezen op de wenselijkheid van een algemeen of- en defensief verbond tegen Spanje ¹.

Het zijn niet alleen de Staten-Generaal, die zich aanstonds met de de nieuwe Koning van Engeland in verbinding stellen en aan hun gelukwensen de behartiging van hun uiteenlopende belangen vastknopen. Zowel Koning Hendrik als de Aartshertogen, gevolgd door Koning Philips, zenden gezanten naar Londen.

Voor Frankrijk gaat weer niemand minder dan De Béthune. Zijn zeer uitvoerige instructie wordt door de Koning zelf met de medewerking van de afgezant op 2 juni vastgesteld ². Deze moet aandringen op een algemene ligue tegen Spanje, welks wangedrag breed wordt uitgemeten. Maar ook wanneer de Koning van Engeland vrede zou willen sluiten met Spanje — die voor hem als Koning van Schotland reeds bestond — mochten de Verenigde Provinciën niet aan hun lot worden overgelaten. Op de vrijheid van alle zeventien Nederlanden moest het oog gevestigd blijven. Een dubbel kinderhuwelijk van de Dauphin en van diens zuster zou de band tussen Engeland en Frankrijk kunnen bevestigen. Béthune zou nauwe voeling met Oldenbarnevelt moeten houden en verhinderen, dat Engeland zeeplaatsen in Vlaanderen zou verlangen.

Er is eind juni en begin juli druk onderhandeld tussen de vertegenwoordigers der drie landen. Oldenbarnevelt hamerde daarbij telkens op het voor de anderen pijnlijke aanbeeld, dat hernieuwing der tot andere landen uit te breiden Triple Alliantie van 1596 het enige doeltreffende zou zijn ³. Aanstonds bleek, dat Jacobus vrede wenste. Maar door Béthune er op gewezen, dat ook dan de Verenigde Provinciën niet mochten worden in de steek gelaten, aanvaardde de Koning het steunverlenen in het geheim ⁴. Op 25 juni wist Sully de Koning een ontwerptractaat in die geest tezamen

¹ Res. S.G., dl. 92, 1603, bl. 421 vlg.

² Sully, dl. IV, bl. 261-289.

³ Sully, dl. IV, bl. 387.

⁴ Sully, dl. IV, bl. 365.

met hem te doen tekenen. Cecil, die het woord voor de Engelsen deed, had blijkbaar bezwaar zelfs zóver te gaan. Maar het slot was, dat de Koning zijn minister beval het tractaat op te maken, dat zou geven „toutes sortes d'assurances aux ambassadeurs de messieurs les Etats”. „Qui estoit la seule fois qu'il les avoit ainsi appelez” voegt Béthune hieraan toe, daar de Koning de Staten meestal als de rebellen aanduidde. Met slechts één toevoeging van betekenis — hulp zou slechts verleend worden „au cas que lesdits Sieurs Etats voudront suivre leurs avis et conseils”! — is het ontwerp van 25 juni ¹ geworden het geheime tractaat van Hamptoncourt, waarvan het éne exemplaar, getekend door Koning Hendrik voor Engeland bestemd was en het andere ondertekend door Koning Jacobus op 30 juli 1603, afgedrukt staat bij Du Mont V, II. bl. 30.

Wat de Verenigde Provinciën betreft bepaalt het verdrag, dat deze als voornaamsten zouden deelhebben aan een algemeen verdedigend bondgenootschap, dat de twee Koningen dachten te sluiten, dat deze de Koning van Spanje en de Aartshertogen zouden verzoeken de Republiek met rust te laten en behoorlijk te behandelen, maar dat wanneer aan dit verzoek geen gevolg werd gegeven, de Koningen met geld en troepen zouden te hulp komen „au cas que lesdits Sieurs Etats voudront suivre leurs avis et conseils”. Teneinde de twee Koningen niet weer met Spanje in oorlog te brengen, moest de hulp „le plus secrettement et couvertement que faire se pourra” verleend worden.

Het verdrag zelf werd natuurlijk ook geheim gehouden. Oldenbarnevelt wist er van af. In de Staten-Generaal heeft hij er hoogstens onder geheimhouding over gesproken; de resoluties maken er geen melding van. Het tractaat van Hamptoncourt heeft weliswaar geen gevolg gehad, maar duidt er wel op, dat de twee Koningen, wier landen achtereenvolgens de ligue van 1596 de rug hadden toegekeerd, toch begrepen, dat zij in eigen belang ons niet in de steek konden laten, althans als wij ons naar hun aanwijzingen gedroegen.

De voor de Staten dadelijk na Koning Jacobus' aanvaarding der regering verzochte lichting werd snel toegezegd ².

Ook in de vrede met onze vijanden, die na lange onderhandeling op 28 augustus 1604 getekend werd, liet Koning Jacobus ons niet in de steek. Hij weigerde een offensief of ook maar defensief verbond te sluiten, ons tot vrede te brengen, het regime der pandsteden ten bate van onze vijanden te veranderen of van handel met ons af te zien. Met dat al was Engeland van bondgenoot onzijdige geworden, wat zich dadelijk voelbaar maakte op het terrein der zeevaart, zoals o.a. zou blijken uit Gentilis' adviezen aan de Engelse regering, bijeengebracht in zijn *Advocatio Hispanica*. Het Engelse verzoek om de Schelde naar Antwerpen te mogen opvaren, werd geweigerd ³.

¹ Sully, dl. V, bl. 21.

² Res. S.G., dl. 92, 1603, bl. 428-429.

³ Van Meteren, fol. 158.

In 1603 stonden de twee veldlegers op vijandelijke Brabantse bodem tegenover elkaar zonder dat het weer tot een slag kwam. De Prins achtte dit de beste strategie, ook al hadden de Staten-Generaal liever gezien, dat hij iets in Vlaanderen ten bate van Ostende had ondernomen, in de lijn, die ook Koning Hendrik wenste ¹.

Aan dat verlangen zou in het volgend jaar voldaan worden. Eind april 1604 verzamelt zich een grote troepenmacht voor Willemstad en op 25 april gaat zij op tal van vaartuigen onderzeil naar Kadzand, toen nog een eiland. De tocht naar Duinkerken van 1600 schijnt herleefd. Voorzichtig en systematisch als altijd verovert de Prins eerst de bijna geheel het tegenwoordige West-Zeeuws-Vlaanderen tot IJzendijke omvattende Sluis en omringende versterkingen. Sluis met zijn vloot van galeien was lange tijd het pistool op de borst van Zeeland geweest en ook overigens zeer belangrijk voor wie Vlaanderen wilden beheersen. Als de Prins de stad zelf ingesloten heeft, daagt Ambrosio Spinola tot ontzet op en leveren de twee veldheren elkaar slag in het moeilijke water- en dijkengebied. De Prins blijft overwinnaar in deze enige ontmoeting der twee grote veldheren. Spinola moet terug en Sluis geeft zich over (19 augustus). De Staten, die het leger begeleiden hopen, dat dit nu zal doorstoten en Ostende ontzetten, maar de Prins oordeelt dit een te gewaagd ondernemen, gegeven de zeer sterke Spaanse omsingeling der stad ². Waar Sluis strategisch veel belangrijker is dan Ostende, krijgt de Gouverneur, de heer van Marquette, last het tot puinhoop geschoten Nova Troja, het laatste reduit waarop de bezetting zich had moeten terugtrekken, over te geven ³. Deze overgave, (20 september) na een beleg van meer dan drie jaren, waarop heel Europa het oog met spanning gevestigd had gehouden, heeft veel meer de aandacht getrokken dan de overgave een maand eerder van Sluis ⁴. Dat Sluis veel belangrijker was dan Ostende zag goed in Velasco, de connétable van Castilië; op weg naar Engeland, waar hij als hoofd der vredesdelegatie was heengezonden, maar door ziekte was opgehouden, schreef hij op 8 juli uit de Nederlanden aan Koning Philips' eerste Minister, de hertog van Lerma, dat het geen vergoeding zou opleveren indien men Ostende zou nemen, maar onderwijl Sluis zou verliezen ⁵. Herneming van Sluis wordt dan ook door Madrid gelast, maar niet uitgevoerd ⁶.

Na 1604 spitst de verhouding met Frankrijk zich toe tot het besluit van Oldenbarnevelt om de hoop op voldoende ondersteuning van Franse kant op te geven. Terwijl de nieuwe, grote man in het zuiden, Ambrosio

¹ Res. S.G., dl. 92, 1603, bl. 366 vlg.

² Van Meteren, folio 139 vlg.

³ Van Meteren, folio 144.

⁴ Bekend is De Groot's „Ostenda loquitur”, in zijn *Poemata*, 1917, bl. 341 en overgenomen, met vertaling, in de *Anthologia Grotiana*, 1955, bl. 38, 39.

⁵ Correspondance dl. I. no. 423.

⁶ Correspondance, no. 453.

Spinola, doorgaat veel van het in 1597 veroverde te heroveren — Lingen, Wachtendonk, Crakau, Lochem — en wij aan die kant in het defensief gedrongen zijn, blijft Koning Hendrik een offensief langs de Vlaamse kust, *nettoyer la côte*, eisen; daarvoor zouden wij hem de hand reiken en zou een wig gedreven worden tussen het thans weer bevriende en nooit vertrouwde Engeland en „Bourgondië”, zoals men in Frankrijk de Zuidelijke Nederlanden nog altijd zag. De geldelijke last voor de oorlogsvoering wordt steeds groter; en daarmee gelijke tred houdend de aandrang bij de Koning om of meer subsidie te geven, of weer oorlog aan Spanje te verklaren, zoals hij in 1598 te Nantes in uitzicht had gesteld. Echter de vredespartij houdt tegenover vooral De Béthune de overhand. En wanneer ons gevraagd wordt wat eventueel verhoogde subsidies ons waard zijn, en dan blijkt, dat de Koning als tegenprestatie de aanvaarding van zijn souvereiniteit door de Staten-Generaal beoogt, dan is het uit. Koning Hendrik heeft zich hier vergist. De tijden waren sedert 1584 te veel veranderd. Wat toen mogelijk en nodig was geweest, het aanbieden der souvereiniteit aan de Franse Koning, was voor de onder Oldenbarnevelts beleid omhoog gestreefde Republiek uitgesloten. De Landsadvocaat gooit dan het roer om. Hij gaat trachten naar een aannemelijke vrede met de Aartshertogen en Koning Philips III; en hij slaagt.

Het contact met Frankrijk, dat altijd een grote rol had gespeeld in onze verhouding tot Madrid en Brussel, is vanaf eind 1604 dermate daarmee verweven, dat het zaak is ze tezamen te behandelen in het volgende hoofdstuk.

AMBROSIO SPINOLA, 1569–1630

Prentenkabinet der R.U., Leiden

HOOFDSTUK III

DE OMMEZWAAI

De afstand op 6 mei 1598 van alle Nederlanden door Koning Philips II aan zijn dochter Isabella, die er, met haar aanstaande echtgenoot Aartshertog Albertus, als souvereine vorstin zoude regeren, deed hun afhankelijkheid van Spanje op tal van punten voortbestaan. Maar toch is het de man, die vanaf het einde van 1604 de leiding te Brussel kreeg, die uiteindelijk het Twaalfjarig Bestand van 9 april 1609 Koning Philips III in de letterlijke zin des woords heeft weten af te persen. Die man was de Genuees Markies Ambrosio de Spinola.

De wens naar vrede was algemeen, zowel in de Zuidelijke Nederlanden als in Spanje. Aartshertog Ernst, de opvolger van Parma, beschouwde zich als vredebrenger, de bijeenkomst van adel en geestelijkheid in 1594 deed de ellende van het land door de voortgezette oorlog en de telkens muitende Spaanse troepen in schrille kleuren uitkomen en het was wederom vrede, wat de Zuidelijke Staten-Generaal in 1600 eisten en door hun bespreking te Bergen-op-Zoom, tenslotte mede in naam van de Aartshertogen, hoopten te bereiken en in de volgende jaren niet loslieten. Ook Spanje was de geldverslindende oorlog moe. Koning Philips II meende op het eind van zijn leven de vrede te kunnen bereiken door aan de Nederlanden aldaar ook wonende vorsten te schenken, de Aartshertogen, en dezen hadden niets liever gewild dan de vrede te kunnen brengen. Rechtstreekse dan wel door andere staatshoofden bemiddelde vredesaanbiedingen waren niet van de lucht. Maar aan de gedachte, dat de vrede met een als zelfstandig en vrij erkende staat zou moeten tot stand komen, was men noch in Brussel noch in Spanje toe. Oldenbarnevelt wist dat. Koning Hendrik was te optimistisch als hij meende, dat de vredesbereidheid ook tegenover ons, wier toezegging hij bij de onderhandelingen voor vrede van Vervins van Madrid wist te verkrijgen teneinde aldus, met onze noodzakelijke toestemming zelf vrede met Spanje te kunnen sluiten, iets anders was dan een toezegging tot een vrede, die Koning Philips als landsheer erkende. De in het Rijksarchief te Brussel bewaarde volmacht is er om het te bewijzen¹. De bespreking met de Zuid-Nederlandse heren in de zomer van 1600 te Bergen-op-Zoom eindigt door het Zuid-Nederlandse non possumus tegenover Oldenbarnevelts eis van het gemene zaak maken tegen de Spanjaard, die het land uit moest. En ook de aanbiedingen, die de bij Nieuwpoort krijgsgevangen gemaakte Amirant van Arragon Mendoza deed namens de Aartshertogen, gingen uit van erkenning van dezen als landsvorsten.

¹ Vgl. hfdst. II, bl. 40.

Tegenover al deze vredesaandrang staat Oldenbarnevelts categorisch néén. Het kost hem blijkbaar geen moeite de Staten-Generaal, Prins Maurits, Graaf Willem Lodewijk en de Raad van State zijn oordeel te doen delen. Deze afwijzende houding blijft onwrikbaar gehandhaafd tot in 1605.

Maar dan komt er beweging in de vastzittende frontlijn der wederzijdse posities.

Enerzijds wordt het Oldenbarnevelt duidelijk, dat werkelijk afdoende Franse steun slechts te verkrijgen is door aanbieding der souvereiniteit aan Koning Hendrik, iets wat onaanvaardbaar is voor de Republiek, die sedert de afzwering in 1581 in feite geen opperheer heeft gekend. En anderzijds gaat de man, die de leiding in het Zuiden militair zowel als staatkundig in handen had gekregen, inzien, dat hij niettegenstaande successen aan de periferie, Prins Maurits met diens kortere binnenlijn langs de rivieren toch niet kan overwinnen met de schrale Spaanse gelden, en dat de voor het Zuiden zo broodnodige vrede slechts te verkrijgen is met een, als vrij en zelfstandig erkende Republiek. Oldenbarnevelt gaat dan op de aanhoudende vredespolsingen door Brussel in, weet een wapenstilstand tot stand te brengen met erkenning van de Verenigde Provinciën als zelfstandige Staat, waarop niemand anders aanspraak maakt, en bovendien, wat zeer belangrijk was, met de voorwaarde, dat Koning Philips de wapenstilstand zou moeten goedkeuren.

De wapenstilstand is van 24 april 1607. Het heeft toen nog twee jaren geduurd, voordat op 9 april 1609 het Twaalfjarig Bestand kon worden getekend en herhaalde malen scheen de onderhandeling in die twee jaren schipbreuk te lijden. Door de wapenstilstand te tekenen is de wens van het Noorden om tot hereniging met het Zuiden te geraken weliswaar niet opgegeven, maar ook niet zijn doel nader gebracht. De wapenstilstand onderstreepte het naast elkaar staan van Zuid en Noord, hun gescheidenheid. Pogingen van Oldenbarnevelt om bij de voortgezette vredesonderhandelingen het vertrek der Spanjaarden uit het Zuiden, de onmisbare voorwaarde voor hereniging, te betrekken, en althans het bezit van het gehele Gelderland, zij faalden. Dat zou teveel van Spanje geëist zijn! Erkenning der Verenigde Provinciën als vrije staat, ook op het gebied van religie en vaart op de Indiën, bleek al nauwelijks verkrijgbaar.

Er is in het Zuiden, maar ook in Spanje heel wat moeten gebeuren alvorens Spinola de leidende rol kon spelen, die voerde naar het Bestand van 9 april 1609.

Toen Kardinaal Aartshertog Albertus in januari 1596 zijn intocht te Brussel hield als Spaans stadhouder zou de oorlog op twee fronten zijn twee eerste regeringsjaren vullen. Tegenover de Verenigde Provinciën putte hij zijn krachten uit voor Hulst en zag het einde van het jaar 1597 het land boven de rivieren bevrijd. Tegenover Frankrijk was hij gelukkiger zoals mede uit het vorig hoofdstuk bleek.

Het jaar 1598 deed zijn hoedanigheid van Kardinaal-Landvoogd van Spanje vervangen door die van Souverein Vorst der Nederlanden naast zijn aanstaande echtgenote Isabella, de lievelingsdochter van Koning Philips II en zuster van diens opvolger Koning Philips III.

Hartelijk is de samenwerking tussen de Koning en zijn zwager niet geweest. Koning Philips III had de cessie der Nederlanden door zijn vader van den beginne af met lede ogen aangezien. In Spanje deed men alles om het te doen zijn alsof de cessie niet had plaats gehad. Dit werd vergemakkelijkt door haar feitelijke tijdelijkheid: bij dood der Aartshertogen na kinderloos huwelijk, waaraan niemand twijfelde, zouden immers de Nederlanden terugvallen aan Spanje. De soevereiniteit was ook door andere bepalingen beperkt. En daar kwam nog iets van groot belang bij, dat niet in de cessie gestipuleerd was: het leger in „Vlaanderen” was en bleef een Spaans leger. Spanje bleef zijn militaire hand op Brussel houden en bij blijkbaar geheime afspraak was een Spaans garnizoen voorbehouden in de belangrijke vestingen Antwerpen, Gent en Kamerijk, waar dus de territoriale Nederlandse troepen, die naast het Spaanse leger bestonden, geen zeggenschap hadden¹. De Aartshertog was zich zijn soevereine waardigheid zeer bewust. Echter elk zelfstandig optreden werd in Madrid zeer ongaarne gezien. Zo toen hij een einde aan de ellende in zijn land wilde maken door het onzijdig te verklaren². Zo ook toen de Aartshertog na de dood van Koningin Elisabeth dadelijk een gezantschap naar haar Schotse opvolger zond met vredesaanbod en hij Madrid vroeg zijn voorbeeld te volgen³.

Tijdens zijn lange afwezigheid uit de Nederlanden in verband met het huwelijk zet zijn leger, bevrijd van druk uit het zuiden als gevolg van de vrede van Vervins, de aanvallen tegen de Republiek voort die in het vorig hoofdstuk werden genoemd. Als de Aartshertogen in de herfst van 1599 in Brussel aankomen, vinden zij daar de deplorabele inwendige toestand van het land, zoals Gachard die gekenschetst heeft en die met kracht onderstreept zou worden door de in het volgend jaar 1600 bijeenkomende Staten-Generaal. Hun „entrée n'y sera gueres joyeuse” had Buzanval op 13 juli naar Parijs gemeld⁴. Onderhandelen met het Noorden is het, waartoe de Staten-Generaal niet zonder moeite de Aartshertogen mee weten te krijgen. Maar te Bergen-op-Zoom blijkt, dat het Zuiden het gemene zaak maken met het Noorden niet kan opbrengen, zelfs niet vlak na de zware nederlaag bij Nieuwpoort.

De Aartshertog had zich daar een dapper krijgsman betoond. Hij laat, nauwelijks aan gevangenschap ontsnapt, de moed niet zinken;

¹ Van Meteren, 1611, fol. 88. Over het Nederlandse bezettingsleger naast het Spaanse vgl. Gachard, Actes des Etats Généraux de 1600, Brussel 1849, bl. 94-104 der Introduction.

² Correspondance, no. 312, 315.

³ Correspondance, no. 251, 278. Fruin, Tien Jaren³, bl. 342, 355.

⁴ Vreede, bl. 231.

integendeel, Nieuwpoort moet gewroken door verovering van Ostende.

Het is nu het beleg van Ostende, dat de man op de voorgrond brengt, die als bevelhebber, en weldra als staatsman doorslaggevende invloed op de loop van de krijgszaken zal krijgen, Spinola. Schatrijk lid van een oud-Genuees koopmansgeslacht, stelt hij geld en talent in dienst van Spanje en de Zuidelijke Nederlanden. Zijn figuur en optreden doen denken aan Wallenstein, dertig jaren later, maar is opener, sympathieker. Spinola is een sterke persoonlijkheid, innemend, tot op zekere hoogte plooibaar, vrouwenwekkend. Zijn jongere broer Frederik was hem in de Nederlanden voorgegaan; hij had nog onder Parma gediend, had met grootse plannen tegen Engeland Madrid overtuigd van de wenselijkheid van een vloot aan de Noordzee. Deze commandeerde hij zoals in hk. II reeds gezegd in de vorm van een eskader galeien met als haven Sluis, pistool op de borst van Zeeland. Op zijn verzoek had Madrid zijn broeder Ambrosio de opdracht verleend in Milaan op eigen kosten een leger te werven¹. Zo kwam deze, drie en dertig jaar oud, in mei 1602 in de Nederlanden. Zijn zeer zelfbewuste maar tevens plooibare aard blijkt dan dadelijk. Hoewel zijn 8500 aan scherpe krijgstuicht onderworpen soldaten bestemd waren om zijn broeder een landing in Engeland mogelijk te maken, geeft hij aan Albertus' wens toe om zich met Mendoza tussen Hasselt en Leuven tegenover Prins Maurits in afwachtende houding op te stellen. Echter doet hij dit op voorwaarde, dat zijn troepenmacht als eenheid bij elkaar blijft en dat hij ten slotte ermede zou doen hetgeen zijn broeder zou wensen². Tot een slag kwam het toen niet, zoals in het vorige hoofdstuk bleek. Prins Maurits begint dan het beleg van het sterke Grave.

In juni van het volgend jaar 1603 sneuvelt Frederik Spinola in een verwoed zeegevecht op de Wielingen tegen Zeeuwen en Hollanders. Hij had in opdracht gehad vanuit Sluis de toevoer over zee naar Ostende te verhinderen. Het is dan op 9 juli 1603 dat de naam van de „generaal” Ambrosio Spinola voor het eerst genoemd wordt in de Resolutien der Staten-Generaal³. Hij had uitwisseling der gevangenen in de zeeslag gevraagd. Daarin werd toegestemd. Dat de Staten-Generaal zich terdege van de betekenis van de markies bewust waren, bleek toen het bericht binnenkwam, dat deze gevangelijk binnen Grave zou zijn gebracht. Het bericht berustte op een naamsverwarring: de markies van Malespina was de gevangene⁴.

Het beleg van Ostende had nu reeds meer dan twee jaren geduurd en verslond zonder succes geld en soldaten. Was de Aartshertog wel de rechte man om het te leiden? Reeds op 9 september 1602 had de Zuñiga, de Spaanse gezant in Brussel, een verstandig man blijkens zijn berichten

¹ Correspondance no. 246; Gallucci, *De bello Belgico* van 1593-1609, 1677, verder aangehaald als Gallucci, II, bl. 80.

² Gallucci, II, bl. 87.

³ Res. S.G. 1603, no. 92, bl. 362, ook 401.

⁴ Res. S.G. 1603, no. 92, bl. 380.

naar Madrid, de Koning gewezen op de noodzaak van een sterke man in Brussel. De Aartshertog deelde blijkbaar zelf die zienswijze. Met voorbijgang van tal van anderen vroeg hij Spinola, of deze bereid was het bevel van hem over te nemen (29 september 1603). Spinola zegt toe. De Aartshertog gaf hier blijk een goed mensenkenner te zijn. De Spaanse staatsraad hecht zijn goedkeuring aan de benoeming en zijn twijfel aan Spinola's militaire hoedanigheden wordt blijkbaar opgewogen door de constatering, dat de markies de troepen wel zou betalen. Spinola's buigzaamheid blijkt weer als de Aartshertog hem in 1604 opdraagt Sluis te gaan ontzetten. Spinola heeft dan bezwaar daarvoor een deel van zijn troepen voor Ostende weg te nemen, terwijl de omsingeling van Sluis door Prins Maurits zó afdoende is, dat de vesting niet meer te redden is¹. Maar hij legt zich neer bij de opdracht, met het uit hoofdstuk II bekende wansucces.

Na de val van Ostende begeeft Spinola zich naar de Koning om zijn dagelijkse rapporten door mondeling overleg te versterken. Het is zijn eerste gang naar Spanje. Hij wordt er met grote dank en onderscheiding ontvangen, maar men wil toch een Spaanse generaal, Augustin Mejia, boven hem plaatsen. Spinola weigert dan eenvoudig verder te dienen en de Koning geeft toe: Spinola wordt 3 maart 1605 benoemd tot opperbevelhebber, waarbij 13 mei gevoegd wordt het geldelijk beheer van het Spaanse leger „in Vlaanderen”².

De strategische waarde van het verloren Ostende moge ruimschoots opgewogen zijn door die van het veroverde Sluis, Ostende had schatten en mankracht gekost. Koning Hendriks toen bijna verwerkelijkte belofte aan Oldenbarnevelt uit 1598, dat hij na enige jaren wederom aan de oorlog zou deelnemen, was tenslotte op de vredespartij afgestuit, terwijl de Franse subsidies niet voldoende waren om de oorlog grootscheeps voort te zetten. Voor de zoveelste keer houdt Buzanval zijn regering op 3 november 1604 voor, dat als Frankrijk zich buiten de oorlog blijft houden, het meer subsidie moet geven. De gezant had Oldenbarnevelt voor het eerst zeer ontmoedigd gevonden. Indien de Koning de helft wilde bijdragen van hetgeen de oorlog de Republiek kostte, zou hij weldra de hand kunnen leggen op het gewenste deel der Zuidelijke Nederlanden. Oldenbarnevelt ging zelfs zover in uitzicht te stellen, dat in dat geval de Staten-Generaal de Koning een verklaring bij geschrift zouden geven, dat zij zonder advies en toestemming van de Koning geen verdrag van vrede of oorlog zouden sluiten. Op die verklaring(acte) zou de Koning nog dikwijls — maar tevergeefs — aandringen³.

De Landsadvocaat wil dan het uiterste proberen en zelf met de twee Koningen gaan praten om hulp teneinde de oorlog te kunnen voortzetten. Maar het bezoek werd afgewimpeld; door Koning Jacobus uit vrees voor

¹ Correspondance, no. 424. Villa, Ambrosio Spinola Ensayo biográfico por Antonio Rodriguez Villa, Madrid, 1905, verder aangehaald als Villa, bl. 77, 78.

² Correspondance, no. 463 en 480; Villa, bl. 99 en 100.

³ Van Deventer, III, bl. 1 vlg.

opspraak nu de vrede met Spanje pas gesloten was, door Koning Hendrik teneinde de jaloersheid van Spanje en van Engeland te ontzien!¹ De belangen der Koningen prevaleren boven die der jonge Republiek.

Wat Koning Hendrik van ons en voor zich verlangt, maakt hij begin februari 1605 Aerssen zeer duidelijk. De Staten zouden een krachtig offensief langs de Vlaamse kust moeten inzetten en Grevelingen, even over de grens dicht bij Calais, over zee nemen. „Nettoyer la côte” is het desideratum. Daardoor zou een wig gedreven worden tussen Engeland en Bourgondië, met geen van beide Hendrik IV in oorlog was, maar die hij beide om het hardst wantrouwde, te meer waar zij in het vorig jaar vrede hadden gesloten. Nadat het beoogde doel zou bereikt zijn zou de Koning de oorlog verklaren met het vooruitzicht de door ons veroverde kust, alsmede het Frans sprekende deel der Nederlanden bij zijn Rijk te voegen. Deze gedachte laat de Koning nimmer los, maar het middel om de hand op een deel der Nederlanden te leggen, nl. de oorlogsverklaring, past hij niet toe en het zal hem weldra door Oldenbarnevelts gewijzigde politiek ontgaan. Aerssen wijst de Koning op de bezwaren verbonden aan de uitvoering van het grootscheepse offensief. Dat Aerssen gelijk had gehad en de Staten-Generaal niet van plan waren het door de Koning gewenste offensief te ondernemen, bleek weldra uit Buzanvals berichtgeving. Na een bespreking van Aerssen met De Béthune (Sully), die vóór oorlogsverklaring was, en met Villeroy en Sillery, welke beide laatsten daar niet aan willen, neemt de Koning genoegen met enig ander „notable dessein”, liefst Brugge dan wel Antwerpen². De keuze viel op Antwerpen, maar de verrassing mislukte.

Meer geluk dan Prins Maurits had Spinola bij zijn offensief van 1605 tegen Friesland zoals het naar Spaanse opvatting heet. Lingen, ook Wachtendonk en Crakau vallen in zijn handen. Maar het blijft een succes aan de periferie.

Wat er zoal omging aangaande de Verenigde Provinciën in de boezem der Franse Regering blijkt uit een lang gesprek, dat Aerssen 29 mei 1605 had met De Béthune. Deze vroeg de agent, of wij erop in zouden gaan, als de Aartshertogen ons met goedvinden van Koning Philips de soevereiniteit zouden aanbieden van hetgeen wij thans in onze macht hadden en het Zuiden bij de Aartshertogen zou blijven, wij dus afstand zouden doen van de mogelijkheid tot hereniging van alle Nederlanden. Het antwoord luidt, in oude stijl, absoluut ontkennend, wegens gemis aan vertrouwen. Herhaaldelijk was, aldus De Béthune, overwogen ons meer te helpen, zelfs door een protectoraat; maar dat wilden de „Espagnolisés” niet, die oordeelden, dat Frankrijk reeds meer dan genoeg aan de Hugenoten had en die de Koning ontrieden wederom aan de oorlog deel te nemen. Madrid zou zijn wens om van de oorlog af te raken, die het meer moe was dan wij, ook kunnen verwezenlijken door een huwelijk van de Infante

¹ Van Deventer, III, bl. 15 en 23.

² Van Deventer, III, bl. 14-26.

met de Dauphin, die dan de Nederlanden als huwelijksgift zou ontvangen. De Béthune voegt aan deze zeer vertrouwelijke mededeling toe, dat Villeroy en Sillery voor dit arrangement voelden, mits ook de Noordelijke Nederlanden erin betrokken zouden worden en dus op den duur onder Franse soevereiniteit zouden geraken. Hier wordt de hereniging van alle Nederlanden uit andere gezichtshoek bepleit dan de onze. De Béthune is het met Aerssen eens, dat het arrangement op grote bezwaren zou stuiten zowel van Engelse als van onze kant ¹.

Koning Hendrik blijft ook voor 1606 weinig scheutig en wil niet meer geven dan voor 1605, zelfs minder, als wij in de krijg niet meer bereiken dan in 1605 ².

De zaken gaan zich toespitsen. Op 24 oktober 1605 besluiten de Staten-Generaal, dat Aerssen een zeer krachtige stap moet doen teneinde voldoende subsidie te bekomen. De agent spreekt eerst met De Béthune, die weer vlak voor oorlogsverklaring blijkt te zijn en het vertrek der Spanjaarden het grootste belang des Konings acht. Op 17 november volgt een lang onderhoud met de Koning, waarbij het niet nakomen van de belofte uit Nantes om over enige jaren de oorlog weer op te nemen, wordt gememo-reerd en duidelijk gezegd wordt wat voor ons behoud nodig is: òf oorlogs-verklaring òf een miljoen gouds per jaar. De Koning zou zijn Raad voor de volgende dag bijeenroepen. Aerssen is reeds vóór zes uur bij Villeroy. In het dan gehouden gesprek stelt de minister de vraag, om welke beantwoording de gehele verhouding tussen Frankrijk en de Republiek zal draaien, totdat Oldenbarnevelt de wapenstilstand van 24 april 1607 zal hebben veroverd. Als zijne Majesteit tot de oorlog zou besluiten „que feriez vous pour elle? — Tout ce qu'elle désirerait de nous. — Cela est général”. En dan neemt Villeroy geen blad voor zijn mond: „... Vous estes fermes en vos résolutions, et ne considerez en vos affaires que votre utilité”. Een positief antwoord op Aerssens verzoek brengt ook 's Konings raad-pleging gedurende vier uren met De Béthune, Villeroy en Sillery niet. Men komt niet verder dan het besluit om St. Aubin naar Den Haag te zenden om aldaar te onderzoeken wat wij aan geld zouden kunnen op-brengen, „mais j'ay découvert de plus, et le pouvez croire, que c'est pour trainer un peu la résolution que nous pressons,” meldt Aerssen aan Olden-barnevelt in zijn uitvoerig schrijven van 19 november 1605 ³.

Wordt de mogelijkheid van voortzetting van het krijgsbedrijf in het Noorden door geldgebrek bedreigd, erger is het door datzelfde gebrek in het Zuiden gesteld. Het faillissement van het grote Genuese bankiershuis Sauli brengt de Aartshertogen in de grootste ongelegenheid en noopt Spinola „subiet” in de Kerstnacht 1605 naar Madrid te vertrekken om van daaruit met hulp van eigen vermogen te pogen het gat te dichten.

¹ Van Deventer, III, bl. 39 vlg.

² Van Deventer, III, bl. 51 vlg.

³ Van Deventer, III, bl. 56 vlg. Res. S.G. 1605, no. 101, bl. 340 en 341 geven enige details over het zeer korte bezoek van St. Aubin aan Den Haag.

Op zijn doorreis door Frankrijk bij de Koning dinerende deed zich een grappig incident voor. De Koning zou hem gevraagd hebben welke plannen hij had voor de aanstaande zomerveldtocht. Het antwoord luidde, dat zij wederom „Friesland” golden, waarop de Koning de Staten-Generaal zou ingelicht hebben, dat zij aan die kant zich veilig konden achten! Toen in de loop van de zomer toch Lochem en Grol genomen waren, zou de Koning gezegd hebben: *Decipiunt alii falsum affirmando: Genuensis ille me decepit vera dicendo*¹. Het succes bleef weer aan de periferie, Prins Maurits bewaakte de IJssellinie.

Men moet in Spanje wel zeer onder de indruk geweest zijn van Spinola's superieure persoonlijkheid. Op 16 april 1606 ontvangt hij een nieuwe, zeer geheime opdracht: bij overlijden van een der beide Aartshertogen moet hij maatregelen nemen teneinde aanstonds de Nederlanden weer onverminderd bij de Spaanse monarchie te voegen. Aan het slot der opdracht wordt zelfs gezegd, dat na een eventuele vrede de Spanjaarden uit de Nederlanden zouden kunnen vertrekken². De grote ingenomenheid, die de Aartshertogen voor Spinola hadden opgevat, wordt nu ook gedeeld door Koning Philips. De Genuese krijgsman is geworden de leidende staatsman in de Zuidelijke Nederlanden, die ten slotte ook de Spaanse Koning zal leiden waarheen hij hem wil gebracht zien, uiteindelijk het Twaalfjarig Bestand.

Hetgeen Spinola op financieel gebied had hopen te bereiken, bleek al spoedig ijdel. Reeds in juni 1606 moest de audiencier Verreycken met de nodige financiële gegevens naar Madrid en in september moest Spinola weer aan de Koning klagen over het uitblijven der nodige gelden³. Met te meer voldoening zal hem vervuld hebben de instemming die Madrid betuigde met het denkbeeld van een wapenstilstand, al doet de geheime instructie van 16 april 1606 het voorkomen, dat het initiatief daartoe zou uitgaan van de tegenpartij. Spinola liet er geen gras over groeien. Als goed strateeg begreep hij, dat onze rivieren een groot beletsel waren om de Noordelijke Provinciën in het hart te treffen. Voor een afstand die Prins Maurits' leger in twee dagen langs de waterwegen kon afleggen, had de tegenstander vijftien dagen nodig, zou hij 25 juni 1607 aan Koning Philips schrijven⁴. En hij kon weten, dat de Prins een goed gebruik van de kortere binnenlinie wist te maken. Spinola steekt teruggekeerd in Brussel en misschien reeds eerder zijn voelhorens uit en zendt daartoe een Geldersman uit het deel der Provincie, dat nog bij het Zuiden behoorde, naar Den Haag, jonker Walraven van Wittenhorst, heer van Horst en Drossaard van het Land van Kessel in het tegenwoordige Limburg. Zijn instructie van 6 mei 1606 gaat uit van de Aartshertogen als landsheren; hij wordt in Den Haag, waar hij betrekkingen had, niet officieel ontvangen.

¹ Gallucci, II bl. 343.

² Correspondance, no. 504.

³ Correspondance, nos. 513-515, 518, 524.

⁴ Gallucci, II, bl. 443. Deze brief is niet vermeld in de Correspondance of in Villa.

Spinola geeft het niet op en in oktober worden naar aanleiding van de onzijdigverklaring van het sedert 1600 aan Prins Maurits toebehorende Meurs, bij Dusseldorp, ondershandse besprekingen door tussenkomst van de bevelhebber van de stad gehouden. Deze waren van voldoende uitzicht op slagen, dat Wittenhorst in december wederom in Den Haag verschijnt, nu in gezelschap van de secretaris van Turnhout Gevaert. Nadat op verlangen der Staten-Generaal een behoorlijke volmacht uit Brussel was gehaald, die luidde op vrede, desnoods bestand, wordt de heren op 27 januari 1607 beduid, dat er slechts sprake kon zijn van onderhandelen als vrije staat, de Verenigde Provinciën waren dit sedert de afzwering in 1581, gelijk door de Staten herhaaldelijk bij voorstellen tot vrede was verklaard. Met dit bescheid vertrekken de heren weer naar Brussel¹.

Oldenbarnevelt laat dus duidelijk voelen op welke voorwaarde uitsluitend zou kunnen worden verder onderhandeld, maar breekt niet af. En tot dit laatste bestond inderdaad alle reden wegens de verhouding tot Frankrijk.

Wat precies het resultaat van St. Aubins zending naar Den Haag geweest is, blijkt uit de beschikbare gegevens niet. Maar gunstig voor ons was de gang van zaken niet. Eind december 1605 meldt Aerssen aan Oldenbarnevelt, dat het subsidie voor 1606 met een derde verminderd was². Op 7 maart 1606 komt dan Aerssen in persoon een lange vragenlijst van 24 februari brengen, waarop in Parijs antwoord verlangd was³. Feitelijk komt dit neer op een beantwoording der vraag wat de Staten-Generaal zouden doen in alle hypothesen waarvoor zij zich zouden geplaatst kunnen zien: Kunnen de Staten de oorlog volhouden met de hulp, die ze thans genieten? Als zij vrede wensen, op welke voorwaarden hadden zij zich dat gedacht, waarbij de mogelijkheid van aanbieding der souvereiniteit aan de Koning wordt voorzien? Wat kunnen de Staten aan hulp verlenen, als de Koning openlijk oorlog verklaart? Wat als hij zoals tot nu toe ondershands steunt? Welke regeringsvorm zouden wij hebben als de Koning oorlog zou verklaren?! Wat zou onze houding tegenover de roomse godsdienst zijn? Wat tegenover Prins Maurits? Wat tegenover de pandsteden en de Engelse troepen in onze dienst? Hoe zou de oorlogvoering het best te regelen zijn? Hoe zou men de hertog van Bouillon, de zwager van Prins Maurits, die in hevige onmin met de Koning was geraakt, tot gehoorzaamheid kunnen brengen? Het is alsof bij het opstellen van deze vragenlijst de Verenigde Provinciën reeds als een protectoraat beschouwd werden. Begrijpelijk is het ook, dat de Staten-Generaal „seer perplex” waren. De zaak wordt geheim gehouden, de gewone Resoluties der Staten-Generaal hebben er niets over: en de Secrete zijn niet te vinden⁴.

¹ Correspondance, nos. 504, 540, 548. Villa, bl. 151-155. Gallucci II, bl. 416, 419. Van Meteren, fol. 239.

² Van Deventer, III, bl. 69.

³ Van Deventer, III, bl. 71 vlg.

⁴ Vgl. Mevrouw Rijperman in *Res.* S.G. no. 101, bl. VIII.

Hoe langer hoe duidelijker werd het, dat geen van de twee mogelijkheden, die de Staten tegenover Frankrijk met toenemende aandrang als noodzakelijk hadden gesteld, óf oorlogsverklaring óf voldoende subsidie, verwezenlijkt zou worden. Frankrijk wilde blijkbaar voortgezette hulp afhankelijk stellen van voortzetting van de oorlog ten bate en als protectoraat van Frankrijk. Het ging dus zowel tegenover onze ondershandse bondgenoot als tegenover de vijand om onze souvereiniteit; deze moest tegenover de een gehandhaafd worden, tegenover de ander moest de erkenning ervan veroverd worden.

Dat Oldenbarnevelt er niet over dacht, de souvereiniteit aan Frankrijk af te staan is duidelijk. En waar de onmisbare hulp van Frankrijk op geen andere voorwaarde te verwezenlijken was, bleef slechts over te trachten met de vijand op aannemelijke grondslag, dat wil zeggen met erkenning van onze onafhankelijkheid, tot beëindiging van de strijd te geraken. Daartoe was te meer aanleiding waar de vredesstemming ook in de Verenigde Provinciën zeer toenam. Meer dan de helft der bevolking verlangt naar vrede, schrijft de Landsadvocaat 10 januari 1606 aan Aerssen. En Buzanval begreep de verandering der gemoederen zeer juist, toen hij op 8 maart d.a.v. aan Villeroy schreef: „Tout commence à branler parmi eux, de sorte que les discours d'un accord y sont plus fréquents que je n'eusse pu croire il y a deux ans”¹.

Op 9 augustus 1606 kan Aerssen nog aan Oldenbarnevelt melden, dat het bericht van de Brusselse vredessondering — waarvan de Landsadvocaat de Franse gezant op de hoogte had gesteld — Parijs had gealarmeerd, dat men vreesde „que nous leurs pourrions échapper” en dat Villeroy blijkbaar met het geval zeer inzat en weer terugkwam op het in het vorig jaar door de Koning afgewimpelde plan van Oldenbarnevelt om te komen praten, wat de agent zeer zou toejuichen². Een maand later, op 9 september, is Buzanval in staat Villeroy uitvoerig in te lichten over de zeer alarmerende mededelingen nopens de geldelijke positie, die de Landsadvocaat aan enige onder eed van geheimhouding staande leden der Staten van Holland en West-Friesland gedaan had. Er is volgens Oldenbarnevelt maar één uitweg uit deze situatie, te trachten te komen tot een goed akkoord met de vijand, die daartoe reeds aanbiedingen gedaan had³. Hetgeen Buzanval op 8 maart 1606 aan Villeroy had bericht, wordt bevestigd en versterkt door hetgeen de gezant, dank zij een groot lek aan onze kant, thans kon melden.

Parijs zag de hoop, dat wij de oorlog te zijnen voordele zouden voortzetten, wegsmelten doordat Oldenbarnevelt zijn eigen gang wel zou gaan. Buzanval krijgt dan opdracht nog een poging te wagen om dit laatste te verhoeden. Frankrijk was daartoe bereid met twee legers de Zuidelijke Nederlanden binnen te vallen, terwijl wij uit het Noorden zouden aanvallen,

¹ Van Deventer, III, bl. 69.

² Van Deventer, III, bl. 78 vlg.

³ Van Deventer, III, bl. 83 vlg.

mits wij de Franse souvereiniteit zouden aanvaarden. Dat was hetgeen Buzanval op 10 oktober 1606 aan Oldenbarnevelt moest voorleggen. Uit het verslag van elk der beide mannen over dit hoogst belangrijke onderhoud blijkt dat Oldenbarnevelt duidelijk maakte, dat hetgeen in 1584 mogelijk was geweest tegenover Koning Hendrik III, nu niet meer mogelijk was, m.a.w. dat wij onze zelfstandigheid wensten te behouden¹. Op die dag gooit Oldenbarnevelt het roer definitief, op hoop van zegen, om.

Hadden de Staten-Generaal tot nu toe onder Oldenbarnevelts leiding elk rechtstreeks dan wel door derden gedaan vredesvoorstel absoluut afgewezen, en hadden zij tegenover de Zuidelijke Nederlanders het ingaan op vredespogingen afhankelijk gesteld van gezamenlijke strijd tegen Spanje respectievelijk de Aartshertogen, wat praktisch mede op afwijzen neerkwam — thans was de toestand zo geworden, dat het landsbelang eiste de toenadering uit het Zuiden niet langer af te weren. Voor het klare inzicht in zaken van de Landsadvocaat was deze scherpe verandering van politiek noodzakelijke logika. De moeilijkheid voor hem lag erin, dat hij Frankrijk, dat lont rook en aandrang op ons in de door Frankrijk gewenste zin intensief ging uitoefenen, niet kon loslaten vóórdat hij het met de vijand eens zou zijn². Anderzijds oefende tegenover de Aartshertogen, die ook lont roken, het door hen gevreesde blijvende samengaan met Frankrijk, voor ons gewenste druk uit. En bovendien begon nu voor de Landsadvocaat de moeilijkheid om de veelhoofdige en geenszins waterdichte Republiek, niet te vroeg, maar toch op tijd deelgenoot van de gewijzigde politiek te maken en haar te doen aanvaarden. Het is boeiend na te gaan en te trachten weer te geven hoe Oldenbarnevelt zijn doel onversaagd wist te bereiken.

Toen Wittenhorst en Gevaert in Brussel terugkwamen met de boodschap uit Den Haag van bereidheid om een wapenstilstand te sluiten ter voorbereiding van vredesonderhandelingen, mits alle aanspraken op de Verenigde Provinciën zouden worden opgegeven, stond het voor Spinola vast, dat aan die voorwaarde zou moeten worden toegegeven. Evenals op het eind van 1604 en 1605 had hij ook aan het eind van 1606 weer naar Spanje willen gaan om persoonlijk de belangen van de Zuidelijke Nederlanden met de Koning en zijn Raadslieden te bespreken. Uit het in zeer vriendelijke woorden gestelde, maar zeer absolute bericht van de Koning om niet over te komen dan met uitdrukkelijk verlof van de Koning³, zal Spinola wel dezelfde gevolgtrekking hebben gemaakt als zijn levensbeschrijver Villa⁴, dat nl. het Spaanse Hof zó bevreesd was voor zijn

¹ Van Deventer, III, bl. 94 vlg. De twee laatstgenoemde berichten van Buzanval aan Villeroy had Groen van Prinsterer ook te Parijs gevonden. Zij zijn op bl. 369-374 opgenomen van de Archives, 2° Serie, dl. II en vormen een paar van de zeer weinige stukken, die in die uitgave voorkomen over de onderhandelingen, die op het Bestand van 1609 uitliepen. Op bl. 369 bovenaan „1606 Mars” moet luiden „1606 Septembre”.

² Van Deventer, III, bl. 97 vlg.

³ Correspondance, no. 530, 8 November 1606.

⁴ Villa, bl. 148.

welsprekendheid, dat zij hem liever niet zagen komen! Dat Spinola, ware hij overgekomen, een moeilijke taak zou hebben gewacht, blijkt uit het verslag der zitting van 's Konings Raad op 14 december 1606, waar tot vermindering van de voor het leger bestemde gelden was besloten¹.

Uit de houding van Madrid te zijnen opzichte trekt Spinola zijn conclusie. Op 22 december antwoordt hij de Koning niet te zullen overkomen zonder diens toestemming, maar dat hij met de onderhandeling over een wapenstilstand doorgaat. Aangaande de vraag van de Aartshertog, of er wel voldoende volmacht van de Koning was, had hij geantwoord, dat de bekrachtiging van de Koning zou worden voorbehouden². Dat die vraag gesteld kon worden bewijst weer, hoe de Aartshertogen zich van Koning Philips afhandelijk voelden.

De leidende staatsman in het Noorden en die in het Zuiden waren het dus beiden in feite eens geworden. Beiden waren gaan inzien, dat er een wapenstilstand moest komen wegens geldgebrek, en wel met erkenning der Verenigde Provinciën als zelfstandige staat, waarop de Aartshertogen niets te pretenderen hadden. Beiden zagen in, dat de voorwaarden voor een overwinning niet meer aanwezig waren, beiden gaven dus, althans voor het ogenblik, de hoop op hereniging van alle Nederlanden op. Dat zowel Oldenbarnevelt als Spinola inzagen, dat zij het roer moesten omgooien en elkaar naderen, toont beider staatsmanswijsheid. Dat zij dat punt vrijwel gelijktijdig bereikten was hun goede fortuin.

Spinola heeft tot vlak voor het tekenen van het Twaalfjarig Bestand van 9 april 1609 de grootste moeite gehad om ook Koning Philips mee te krijgen. En Oldenbarnevelt kreeg de hevige verbolgenheid van Koning Hendrik te verdragen, omdat hij deze, niet zonder 's Konings schuld, uit de hand was gelopen. Maar de Landsadvocaat zou daarbij merkwaardigerwijs steun ontvangen van de man, die Koning Hendrik in mei 1607 naar Den Haag zou zenden, de derde grote figuur in de vredesonderhandeling naast Oldenbarnevelt — de grootste van hen —, en Spinola: Pierre Jeannin. Na zich in den Haag voorzichtig georiënteerd te hebben, gaat deze het juiste inzicht van de Landsadvocaat begrijpen, de telkens weer opduikende ontstemmingen van Koning Hendrik in toom houden, en Oldenbarnevelt steunen tegenover de groeiende tegenpartij in eigen land, die gedegouteerd door de inderdaad zeer weinig vertrouwenwekkende houding der tegenspelers, de onderhandelingen wilde afbreken en de oorlog weer opnemen. Prins Maurits zou aan het hoofd van die tegenpartij staan.

Evenals de Koning in 1598 meende Oldenbarnevelt door persoonlijke bespreking te kunnen krijgen waar hij hem hebben wilde, toen tot vrede, vleide hij zich nu met de zelfoverschattende hoop, dat hij Oldenbarnevelt kon brengen tot voortzetting van de oorlog, waartoe de Koning echter

¹ Correspondance, no. 538.

² Correspondance, no. 539, 540; Villa bl. 149 vlg.

alleen bereid was mee te werken tegenover de door ons niet te verwezenlijken concessie van aanvaarding der Franse souvereiniteit. De Landsadvocaat moest naar Parijs komen, dat was hetgeen Aerssen 14 november 1606 berichtte¹. En weldra zouden de Franse wensen, door de agent opgesteld na een onderhoud met de Koning en Villeroy, en door deze goedgekeurd, doch niet schriftelijk bevestigd teneinde zo nodig te kunnen worden ontkend — wat ook zou geschieden —, aan de Staten-Generaal worden medegedeeld. Het was wederom een Memorie, die Aerssen in opdracht des Konings persoonlijk moest overbrengen en die hij in de vergadering der Staten op 18 januari 1607 overhandigde. Wat de Koning zo spoedig mogelijk wenste te ontvangen was een schriftelijke toezegging der Staten-Generaal, „acte en corps, portant obligation de ne faire jamais paix, trefve, ni aultre convention quelconque, avecq quelque prince que ce soit, sans l'intervention et consentement de Sa Mat'". Voorts zouden gedeputeerden moeten overkomen en zou er over de aanvaarding der souvereiniteit door de Koning te overwogen zijn. Tal van andere kwesties dan de drie vermelde, ook betreffende de roomse godsdienst, werden in de Memorie genoemd².

Tegenover deze hernieuwde Franse poging om ons vast te houden doet Oldenbarnevelt niets, in afwachting van hetgeen de onderhandeling met Spinola zal opleveren. Hij is oost-indisch doof; ook tegenover de aandringende adviezen van Aerssen om aan de Franse wensen tegemoet te komen, waar deze toch zouden blijken af te zullen stuiten op onwil der Provinciën om de Franse souvereiniteit te aanvaarden, en om in elk geval in persoon over te komen zoals de Koning wenste³. Wel acht de Landsadvocaat het gewenst, dat Engeland zal weten wat Frankrijk in het schild voert en wordt Aerssen blijkbaar gemachtigd de gezant, tevens lid van de Raad van State, Winwood in te lichten over de inhoud der Memorie. Dit blijkt uit de Winwood Papers⁴. Koning Hendrik heeft Aerssen deze „indiscretie" zeer kwalijk genomen, vooral wat betreft 's Konings wens de souvereiniteit over de Verenigde Provinciën deelachtig te worden. Dit zal nog blijken. De Acten en Resoluties der Staten-Generaal houden, natuurlijk opzettelijk, zeer weinig in over het contact met Frankrijk, en ook tot op zekere hoogte met de Aartshertogen.

Op 13 januari waren Wittenhorst en Gevaert in de Staten-Generaal ontvangen. Zonder dat ruggespraak met de Provinciën wordt gehouden, wordt hun gelijk boven vermeld 27 januari geantwoord, dat alleen ge-

¹ Van Deventer, III, bl. 99 vlg.

² Van Deventer, III, bl. 100 vlg.

³ Vgl. bv. Aerssens brief aan Oldenbarnevelt van 7 oktober 1606 met aan het slot zijn „petit avis", Van Deventer, III, bl. 87 vlg., vooral bl. 91 i.f. tot het slot. Rogge heeft Aerssens houding besproken in „Het diplomatiek beleid van François van Aerssen in 1606" in de aan Fruin aangeboden Geschiedkundige Opstellen, 1894, bl. 101 vlg.

⁴ Van Deventer, III, bl. 103.

handeld kan worden als vrije, zelfstandige staat, waartoe de heren nog niet gemachtigd waren ¹.

Brussel maakt grote haast met de zaak, blijkbaar ook omdat men daar in de mening verkeerde, dat wij op het punt stonden het met Frankrijk eens te worden, waardoor de zo gehoopte wapenstilstand niet tot stand zou komen ². Waarom Wittenhorst en Gevaert niet naar Den Haag worden teruggezonden met de onzerzijds geëiste toezegging blijkt niet. Wel dat een nieuwe onderhandelaar wordt ingeschakeld, Jan Neyen. Hij wordt in de Nederlandse stukken veelal aangeduid als de „monnik”, maar bekleedde in de Orde der Minderbroeders de hoge positie van Commissaris-Generaal in de Nederlanden en zou in de verdere gang van zaken een rol spelen. Deze Antwerpenaar, wiens vader met de Prins van Oranje bekend was geweest en die in zijn jeugd ook Prins Maurits had gekend, was op twintigjarige leeftijd tot de Moederkerk teruggekeerd en was in de Orde der Franciscanen opgenomen. Hij had in Spanje gestudeerd en was bekend aan het Hof. Met Koning Philips stond hij in briefverkeer ³. In 1606 was hij in de Nederlanden teruggekeerd met een aanbeveling aan Spinola. Gallucci tekent hem als een slang zo handig zich aanpassend aan de omstandigheden en dit met de eenvoud van een duif ⁴.

Neyen zendt naar Den Haag, nog vóórdat Wittenhorst in Brussel teruggekeerd was, een zekere Werner Cruwel, die zich 5 februari bij de Griffier der Staten-Generaal Cornelis Aerssen, met wie hij bekend was, aandient. Aerssen bezorgt hem een gesprek met de Prins, waarbij Cruwel overlegt een verklaring van Spinola en Neyen, waaruit de geneigdheid van Aartshertog Albertus blijkt om een bestand van tien of twaalf jaren te sluiten. De Republiek zou daarbij van de Indische vaart moeten afzien, terwijl over onze eis van erkenning als zelfstandige staat gezwegen wordt. Voorts legt Cruwel een stuk van Neyen over, waarin het zeer geheime karakter der door hem aan te kondigen zending van Neyen wordt onderstreept; behalve de Aartshertogen en Spinola mochten alleen de Prins, Oldenbarnevelt en Aerssen sr. ervan weten. De Prins „verafscheydt”, blijkbaar na overleg met Oldenbarnevelt, Cruwel terstond met de boodschap, dat hij Neyen slechts verlof zou geven te komen als hij kon overleggen een precieze instructie, die „handen en voeten” moest hebben. Cruwel komt terug met een stuk van Neyen van 16 februari, waarvan de hoofdzaak is, dat de Aartshertogen bereid zijn met de Verenigde Provinciën te handelen

¹ Van Meteren, folio 239; Van der Kemp, Maurits van Nassau, dl. III, 1843, verder aan te halen als Van der Kemp, bl. 98 vlg.

² Van Deventer, III, bl. 108 vlg.

³ Correspondance, no. 529.

⁴ Gallucci, II, bl. 420 vlg. Bij de slang, die *exuvias identidem commutat*, zal Gallucci ook wel gedacht hebben aan het verwisselen der geestelijke kledij voor burgerkleren bij Neyens vertrek uit Brussel naar Den Haag, iets waarop beneden wordt teruggekomen.

als met een onafhankelijke (liber ende vrij) staat ¹. Nu staat niets meer de komst van Neyen in de weg.

Op 15 februari lichtte Spinola de Koning erover in dat hij de eis om als zelfstandige staat behandeld te worden gegeven de ellendige toestand der Zuidelijke Nederlanden, aanvaardbaar acht. De Staten eisen spoedig antwoord en dreigen anders met een akkoord met de Fransen. Spinola is blijkbaar van plan in elk geval door te zetten, waartoe de Aartshertog als souverain vorst ook het recht heeft, zoals hij opmerkt. De Koning behoeft slechts zijn goedkeuring te geven, liefst zo spoedig mogelijk. Het inderdaad spoedige antwoord van de Koning van 28 februari is toestemmend, zoals blijkt uit Gallucci II, bl. 437, alsmede uit het uitvoerig verslag dat de bijzondere afgezant van de Koning, Ibarra, deze op 24 juni uit Brussel zal uitbrengen over zijn eerste onderhoud met Spinola; onderhoud, waarop beneden zal worden teruggekomen ². Wèl maakte de Koning de restrictie, dat het naar buiten zó voorgesteld moest worden, dat de wapenstilstand buiten zijn weten was getekend!

De lotgevallen van Neyen in het Noorden totdat hij de aanvaarding van de wapenstilstand, zóals het Noorden die wenste, in de verklaring van Albertus en Isabella van 13 maart naar Den Haag bracht, blijkt het best uit het zeer uitvoerige verslag van hemzelf aan de Aartshertog. Gallucci heeft het op de voet gevolgd ³. De Acten en Resolutiën der Staten-Generaal zwijgen erover.

Op 25 februari in burgerkleren uit Brussel vertrokken naar Rijswijk werd hij een paar dagen later 's avonds laat per rijtuig, geëscorteerd door twee krijgslieden te paard, naar het Binnenhof gebracht; hij werd daar midden in de nacht van 2 op 3 maart in het diepst geheim, dat toch zo ongeveer tot het Franse gezantschap doordrong ⁴, door de Prins en Oldenbarnevelt ontvangen. „Zijt gij in Den Haag durven komen in vertrouwen enkel en alleen op het woord van een Geus?“ Aldus het vriendschappelijk welkom van de Prins tegenover de oude bekende. Maar als Neyen voordraagt, dat het goedertierenheid der Aartshertogen is, die hen ertoe gebracht heeft de Verenigde Provinciën vrij te verklaren (liberos Populos declarare), merkt de Prins op, dat die vrijverklaring niet door hen verleend is, maar door ons zelf verkregen, en dat zij erkend is door alle christenvorsten behalve de éne Spaanse. Na dit eerste onderhoud heeft Oldenbarnevelt het aanbod der Aartshertogen met enigen uit de Staten van Holland en West-Friesland besproken, die weinig vertrouwen in de zaak bleken te stellen, waarop de Staten-Generaal ervan gesaisisseerd werden.

¹ Van Deventer, III, bl. 103-109.

² Het antwoord des Konings van 28 februari ontbreekt in de Correspondance. Het wordt ook niet genoemd in de samenvatting van het verslag van Ibarra in no. 585 der Correspondance, maar wèl in het verslag zelf zoals afgedrukt bij Villa op bl. 179 en 182. Vgl. ook Van Deventer, III, bl. XXV en XXVI.

³ Gallucci, II, bl. 421 vgl., grotendeels overgenomen door Van Deventer, III, bl. 110-113.

⁴ Van Deventer, III, bl. 108 en 110.

Zij eisten overlegging van Neyens voorstel, wat deze weigerde op grond van verbod door Albertus. Daarop werd Neyen in de vergadering ontboden, zeer beleefd ontvangen en bereid bevonden het voorstel wel te vertonen aan de heren. Op de vraag van Oldenbarnevelt, die het woord deed, of hij nog iets had om de Staten te zeggen, antwoordde Neyen ontkennend of het moest zijn de volkomen oprechtheid der Aartshertogen in hun bereidheid om de wapenstilstand te sluiten. Hij kon zich toen terugtrekken om na een paar dagen te vernemen, dat de Staten-Generaal geen genoegen namen met het vertoonde voorstel en er zonder meer van wapenstilstand of vrede niets kon komen. Daarvoor was een beter voorstel nodig, waarvan de vorm werd aangegeven. Op de vraag, of de onderhandeling der Aartshertogen met toestemming des Konings was gedaan, antwoordde Neyen dit niet te weten, doch dat hij vermoedde van wèl, omdat het voorstel vrije vaart op Spanje inhiel.

Neyen is toen naar Brussel teruggekeerd en kwam met niet minder dan drie verschillende voorstellen terug, die hij achtereenvolgens aan de Staten-Generaal moest overleggen! Echte Spaanse „handigheid”, die wel meer toegepast zou worden en die in dit geval Spinola misschien niet heeft kunnen verhinderen. Het eerste voorstel werd verworpen. Het tweede eveneens. Blijkbaar was de erkenning der zelfstandigheid der Verenigde Provinciën er niet ruitelijk in uitgedrukt. Neyen was toen zo verstandig het derde stuk niet over te leggen, verklaarde dat de verwerping een belediging der Aartshertogen was en verzocht te mogen heengaan. De Staten-Generaal waren woedend over zo'n weinig vertrouwenwekkende manier van handelen; te heviger waar zij gelijk hadden, noemt Neyen het zelf; de onderhandeling moest afgebroken worden. Op niet nader aangeduide wijze hoort Neyen 's avonds hoe dus de zaak op springen staat. De volgende morgen zeer vroeg vraagt hij nederig gehoor aan de Staten. Deze vaardigen Oldenbarnevelt en Aerssen sr. naar hem af en vinden goed, dat hij naar Brussel zal schrijven om een beter stuk, dat hij binnen een week hoopt te ontvangen. Zolang houdt hij het derde voorstel onder zich, dat geheel aan de wensen der Staten beantwoordt. Na verloop der acht door Neyen voor een antwoord uit Brussel nodig verklaarde dagen legt hij het stuk over. Dit is blijkbaar het door de Aartshertogen met als datum 13 maart 1607 ondertekende stuk, dat volgens van Meteren op 17 maart aan de Staten-Generaal werd overgelegd. Het geschrift wordt aanvaard en Oldenbarnevelt reikt het Statenscriptum over. Dit hield ook in, dat binnen drie maanden agreatie door de Koning op de wapenstilstand zou verleend worden. Neyen kan daar niet in toestemmen zonder verlof van de Aartshertog, wiens hoedanigheid van souverain (supremus Princeps) der Nederlanden zeer geschaad zou worden als zijn instemming met de wapenstilstand goedkeuring door een ander nodig zou hebben. Oldenbarnevelt had de voorwaarde niet voor niets gesteld en liet in een uitvoerige rede uitkomen, dat voor de hechtheid van een zó belangrijke zaak de koninklijke agreatie absoluut nodig was. De Prins ondersteunde

dit betoog door erop te wijzen, dat het algemeen bekend was, hoe het leger de Koning onderworpen was en Koninklijk niet Aartshertogelijk leger genoemd werd, waaraan Oldenbarnevelt toevoegde, dat ook de bevelhebbers der belangrijke vestingen Antwerpen, Gent en Kamerijk door de Koning benoemd werden. Het einde der discussie was, dat Neyen 9 maart, met het jacht van de Prins tot Antwerpen, naar Brussel vertrok om het punt der Koninklijke agreatie aan de Aartshertog voor te leggen.

Terecht merkt Neyen op, dat door het telkens voorleggen van een ander stuk de Staten-Generaal met zoveel achterdocht tegen hem en de andere vertegenwoordigers der Aartshertogen vervuld werden, dat zij dezen voortaan nauwelijks vertrouwen schonken en gedurende de gehele onderhandeling vreesden door hen bedrogen te worden. Inderdaad zou er in de komende twee jaren reden tot wantrouwen te over geboden worden.

De Aartshertog gaf ook op het punt der koninklijke agreatie toe. Dit blijkt uit de door Neyen en Aerssen sr. getekende wapenstilstand zelf, die feitelijk op 12 april getekend werd, maar gedateerd werd van de 24 april, en wel op grond van protocollaire overwegingen. Op 12 april wordt Neyen een diner aangeboden en de 13e vertrekt hij weer met 's Prinsen jacht¹.

Behalve 's Konings agreatie vóór 4 augustus houdt de wapenstilstand in, dat de Aartshertogen hem met de Verenigde Provinciën sluiten als vrije Landen „daer op haere Hoocheden niet en pretenderen”. Hij zou vanaf 4 mei voor acht maanden gelden. De Staten-Generaal zouden voor 1 september schriftelijk verklaren de vredes- of bestandsonderhandelingen, waarbij van weerszijden een gelijk aantal Nederlanders als onderhandelaren zullen optreden, te zullen beginnen met opgave van tijd en plaats. Elk der partijen zou bezet houden wat zij thans bezetten. Het wederzijdse verkeer zou gezamenlijk geregeld worden.

Zo had dus Oldenbarnevelt de eerste ronde gewonnen en Koning Hendrik voor een voldongen feit geplaatst.

Wat nu te doen viel was de goedkeuring der Provinciën op de wapenstilstand te verkrijgen. Oldenbarnevelt had hier voor de moeilijkheid gestaan, dat tegenover de Aartshertogen snel moest worden gehandeld en aanvankelijk slechts in het geheim. Als de zaak op 27 januari in de Staten-Generaal komt, behandelen deze haar op de gebruikelijke wijze in samenwerking met Zijne Excellentie en de Raad van State, en kon Oldenbarnevelt ze ertoe brengen de aangelegenheid voorlopig te behandelen zonder ruggespraak met de Provinciën, al hadden Gelderland en Friesland

¹ Van der Kemp, bl. 109 vlg. De wapenstilstand, waarin de verklaring der Aartshertogen van 13 maart woordelijk opgenomen is, is o.a. afgedrukt bij Van Meteren folio 240. Dat Neyen het derde stuk zelf uit Brussel is gaan halen, gelijk uit van Meteren folio 240 zou blijken, komt niet overeen met Neyens relaas, volgens hetwelk de afgezant zich ertoe bepaald heeft eenvoudig acht dagen te wachten en toen het reeds onder hem berustende stuk te overhandigen. Volkomen zeker is dit détail niet. Zoals gezegd de Resolutiën der Staten-Generaal zwijgen.

bezwaar¹. Maar er kwam een ogenblik, dat ook de Provinciën moesten gehoord worden. Dit gebeurt vlak voor Pasen op 31 maart. Dan laat de Landsadvocaat een Resolutie aannemen, waarbij de Gedeputeerden verzocht worden in de eerste week na Pasen reeds terug te zijn, en wel gelast in de eerste plaats ter zake van de wapenstilstand². Dit leidde op 11 april tot aanvaarding, waarbij Zeeland, dat bezwaar had en opmerkte dat de Unie van Utrecht, die eenparigheid voor tractaten eiste, geschonden was, zich toch neerlegde³. De wapenstilstand kon toen op 24 april perfect worden. Hier bleek weer eens, hoe moeilijk het buitenlands beleid der Verenigde Provinciën „naar binnen” te voeren was.

Zoals reeds vermeld heeft Koning Hendrik lang moeten wachten op antwoord op de befaamde propositie van 18 januari. Uit de Resoluties der Staten blijkt, dat op die dag slechts gesproken is over de Acte, die de Koning als dank voor zijn hulp verlangde en waarbij wij ons zouden verbinden niet zonder zijn goedkeuring tot een akkoord met de vijand te komen. Over het nog bedenkelijker punt der souvereiniteit, die de Koning mede wenste, alsmede dat van de roomse godsdienst, blijkt uit de Resoluties niets. Het vermoeden schijnt gewettigd, dat de Landsadvocaat, die het stuk natuurlijk wèl gelezen had, het niet in zijn volle omvang wereldkundig wilde maken⁴, waardoor hevige ontstemming tegen Frankrijk zou gewekt worden, iets wat hij met het oog op zijn besprekingen met de Aartshertogen niet gebruiken kon. Dezen moesten juist bevreesd zijn en blijven, dat wij het wèl met Koning Hendrik zouden eens worden over voortzetting van de oorlog. Die vrees heeft er dan ook krachtig toe meegewerkt, dat de Aartshertogen hebben bewilligd in een wapenstilstand als dezerzijds werd verlangd. Maar Oldenbarnevelt heeft er wel voor gezorgd, dat Engeland op de hoogte zou zijn van Koning Hendriks souvereiniteitsaspiraties, zoals boven vermeld. En ook de Prins was natuurlijk op de hoogte daarvan, zoals ten overvloede blijkt uit diens brief aan de Friese Stadhouders graaf Willem Lodewijk, uit welke brief van 21 januari overigens alleen de legerchef spreekt⁵.

Op 24 januari hadden de Staten besloten de Prins en de Raad van State uit te nodigen in de vergadering te compareren om te beraadslagen niet alleen wat aan Wittenhorst te antwoorden, maar ook wat op Aerssens propositie. Wat het eerste betreft, leidde dit zoals boven vermeld tot de afwijzing van drie dagen later. Wat de Franse propositie aangaat, zwijgen de Resoluties voorlopig. Maar Oldenbarnevelt houdt de zaak in

¹ Van der Kemp, bl. 101.

² Van der Kemp, bl. 109.

³ Van der Kemp, bl. 109 vlg.

⁴ De propositie werd „ten register gestelt”, waarmee blijkbaar het secrete register van de Staten-Generaal bedoeld wordt. Mededeling, die ik dank aan de Rijksarchivaris in Zeeland, de Heer P. Scherft, en die blijkt uit de onder hem berustende verzameling—Van der Warck. Deze was lid der aanstonds te noemen Statencommissie, die op 6 maart 1607 vergaderde.

⁵ Archives, Deuxième Série, Tome II, bl. 374.

het oog en brengt ze op 15 februari ter sprake in de Staten van Holland. Deze besluiten, dat over het te geven antwoord „met d'andere Provinciën” zal worden „gecommuniceert”. Dit leidt er toe, dat op 19 februari de Franse zaak commissoriaal wordt gemaakt, één gedeputeerde per Provincie. Als Friesland maar niet verschijnt in Den Haag, wacht Oldenbarnevelt niet langer en roept op 4 maart – dus één dag na de nachtelijke bespreking met Neyen in het prinselijk kwartier op het Binnenhof – de Commissie bijeen tegen 6 maart. Het werd tijd, dat op de Franse propositie werd gereageerd, hoe dan ook. Toen eerst vond Oldenbarnevelt het gewenst de Staten-Generaal, en dan nog slechts een Commissie daaruit, volledig in te lichten over de verregaande strekking van de propositie van 18 januari, met inbegrip van het punt der souvereiniteit en dat van de roomse godsdienst. Een en ander maakte diepe indruk op de heren. Een verslag der bijeenkomst zegt daarover het volgende. „Die” – nl. de commissieleden – volgens vergadert zijn geweest, allwaer sich geopenbaert, dat men ons met toegedeckte schottelen aangerecht hadde, dat men ons een gedeelte van Aerssens propositie gegeven, maer het principaelste om redenen achtergehouden: Naementlyck, dat die conclusie was, dat den coninck van Vranckrijk directelijck versocht die souverainiteyt van die provintien met die middelen en contributien, gelijk sij tegenwoordich in train waeren, executie van beyde religien, overmits dat zijne Majesteit bedacht was te voeren een erijch van staet ende myet van religie; hetwelck een ydereen met redenen geheel voor 't hooft gestoten heeft”¹.

Op 13 maart wordt de propositie van 18 januari „geproponeert” en besloten „nademael dat dit is een saecke van seer groote importantie, daerop met alle leden wel dient geleth”, dat de Gedeputeerden der Provinciën het stuk de volgende dag zullen overdenken om de daaropvolgende 15 maart te worden behandeld. De zaak kwam dus in het plenum.

Nòg was er geen volledige zekerheid, wat het resultaat van de tegen-gestelde aandrang op ons en van onze weerstand op beide zou zijn. Maar als op 17 maart het jawoord uit Brussel komt, acht Oldenbarnevelt zich gerechtigd, al hebben de Provinciën nog niet haar fiat gegeven op de wapenstilstand, Aerssen naar Parijs terug te zenden met het antwoord op de propositie van 18 januari 1607. Zoals Van Deventer schrijft, is dat antwoord, dat Aerssen de „Instruction française” betitelde, „het werk van Oldenbarnevelt, merkwaardig wegens de ontwijking der hoofdpunten die in de Propositie op de voorgrond waren gezet”. Niets over de souvereiniteit, niets over de roomse godsdienst in de Verenigde Provinciën. Er wordt gesproken over de gelukkige invloed, die de Franse hulp ook op andere landen heeft, de hoop uitgesproken, dat die hulp zal voortgezet worden, vermeld, dat Leurs Seigneuries hebben beraadslaagd over het aanvaarden van de verklaring der Aartshertogen „qu'ils reconnaissent les Provinces Unies pour un Etat libre sur lequel Leurs Altèses ne prétendent rien”, waar-

¹ Pater Albertus Fick, O.F.M., op bl. 200 der Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden, Bundel XX, 1955.

door de vijand bevestigd wat andere vorsten reeds eerder gedaan hadden. Ten slotte wordt een gezantschap aangekondigd om over de aanvaarding van die verklaring en andere zaken de Koning „entier esclaireissement” te geven ¹.

Al was reeds lang in het buitenland bij geruchte bekend, dat de wapenstilstand in de maak was, het voldongen feit werkte toch als een plotselinge donderslag. Toen de Aartshertogen tenslotte volkomen over de brug waren gekomen, lichtte Oldenbarnevelt op 29 maart onze vertegenwoordigers in het buitenland in. De eerste reactie kwam uit Keulen van de agent van Bilderbeke: niemand die geloven kan, dat de Aartshertogen ons als vrije staat zouden verklaard hebben, of het moest zijn dat het uit vrees van Franse beheersende invloed op ons geweest was ². Bilderbeke zendt de voor onze ambulante vertegenwoordiger bij de Duitse protestantse vorsten bestemde brief dadelijk door en Van Brederode meldt Oldenbarnevelt dat de roomse steden zeer onaangenaam getroffen zijn door de capitulatie der Aartshertogen, terwijl de protestantse vrezers, dat het van de kant der „Roomse ligue” slechts gaat om een reculer pour mieux sauter, terwijl men onaangenaam getroffen is, doordat wij zonder ruggespraak met hen gehandeld hadden ³.

Caron te Londen begint zijn rapport met de verklaring dat het ontvangen pakket stukken hem „om de waerheyt te seggen, in groot verwonderen had gesteld; want ick daerinne meer sie dan ick oyt hier te voren hadde connen geloven”. Koning Jacobus bleek ontevreden, dat hij niet van te voren in de zaak gekend was ⁴, hetgeen de agent verontschuldigde o.a. door erop te wijzen, dat de zaak „ten principale” niet behandeld en afgehandeld zou worden dan met voorweten en goede raad des Konings, met het oog waarop de Staten-Generaal weldra een speciaal gezantschap naar de Koning zouden zenden. De Koning kon evenmin als de Duitse vorsten geloven, dat de erkenning als vrije staat werkelijk gemeend was en vreesde dat bij de behandeling ten principale zeker op de een of andere manier erop teruggekomen zou worden. Het kostte de agent moeite de Koning het gebeurde te „doen smaeken en een goet bevallen nemen”. Bij de behandeling ten principale, zo meende de Koning, zou in elk geval het vertrek der Spanjaarden uit de Nederlanden als voorwaarde moeten gesteld worden. Ten slotte kon Caron de Koning „in een soo goet humeur” verlaten. Het onderhoud had dan ook twee uren geduurd. Lord Salisbury (Cecil) en enige andere heren hadden dus lang moeten antichambren en verklaarden, dat Caron ze moe van het wachten had gemaakt, terwijl de Koning „qualyck paciencie” had om anderen een half uur in audiëntie te ontvangen. De agent voegde aan zijn rapport nog toe, dat Salisbury

¹ Van Deventer, III, bl. 120.

² Van Deventer, III, bl. 117.

³ Van Deventer, III, bl. 118.

⁴ Dat dit in strijd met het traktaat van 1585 was, zegt de Koning niet.

ingenomen was met de wapenstilstand en deze aan de Koning had doen „gouteren”¹.

De Saily, de agent te Calais, bepaalde zich tot het volgende, dat in zijn korthed de spijker op de kop slaat: „Aucuns des principaux en la Cour de France ont jusques maintenant cru, que ce pourparler de trefve estoit un artifice pour les épouvanter; mais à présent ils en ont la peur à bon éscient, et croy qu'on nous tirera par le manteau”².

De ontvangst van Aerssen jr door Koning Hendrik te Fontainebleau was blijkens zijn brief uit Parijs van 14 April „autant maigre” als de Koning zo lang op het antwoord der Staten-Generaal naar aanleiding van de op 18 januari bij hen ingekomen Memorie had gewacht. Dat door de agent aan de Koning overhandigde en op de hoofdpunten der Memorie niet ingaande stuk zal hem wel niet milder gestemd hebben. Koning Hendrik toonde een „singulier desplaisir”, dat de Staten tot zulk een belangrijke regeling met hun vijanden waren gekomen zonder zelfs zijn advies te hebben afgewacht; dat zou ons geheel in de macht van Spanje kunnen brengen, wat hij weet aan Oldenbarnevelt „conjointement avec mon père”. De Koning drong weer aan op de „acte” — geen vrede zonder toestemming — zonder welke hij geen hulp wenste te verlenen. Aerssen antwoordde, dat ten principale niets zou geschieden zonder de Koning erin te kennen en vroeg of het in verband daarmede beoogde gezantschap, zoals ook reeds in het schriftelijk antwoord was aangeduid, de Koning welgevallig zou zijn. Nadat de Koning de zaak in zijn Raad besproken had, kwam twee dagen later het antwoord in de vorm van een „arrest” zoals Aerssen het uitdrukt; Koning Hendrik kan nu eenmaal niet nalaten te menen, dat hij het eigenlijk voor het zeggen heeft tegenover de Verenigde Provinciën. De beslissing luidt, dat ten spoedigste, au premier jour, naar Den Haag zou worden afgevaardigd le président Jeannin, tezamen met Buzanval, die toen in Frankrijk was, alsmede als derde man De Russy. De heren zouden de ruimste volmacht ontvangen, zowel voor het geval wij vrede wensten, dan wel oorlog, in welk laatste geval hulp afhankelijk zou zijn van de „acte”³! Klaarblijkelijk hoopte de Koning nog altijd, dat de vredesonderhandeling zou afspringen en dat de Staten de oorlog — ten bate van Frankrijk — zouden voortzetten. Die hoop zou nog lang gekoesterd blijven. Uit het Koninklijke „arrest” bleek dus, dat een gezantschap naar Frankrijk niet nodig werd geacht en dat Oldenbarnevelts doorzetten met de wapenstilstand bereikt had datgene waarnaar hij reeds in 1596 ter zake van de Triple Alliantie gestreefd had, te weten dat als men belang in de zaken der Verenigde Provinciën stelde, men daarvoor naar Den Haag moest komen. Door Oldenbarnevelts politiek beleid begon Den Haag diplomatiek centrum te worden en was het voorlopig uit met het

¹ Van Deventer, III, bl. 114 vlg.

² Van Deventer, III, bl. 119.

³ Van Deventer, III, bl. 120 vlg.

naar Parijs laten komen om te praten, iets waar de Landsadvocaat in het laatst trouwens geen gehoor meer aan had geschonken.

Aerssen eindigt met de opmerking: „Je sonderay les inclinations de plus près”. Het resultaat van die sondages kwam al tien dagen later in de brief van 24 april. De mededelingen over de wapenstilstand hadden „mis le Conseil du Roy en très grande perplexité”. Vast stond daarbij, dat onze vrede met Spanje nadelig voor ons en voor „le service de Sa Maj.” zou zijn; men hoopte nog altijd, dat de oorlog zou blijken door te gaan, maar men deinsde tevens nog altijd terug voor de enige mogelijkheid daartoe te geraken door nl. zelf aan de oorlog deel te nemen. Duidelijk blijkt ook uit de brief, dat hetgeen de Franse politiek in laatste instantie bepaalde, nog altijd de vrees voor Spanje was: als het dan, helaas, tot vredesonderhandelingen in Den Haag moest komen, moest daar Jeannin het nodige doen, teneinde „mieux tenir l’Espagnol sur cul”. Aerssen meent, dat de perplexité, waarin de Franse regeerders gebracht waren, ons de gelegenheid bood alles te verkrijgen als wij de oorlog zouden willen voortzetten, ook verbod van de Zuid-Nederlandse handel over Calais, maar dat wij dan wel de „acte” moesten geven, geen vrede zonder 's Konings goedkeuring, dus weer ons belang ondergeschikt maken aan de verhouding van Parijs tot Madrid. De Koning ziet, terecht, in Oldenbarnevelt de man, die op vrede doelt, ook in Aerssen sr., en uit Brussel heeft men de Koning doen geloven, dat Aerssen jr. gewonnen was voor Spanje¹.

Zoals boven gezegd was Spinola na de geen leiding gevende houding van Madrid zijn gang gegaan en had, zonder voldoende geld en steeds mouterij duchtende, de voorwaarden der Staten aanvaard. Het was hem blijkbaar een pak van het hart toen hij op 18 april aan de hertog van Lerma kon schrijven, dat de zaak in dichte vaten was. „Gracias á Dios” begint zijn brief, die weer voor de zoveelste maal op geld aandringt, willen de troepen niet gaan muiten². Op dezelfde dag licht hij de Koning in en schrijft daarbij o.a., dat het hard is de Verenigde Provinciën als onafhankelijk te moeten erkennen, maar dat men van twee kwaden het minste moet kiezen. Hij vraagt de Koning ook volmachten te zenden voor de vredesonderhandeling. Ook de Aartshertog schrijft op diezelfde dag en vraagt de vereiste Koninklijke bekrachtiging van de wapenstilstand alsmede volmacht voor de vredesonderhandeling te zenden³. Daarop komt Spinola de volgende dag terug⁴. Hij zendt dan tevens twee modellen van volmachten voor de vredesonderhandeling, een algemene en een bijzondere nopens de erkenning als zelfstandige staat als de Staten dat zouden wensen. Het gaat hier blijkbaar niet om minder of meer juiste volmachten zoals in het geval van Neyen. De door de Aartshertog aangewezen onderhandelaars zijn overeenkomstig het in de wapenstilstand bepaalde Neder-

¹ Van Deventer, III, bl. 122.

² Villa, bl. 163. Correspondance, no. 565.

³ Correspondance, no. 569.

⁴ Correspondance, no. 570.

landers, waaronder Richardot, die niets zal doen buiten de Koning om. Op dit punt zou nog het een en ander voorvallen. De grote zaken, waar het om zou gaan volgens Spinola zouden zijn de handel op Indië en de handhaving der Spanjaarden in de Nederlanden. De godsdienst noemt hij niet.

Toen Koning Philips kennis genomen had van de tekst van de wapenstilstand, werd hij kopschuw, kwamen bezwaren en ging hij trachten terug te krabbelen. Reeds op 12 mei besluit 's Konings Raad naar Brussel te zenden Don Diego de Ibarra, geen onbekende in de Nederlanden, waar hij onder Aartshertog Ernst met Fuentes feitelijk het bewind had gevoerd. Hij kreeg een zeer radikale instructie. De tekst van de wapenstilstand moet herzien worden, de wapenstilstand moest ook ter zee gelden. Onze vloot, die zo pas, op 25 april onder Heemskerck de Spaanse vloot in de baai van Gibraltar vrijwel vernietigd had, moest teruggetrokken worden: zo neen, dan moest de Aartshertog de vijandelijkheden weer beginnen en zou de Koning hem bijstaan door hem Fuentes met troepen uit Lombardije te zenden. De Koning wenst de wapenstilstand alleen, eventueel te verlengen zonder dat erin van vrede gesproken wordt. Men zou later een voordeliger vrede kunnen bedingen als de bevolking zou hebben begonnen te genieten van de rust van de wapenstilstand, die zij dan ook niet zouden willen beëindigen door de wapens weer op te nemen. Niets over de erkenning van de Verenigde Provinciën als zelfstandige staat ¹.

Deze instructie getuigt wel van volslagen gemis aan begrip voor de feitelijke situatie en gaat ervan uit, dat de Aartshertogen geen soevereine vorsten zijn, maar ondergeschikt aan de Spaanse Koning.

Wat Ibarra moest komen doen stuitte bij de Aartshertog en nog meer bij Spinola op sterke weerstand. Reeds 19 mei had de Genuees schriftelijk geantwoord op de kritiek, die hem had bereikt over het niet gelden op zee van de wapenstilstand, over het ongehoorde, dat de Koning geen stem in het kapittel zou hebben wat betreft de keuze der onderhandelaars, die Nederlanders zouden zijn, ten slotte dat het hard was met de Verenigde Provinciën te moeten handelen als met een onafhankelijke staat. In zijn antwoord op die kritiek wijst Spinola o.a. op de absolute noodzaak om een einde aan de financieel niet vol te houden krijg te maken; en dan overdrijft hij door te zeggen, dat niet alleen Frankrijk, maar ook Engeland en de Duitse protestantse vorsten alles gedaan hebben teneinde de wapenstilstand te doen mislukken ².

Als het doel van Ibarra's komst Spinola bekend wordt, schrijft hij op 5 juni een zeer krasse brief aan de Koning. Wat de uitbreiding van de wapenstilstand tot de zee betreft, kan hij de Koning geruststellen, daar hebben de Staten geen bezwaar tegen, integendeel. Maar wat zouden zij zeggen als zij zouden horen van de troepen-zending uit Lombardije onder Fuentes en van Ibarra's zending!! Spinola eist ronduit terugroeping van

¹ Correspondance, nos. 573 en 578.

² Correspondance, no. 574.

Fuentes' troepen voor zover zij al opgetrokken waren, alsmede terugroeping van Ibarra. Trouwens nadat hij de onderhandelingen tot nu toe gevoerd had, is het niet rechtvaardig ze door een ander — Ibarra — te laten beëindigen. Mijn diensten maken aanspraak op een andere beloning ¹.

Ibarra komt 21 juni in Brussel en laat Spinola de volgende dag zijn instructie lezen. Wat Spinola daarbij het meest treft, is dat in de Koninklijke volmacht, die Ibarra meebrengt, de door de Staten als onmisbaar geëiste vermelding van hun onafhankelijkheid, de „clausula tan perniciososa”, ontbreekt; die verdroeg de in de instructie ook geponeerde waardigheid des Konings blijkbaar niet. Zonder die erkenning acht Spinola voortzetting van het vredeswerk uitgesloten. Hij wijst Ibarra op de lege schatkist en op het pernicieuze van troepen-zending uit Italië. De volgende dag moet de Spanjaard bemerken, dat de Aartshertog het met Spinola eens is, wiens grote invloed op de Aartshertog hij daarbij leert kennen. Ibarra eindigt zijn brief aan de Koning op 24 juni met vermelding van de grote beroering, die de wapenstilstand onder de hogere Spaanse officieren verwekt heeft en hij smeekt de Koning de wapenstilstand niet te aanvaarden en liever de vijandelijkheden weer op te vatten ².

Op 26 juni schrijft zowel Ibarra als Spinola aan de Koning. De eerste om wederom op voortzetting der vijandelijkheden aan te dringen, waartoe een klein leger voldoende zou zijn. Spinola toont zich verbaasd over de hem door Ibarra overgebrachte klachten, beroept zich op de „uitdrukkelijke orders” van de Koning — bedoeld is hier de brief van 28 februari — en herhaalt zijn verzoek om de wapenstilstand te bekrachtigen, waar zijn eer bij gemoeid is ³. Op 7 juli herhaalt Ibarra zijn raad aan de Koning om de Noordelijke Provinciën niet als vrij te erkennen, en bij brief van Spinola van 10 juli moet de Koning vernemen, dat de krijgskas praktisch leeg is ⁴. Ibarra en Spinola blijven recht tegenover elkaar staan.

Toen de Koning begreep, dat hij — zij het voortdurend tegenstribbelend — Spinola's raad moest volgen, is Ibarra in september teruggeroepen ⁵.

Wanneer in de volgende bladzijden de gebeurtenissen in Den Haag weer in het middelpunt der belangstelling zullen staan, zal blijken dat het Spinola nog heel wat moeite zal kosten voordat hij de Koning zover had, dat eindelijk kon gedacht worden aan het begin van vredesonderhandelingen.

Niet alleen bij de vreemde regeringen, maar ook bij de bevolking der Verenigde Provinciën veroorzaakte het bericht van de wapenstilstand grote en wel blijde verwondering. Tegen 9 mei schrijven de Staten-Generaal een vasten- en biddag uit ⁶. Ook hier werd de Spaanse oorlog, begonnen

¹ Correspondance, no. 576.

² Correspondance, no. 585.

³ Correspondance, no. 588 en 589.

⁴ Correspondance, no. 591 en 592.

⁵ Correspondance, no. 612.

⁶ Van Meteren, folio 240. Res. S.G. op 23 april.

juist veertig jaren geleden, toen het Spaanse leger onder Alva het land binnenrukte in 1567, beschouwd als iets wat er nu eenmaal bij hoorde. Zou het einde nu werkelijk nabij zijn? Van de verbazing geeft blijk een brief van Huigh de Groot aan een onbekende van 21 april 1607¹. Het grote nieuws van de dag is wat niemand als mogelijk had geacht (*quae nemo fieri posse existimaverat*). En dan volgt het verhaal van Wittenhorsts komst tot aan de wapenstilstand. Opmerkelijk is de zorg, waaraan De Groot uiting geeft, of het zal gelukken in deze democratische staat (in tam populari imperio), waarin het gemakkelijk tot twisten en partij-schappen kan komen, de juiste regeringsvorm te vinden, nu de gemeenschappelijke vrees tegenover de vijand gedurende het aflopende „interregnum” ons niet meer bijeen zal houden.

Het was hetzelfde onderwerp, dat Oldenbarnevelt bezig hield, toen hij — en hij niet alleen — meende te kunnen rekening houden met een spoedige vrede. Welke veranderingen zou de bouw van de staat moeten ondergaan, nu de zeer losse en gebrekkige band van het „interregnum” niet langer aanvaardbaar was. Zeker zouden daarbij de geldmiddelen een grote rol spelen, zoals de pogingen daartoe ondernomen in 1598 reeds aangeduid hadden. Op deze zaak wordt beneden teruggekomen.

Bij de Resolutie van 31 maart waren de Gedeputeerden ook verzoekt terug te komen gelast ter zake van Oldenbarnevelts voornemen om de vrede te doen tot stand komen met de hulp van allen, die bij de beëindiging van de veertigjarige oorlog belang hadden, voorzover hij ze ter schraging van onze positie althans erbij wilde hebben. Dat waren Frankrijk, Engeland, Denemarken, waarbij later nog kwamen de Paltz, Brandenburg, Anhalt en Hessen, maar natuurlijk niet de Keizer. Oldenbarnevelt wist te goed, dat onze verhouding tot Spanje een algemeen belang was; *quasi non de unius Belgii, sed de totius Europae tranquillitate ageretur*, zoals Gallucci het aan het begin van zijn slothoofdstuk over de onderhandelingen, die tot het Twaalfjarig Bestand zouden leiden, uitdrukte².

Zowel in de instructie aan Aerssen als in die aan Caron, waarbij Oldenbarnevelt twee dagen vóór de aanvaarding der Statenresolutie de agenten had opgedragen Koning Hendrik en Koning Jacobus van de wapenstilstand op de hoogte te stellen, had hij laten weten, dat de Staten-Generaal bij de vredesonderhandelingen, die nu spoedig zouden beginnen, de goede raad der twee koningen stellig zouden inwinnen, waartoe een bijzonder gezantschap ter uitnodiging was aangekondigd. Daarmede was dus het algemene, het Europese karakter der vredesonderhandeling erkend en vastgelegd.

De Landsadvocaat wenste daardoor tevens het anti-Spaanse front, tot hetwelk hij gehoopt had de kortstondige Triple Alliantie van 1596 te zien uitgroeien, te doen herleven, zij het ad hoc; maar nu niet op initiatief

¹ Briefwisseling van Hugo Grotius, door dr. P. C. Molhuysen, in R.G.P. no. 64, I, bl. 85.

² Gallucci, II, bl. 415.

van een der Koningen, in Parijs of Londen, maar op initiatief der Staten-Generaal in Den Haag. Hierin ligt het nieuwe en hoog strevende van Oldenbarnevelts politiek. En Koning Hendrik, die nog zo pas gedroomd had van een protectoraat over de Verenigde Provinciën, loopt zoals reeds gezegd op Oldenbarnevelts plan vooruit, en zendt hals over kop Jeannin naar Den Haag. Hij wenst te handhaven wat er aan invloed te handhaven viel tegenover de eigengereide Landsadvocaat.

Van enig bezwaar der Provinciën tegen het samenroepen der vreemde vorsten naar Den Haag blijkt niet.

De Resolutie van 31 maart verzoekt de Gedeputeerden ook voor het nodige geld te doen zorgen en dan „omme te resumeeren de naerder Unie van de Provinciën ende dezelve bondiger te maecken in de poincten die dat verijschen tot oprichtinge van een goede en vaste regering”. Het allerbelangrijkste punt dus van grondwetsherziening. Oldenbarnevelt was een vooruitziend staatsman, wiens kracht niet het minst lag in het alles op tijd voorbereiden. Zo ook ten opzichte van het op de helling brengen der staatsinstellingen van de Republiek. Het was goed, dat hij de Provinciën verzocht daarover haar gedachten te laten gaan. Want ware het tot een vrede gekomen zoals men tot diep in 1608 hoopte, dan ware grondwetsherziening spoedig acuut geworden. Toen de onderhandelingen slechts tot een Bestand bleken te kunnen leiden, raakte het vraagstuk op de achtergrond tot na de vrede van 1648, al werd het niet vergeten. De grote vergadering van 1650 dronk onder vader Cats een glas, en liet de zaak zoals zij was. En zo bleef het in hoofdzaak tot 1795 en zelfs Slingelandt was daartegen machteloos. Maar Oldenbarnevelt had de zaak op het juiste oogenblik aanhangig gemaakt.

De Landsadvocaat deed alle Staatszaken zelf. Dit blijkt uit alle schriftelijke bescheiden, die over hem bekend zijn. Voor de werkzaamheden aan de voorbereiding van het Twaalfjarig Bestand verbonden wordt het zelfs bevestigd door een uitdrukkelijke resolutie der Staten-Generaal, die van 29 januari 1610. Zij verklaart „dat de Heere Advocaet genoech de geheele directie ende conceptie van handelinge (het Bestand) heeft gehadt, ende alles schriftelyck, heeft ingestelt, verandert aff ende toegedaen, na dat de Communicatiën met de Heeren Ambassadeurs vande Coningen ende de Resolutien sijn gevallen”¹.

Van mensen met wie de grote eenzame, die Oldenbarnevelt was, te rade ging, over de staatszaken, blijkt dan ook niet. Of het moet zijn de zoveel jongere Huigh de Groot. Misschien is de zorg, die deze bezielde over ons inwendig staatsbestel na de te verwachten vrede, terug te voeren op gesprekken met de Landsadvocaat. Brieven gewisseld tussen de twee mannen, die in dezelfde stad woonden, zijn er niet. Slechts mondeling contact is tussen hen waarschijnlijk. Op één punt is er aan zekerheid

¹ Bijvoegsels en Aanmerkingen voor het tiende deel der Vaderlandsche Historie van Jan Wagenaar, Amsterdam, 1793, bl. 124, aangehaald bij Van der Kemp, III, bl. 245.

grenzende waarschijnlijkheid, dat de Landsadvocaat De Groot wèl geraadpleegd heeft in die tijd van gespannen buitenlands beleid. Wat zo Koning Hendrik erin zou slagen de vredesonderhandeling te doen mislukken, wat zo Spanje onhandelbaar zou blijken, zo Spinola – gelijk wij het met de kennis der staatsstukken achteraf beter kunnen uitdrukken – zo Spinola er niet in zou slagen Koning Philips in het gareel te houden? Ook deze mogelijkheid had Oldenbarnevelt voorzien en hij wenste een stuk gereed te hebben, waaruit in het openbaar zou blijken, dat nu eenmaal geen vrede te bereiken viel; met de Aartshertogen niet omdat zij eigenlijk niet bevoegd waren over vrede te onderhandelen, met de Koning niet, die al had hij zijn woord gegeven, toch tal van redenen had om het niet te houden. De Groot heeft toen een nagenoeg geheel juridisch gehouden Latijnse Nota samengesteld, die tot grondslag heeft gediend van het Nederlandse ontwerp-pamflet, waarvan de strekking is liever de oorlog voortzetten dan „een valsche, onzeekere, bedriegelycke peys”, die „te houden en te vlieden (is) als 't hoochste quaet”. Het ontwerp heeft geen dienst behoeven te doen. Maar Oldenbarnevelt had het gereed en zijn inhoud bewijst, dat hij, ook al ware de oorlog voortgezet moeten worden, zou zijn teruggekomen op het nijpende vraagstuk der herziening van het staatsbestel der Verenigde Nederlanden, die „nyet en syn een Republique, maer seven verscheyden Provintien”¹.

Boven werd er op gewezen, dat Spinola op 5 juni de Koning kon berichten, dat aan zijn wens om de wapenstilstand tot de zee uit te strekken reeds was voldaan. Dit was geschied bij een op 1 juni door Neyen en Aerssen sr. ondertekende aanvulling van de wapenstilstand. Daarbij werd de vloot van de aan Spanje onderworpen kusten teruggetrokken, en werden de termijnen aangegeven waarna op de verschillende zeeën geen prijzen meer zouden kunnen worden gemaakt². Bovendien werden van de Eems tot en met Sluis de grenzen aangegeven ten bate van het rusten der wapenen.

De hele maand mei is er aan heengegaan om de aanvulling van de wapenstilstand onder dak te brengen. Neyen had te Lillo de van 24 april gedagtekende wapenstilstand uitgewisseld tegen het stuk der Staten, dat daar gebracht was door de ambtenaar Van der Does. Hoewel zonder paspoort had Neyen zó aangedrongen om mee te gaan naar Den Haag, waar hij zeide een opdracht namens de Aartshertogen aan de Staten-

¹ Het ontwerp-pamflet is als Memorie van Oldenbarnevelt afgedrukt bij Van Deventer, III, bl. 137–147. De twee aanhalingen eruit staan op bl. 137 en 142–143. De Nota van De Groot is te vinden in de Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 18. No. 10, 1955, als bijlage van „Eene onuitgegeven Nota van De Groot”. In deze mededeling wordt ook het verband tussen de Nota met Oldenbarnevelts ontwerp-pamflet besproken.

² Na welke termijnen „alle prinsen, niet wesende schepen van Oorloge, van quade prinse zouden wesen”. De aanvulling van de wapenstilstand is afgedrukt bij Van Meteren, folio 241.

Generaal te hebben, dat Van der Does bezweek, naar hij zei in het belang van spoedige uitlevering van krijgsgevangenen en staking der Duinkerker zeeroverijen. Men was in Den Haag boos over het gebeurde en Neyen werd voorlopig geïnterneerd te Delft in het St. Aagtenklooster, het Prinsenhof, waar hij niemand mocht ontvangen. Op 7 mei 's morgens om 7 uur wordt hij in de Staten-Generaal ontvangen en deelt mee waarom het gaat: uitbreiding van de wapenstilstand tot de zee en vaststelling van een militaire demarcatielijn. Hem wordt een schriftelijk stuk gevraagd en als dat blijkt niet geheel te kloppen met het mondeling voorgedragene, moet hij zijn propositie daarnaar overmaken. In lijnrechte strijd met de in de wapenstilstand opgenomen verklaring der Aartshertogen van 13 maart begint de propositie met de mededeling, dat de Aartshertogen Neyen niet gelast hadden de agreatie binnen drie maanden door de Koning toe te staan, maar dat zij zijn woord gestand zouden doen, en om de Koning tot de agreatie te bewegen wordt door Brussel uitbreiding van de wapenstilstand tot de zee gevraagd. Hiertegen had nu de kaperprovincie Zeeland bezwaar, daarbij gesteund door de Markies van Veere en Vlissingen. Het gold volgens Zeeland een nieuw traktaat, en dit keer wenste de Provincie de vereiste eenparigheid te handhaven. Er is lang over de zaak geredetwist in de Staten-Generaal, waar Holland, gesteund door vier Provinciën, voor aanvaarding was zonder de agreatie door Koning Philips af te wachten, en wel in het belang der veiligheid van onze eigen koopvaarders uit de Middellandse Zee en onze haring- en walvisvissers. De Raad van State en Gelderland wilden eerst na ontvangst der koninklijke agreatie de vloot terugroepen, terwijl Zijne Excellentie de komst van Jeannin wilde afwachten¹. Dit laatste geschiedde en een der eerste dingen die de Franse vertegenwoordiger te doen vond, was Zeeland en de Prins ertoe te brengen het verzet op te geven, zodat de aanvulling van de wapenstilstand op 1 juni een feit kon worden. „Nous leur donnions conseil à tous de l'approuver, les exhortant de ne se point départir à l'advenir de ce qu'ils auroient si sagement établi et observé du passé, qui est de ne rien accorder et conclure qui soit d'importance, et pour donner loi à leur Etat, sans le consentement de tous”². De wijze van optreden van Frankrijk door Jeannin, weliswaar geen protectoraat, maar toch wel zeer vaderlijk, is door dit eerste optreden dadelijk gekenschetst.

¹ Voor deze zaak zijn te raadplegen; Van der Kemp, bl. 115 vlg. en Van Deventer, III, bl. 124-131.

² Jeannin,¹ bl. 47, aan de Koning op 2 juni 1607. Jeannin zou op dit punt later anders gaan denken.

PIERRE JEANNIN, 1540–1622

Prentenkabinet der R.U., Leiden

HOOFDSTUK IV

HET HAAGSE CONGRES IN 1607

Het Europese congres is in feite begonnen als Jeannin met Buzanval en Russy in Den Haag komt en op 28 mei 1607 in de Staten-Generaal ontvangen wordt¹. Jeannin houdt er zijn eerste grote rede.

Koning Hendrik had geen beter hoofd van het gezantschap kunnen zenden dan „le Président” zoals Jeannin bekend staat door zijn voorzitterschap van het Bourgondische Parlement. Trouw aan zijn vorst. Diens bedoelingen volkomen begrijpend en verwezenlijkend. Met dezelfde toewijding de Koning wetend te overtuigen van 's dienaars beter oordeel, als dit nodig was. Onvermoeid op zijn post, die dikwijls de grootste krachtsinspanning vereiste. Onvermoeid in het betrachten van het geduld, dat ook zo dikwijls nodig was. Onvermoeid in zijn door de Koning verlangde voortdurende uitvoerige berichtgeving, die beroemd is geworden. Oldenbarnevelts grootte aanstonds begrijpend, en evenals deze taai vasthoudend aan hetgeen eenmaal als doel was erkend. Overtuigend redenaar. Slagvaardig. Groot diplomaat. Nantueils mooie portret weerspiegelt de karakteristiek, die De Groot van de President heeft gegeven, en De Groot heeft hem goed gekend: „Hij beheerste dermate de uitdrukking van zijn gelaat en van zijn woorden, dat zelfs wanneer hij zijn gedachten zoveel mogelijk verborg, hij de indruk maakte volkomen openhartig te zijn”. *Vultus autem sermonisque adeo potens, ut cum maxime abderet sensus apertissimus videretur*².

Zodra de Staten-Generaal van hun agent Aerssen vernomen hadden, dat het Franse gezantschap op komst was, hadden zij de staten van Zeeland verzocht voor goede ontvangst te Vlissingen te zorgen en de heren naar Den Haag te geleiden, waar zij voorlopig als gasten der Generaliteit zouden verblijven³. De zending der Fransen onderstreept, dat de betekenis van het congres uitgaat boven die van enkel de vrede in de Nederlanden, en dat het in laatste instantie gaat om de tegenstelling Spanje-Frankrijk. Jeannin was naar Den Haag gezonden, zoals het drastisch was uitgedrukt om „tenir l'espagnol sur cul”. Weliswaar had Koning Hendrik het ten slotte afgelegd tegen Oldenbarnevelt en had Jeannins zending iets van een gang naar Canossa, maar hij had toch vooral in

¹ Buzanval was als vast gezant in Den Haag afgetreden en werd als zodanig door De Russy opgevolgd. Deze overhandigde zijn geloofsbrief aan de Staten-Generaal eerst op 11 oktober. De brieven van het gezantschap aan Koning Hendrik of minister de Villeroy plachten door de verschillende heren te worden ondertekend, maar Jeannin heeft de leiding. Er zijn ook brieven alleen van en aan Jeannin.

² Grotius, *Historiae*, bl. 518.

³ Van Deventer, III, bl. 120 en Res. S.G. 30 april 1607.

opdracht ervoor te zorgen, dat het hoge gezag van de Koning ook in Den Haag volkomen tot zijn recht zou komen. In zijn brief van 17 juni 1607, waarin Villeroy 's Konings grote tevredenheid uitspreekt over Jeannins eerste optreden in Den Haag, draagt hij vervolgens het Franse gezantschap op „que vous devez vous rendre maistres & conducteurs principaux de toute la negotiation”. Jeannin wist, dat dit zijn taak was en het gezantschap antwoordt dan ook op 27 juni „Le Roy est sur le theatre, chacun voit qu'il s'est entremis en cette action; ainsi il faut que l'honneur luy en demeure à quelque prix que ce soit, & que la honte & le dommage tombe sur ceux qui le voudront traverser en ce bon oeuvre”¹. Het congres moest tot 's Konings glorie strekken!

Wat Jeannin na even zijn voelhorens in Den Haag uitgestoken te hebben, ook dadelijk begreep, was dat de loop van zaken de Republiek nu eenmaal gedrongen had naar vredesluiting, dat Oldenbarnevelt de leidende staatsman was en dat hij volkomen te goeder trouw was, wat er ook tegen hem geroddeld werd: „il est celuy entre tous ces peuples qui a le plus de creance & le plus capable de bien conseiller, mesme au dessein que vostre Majesté a pris, lequel est conforme à son inclination, luy desirant la paix avec ardeur — dat was nog niet het geval! — pourveu que ce soit avec la seureté qu'il convient & pour le bien de son pais; à quoy il tend, non à gratifier l'Archiduc & l'Espagnol” (brief aan de Koning van 20 juni 1607).

De twee grote figuren Oldenbarnevelt en Jeannin hebben elkaar begrepen. Zij zullen tezamen het Europese congres tot een goed einde brengen en het heen weten te sturen door alle moeilijkheden: groeiend wantrouwen, gerechtvaardigd tegen Spanje, niet tegen Spinola, en daardoor groeiende afkeer van vrede in de Republiek, wispelturigheid van Koning Hendrik aan de andere kant. Ook al botsen het Nederlandse en het Franse belang wel eens op elkaar, de twee mannen blijven altijd houden „goede correspondentie” zoals het toen heette. Er is voortdurend nauwe aanraking tussen de twee en de Staten-Generaal raadplegen Jeannin geregeld bij alle te nemen beslissingen van enig gewicht. De derde grote figuur, die in het belang van de Zuidelijke Nederlanden vrede eveneens onmisbaar achtte, Spinola, zal tot het einde toe de grootste moeite hebben om ook Koning Philips daartoe mee te krijgen.

Het Franse gezantschap had een zeer uitvoerige instructie meegekregen. Met grote zorg werden er tal van kwesties in behandeld, waarvoor Jeannin en de zijnen zich zouden kunnen geplaatst zien. Maar één ding blijkt er niet uit: of des Konings wens naar voortgezette oorlog uitgaat dan wel naar vrede. Jeannin voelt zich daardoor in dezelfde moeilijkheid als De Maise in 1597 voor zijn zending naar Elisabeth en vraagt dadelijk na aankomst vanuit Middelburg een „résolution ferme & arrestée” van de Koning.

¹ Dat het Franse belang bij Jeannin steeds vóórop staat getuigt hij bv. ook weer in zijn brief aan Villeroy van 25 november 1607.

Het heeft enige tijd geduurd voordat de Koning zich onomwonden voor de vrede uitsprak, zoals aanstonds zal blijken.

Al geeft de instructie geen uitsluitel op het punt, waarop het Jeannin het meest aankomt, het is een stuk vol wetenswaardigs. Het begint met een woord van dank voor onze hulp in 's Konings eerste moeilijke jaren, om dan via de ons verstrekte hulp tot vier malen toe Aerssens beweerde indiscretie inzake de souvereiniteit te herhalen: wensen in die richting had de Koning nooit gehad! De Verenigde Provinciën moeten zien te bereiken, dat de Spanjaarden de Nederlanden verlaten en hun citadellen geslecht worden, iets dat de Koning met niet veel succes ook de Ambassadeur der Aartshertogen had voorgehouden¹. Zij moeten ook zorgen voor een bon gouvernement „afin que leur conduite ne depende de tant de testes, & ne soit suiette à tant d'opinions diverses comme elle a esté cy-devant"; en daarbij moet de autoriteit van de Prins verhoogd worden, centrale geldmiddelen ingesteld en „quelque consolation", zo mogelijk, aan de roomsen gegeven worden. Geen vrede mag gesloten zonder 's Konings goedkeuring. Mochten de Staten de oorlog wederom opnemen, dat is de zo begeerde Acte om niet zonder 's Konings toestemming vrede te sluiten onmisbaar, alsmede een verbond vóór die vredesluiting.

Dat het in Den Haag om een algemeen Europees congres ging, waar aller ogen op gevestigd waren evenals zij gevestigd waren geweest op de oorlog, die men nu trachtte te beëindigen, dat begreep iedereen. Het Deense gezantschap drukte het bij zijn ontvangst door de Staten-Generaal op 6 december 1607 bij monde van Rijksraad Jacob Ulfeldt in het spraakgebruik van die tijd uit door te zeggen, dat het te meer met raad en daad zou bijstaan, waar „de gansche Christenheid erbij betrokken was"². En de beschrijver van het congres Gallucci zou, gelijk boven reeds gezegd, het aldus uitdrukken, dat het ging „quasi non de unius Belgii, sed de totius Europae tranquillitate"³.

Wie namen aan het congres deel? En hoe werkte het?

Zoals in het vorige hoofdstuk bleek had bij Oldenbarnevelt aanstonds vastgestaan, dat alle vorsten, wier hulp ons zou kunnen baten, zouden worden uitgenodigd. Onze vertegenwoordigers in den vreemde werden in die geest geïnstrueerd. Terwijl Frankrijk proprio motu verscheen, wenste Jacobus door een bijzonder gezantschap te worden uitgenodigd; aldus geschiedde, en dezelfde procedure werd gevolgd tegenover Koning Christiaan IV van Denemarken, alsmede de Duitse protestantse vorsten⁴. Die van de Paltz, van Brandenburg en van Anhalt worden op 31 december

¹ Brief van Villeroy aan Jeannin van 7 mei 1607.

² Res. S.G. 6 december 1607. Tweede Deense gevolmachtigde was dr. Jonas Charisius der Vechten.

³ Vgl. ook de uittaling van Jeannin over „le repos de toute la chrétiente" in zijn brief aan de Franse gezant te Londen De la Boderie van 1 september 1607. Ook met de Franse gezant te Brussel Bruslart de Berny hield Jeannin geregeld voeling.

⁴ Res. S.G. 2 juni 1607.

in de Staten-Generaal ontvangen. Een vertegenwoordiger van Hessen zou eerst 4 februari 1608 verschijnen. Württemberg, waarover Jeannin op 17 augustus aan Villeroy schreef, is niet gekomen. Eind december 1607 waren alle gezanten van deze Koningen en vorsten in Den Haag bijeen. Van de Engelsen Spencer, die de naam had de rijkste man in Engeland te zijn, alsmede Winwood, die tevens wijlen Gilpin in de Raad van State was opgevolgd, terwijl de belangrijkste figuur onder de Duitsers was de Paltsische gevolmachtigde Hippolytus a Collibus¹.

Er waren nog anderen, die belang in het congres stelden, de Koning van Zweden² en de Republiek Genève³, maar zij werden niet uitgenodigd. Wie ook grote belangstelling toonde was de Keizer op grond ervan dat de Nederlanden leenroerig waren van Rijk en Keizer. Op 10 november kwam de brief van de Keizer van 9 oktober bij de Staten-Generaal in. De Keizer schreef verbaasd te zijn, dat de vredehandel buiten hem om was begonnen en verzocht zonder zijn consent er niet mee door te gaan. Het antwoord der Staten-Generaal, dat aangehouden werd tot 2 januari 1608, snijdt elke Keizerlijke inmenging af; sedert de afzwering zijn wij volslagen zelfstandig en algemeen als zodanig erkend, laatstelijk door Spanje⁴! Op 9 oktober 1607 had Keizer Rudolph ook naar Madrid en Brussel geschreven, maar zonder succes⁵. Tegenover de Keizer trekken de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden één lijn. Beide helften der Nederlanden waren immers soeverein geworden.

Uitgesloten was het natuurlijk de Paus bij de vredesonderhandelingen te betrekken. Zoiets was mogelijk en gewenst geweest te Vervins, toen het ging om vrede tussen de katholieke en de zeer christelijke Koning. Doch indien de protestante Koningin Elisabeth en de Staten-Generaal bij de onderhandeling zouden zijn betrokken, zou de pauselijke legaat zich ongemerkt teruggetrokken hebben naar Rheims, waar hij toch bereikbaar zou zijn⁶. Deze houding van Rome zou ook nog een der moeilijkheden zijn om het Westfaalse congres op gang te brengen. De Paus vertegenwoordigd in Den Haag was uitgesloten. Wèl verloor de Curie het Europees congres aldaar geen ogenblik uit het oog, zoals zowel Koning Philips als Koning Hendrik zouden bemerken.

Op 11 maart 1608 is er sprake van Keulse en Kleefse gezanten. Wellicht was hun doel deelneming aan het Congres. Daarvan is echter niets gekomen.

¹ Over deze Italiaanse protestant in Paltsische dienst en zijn vriendschap met De Groot vgl. Huigh De Groot, van schrijver dezes, 1945, bl. 44. De Groot noemt hem de leidende figuur onder de Duitse vertegenwoordigers, princeps chori.

² Res. S.G. 16 oktober 1607.

³ Van Deventer, III, bl. 154.

⁴ Van Meteren, folio 249 en 266. Reeds 16 oktober kon Jeannin aan Villeroy berichten, van De Berny uit Brussel te hebben gehoord, dat de Keizer gezanten zou zenden, en 22 oktober deelt Villeroy hetzelfde aan Jeannin mede.

⁵ Correspondance, no. 617, 620 en 629.

⁶ Mémoire historique, II, bl. 11-12.

Dat het congres, althans in voltallige zitting om een grote tafel of op rijen in een zaal zou zitten, was toen en nog lang daarna iets ongekends. De gezantschappen bezochten elkaar en bespraken dan de zaken, wat soms schriftelijk bevestigd werd. Een enkel maal traden de ter hulp geroepen gezantschappen collectief op. Toen alle door ons uitgenodigden bijeen waren, werd op 20 december 1607 door de Staten-Generaal besloten, dat zij alle „bij alle communicatien zouden bescheiden worden”. Een voorzitter kent het congres niet. Dit alles neemt niet weg, dat Oldenbarnevelt en Jeannin als de belangrijkste figuren beschouwd werden.

Den Haag werd niet onzijdig verklaard, zoals Vervins in 1598¹, en zoals ook bij latere vredesconferenties wel geschiedde.

Het kon wel niet anders of het brandende vraagstuk der préséance, dat tot na het congres van Wenen het ongestoorde diplomatiek verkeer geregeld zou belagen, bedreigde ook het congres van Den Haag. Maar het liep goed af. Het ging tussen Frankrijk en Engeland, voor de overige te verwachten delegaties bestond geen vrees. De Nederlandse gezanten, die in Londen moesten vragen om Engelse vertegenwoordigers naar Den Haag te zenden, bezochten, teruggekeerd van hun geslaagde zending, de Franse heren „ayant au cou les chaînes d'or que le roi d'Angleterre leur a données en présent”². Zij deelden o.a. mede, dat zij in Engeland vernomen hadden, dat er moeilijkheden over de préséance met de Fransen zouden rijzen. Daarop vraagt Jeannin 17 augustus instructie aan Villeroy. Uit zijn brief blijkt ook, dat zelfs te Rome de Spanjaarden voor de Franse préséance zijn moeten wijken. Op 29 augustus zendt de Minister zeer stellige aanwijzingen. Er werd daarbij herinnerd aan het afbreken in 1600 te Boulogne van de vredesonderhandeling met Spanje juist op het punt der préséance. Toen had volgens de Fransen Engeland volkomen gelijk gehad niet voor Spanje op zij te gaan, maar tegenover Frankrijk had Engeland nooit die pretentie gehad. Mochten zij dat wèl tegenover Jeannin, dan zou dat bewijzen, dat zij wilden „traverser les affaires”; het wantrouwen tussen de twee Koninkrijken bestond geen ogenblik niet. Op een bezoek bij de Fransen mag Jeannin de Engelsen vóór laten gaan, maar elders, bij de Staten-Generaal of bij de Prins onder geen voorwaarde; er mag zelfs niet over gesproken worden als dit ook maar enigszins vermeden kan worden; het gaat hier om de „dignité de nostre Maistre”. De dood van Buzanval op 3 september, onmiddellijk gevolgd door de komst der Engelsen, zou aanstonds aanleiding geven tot een samenzijn der gezanten zowel bij de bijzetting in de Grote Kerk als bij de daarop aansluitende „droeff maeltijt”, die de Staten-Generaal aanboden, maar die plaats vond bij de Prinses-Weduwe van Oranje, ten huize van welke aan het Noordeinde De Buzanval overleden was. De Engelsen lieten de Fransen vóórgaan, zoals laatstgenoemden op 11, en uitvoeriger op 24 september de Koning

¹ Mémoire historique, dl. 1, bl. 28 en 36, eenzijdige franse verklaring onder voorwaarde van wederkerigheid.

² Jeannin, bl. 127.

berichten! De eerste indruk van de Engelsen was dus gunstig, zoals Jeannin bericht aan de Koning, die daarover door Villeroy zijn tevredenheid laat betuigen (brief van 19 september)¹.

In het voorgaande is nog geen sprake kunnen zijn van een aartshertogelijk en Spaans gezantschap. Dit kwam eerst op 1 februari 1608 in Den Haag. Deze grote vertraging is te verklaren hierdoor, dat de agreatie van de op 8 mei 1607 in werking getreden wapenstilstand door Koning Philips eerst lang op zich heeft doen wachten, vervolgens bleek niet te kunnen worden aanvaard, terwijl de tweede editie eerst na lang overleg op 2 januari 1608 kon worden beschouwd als geen beletsel meer opleverend om er de vredesonderhandeling op te beginnen. Deze gang van zaken heeft aanstonds een ongunstige invloed uitgeoefend op de stemming hier te lande, het vanouds bestaande wantrouwen tegen Spanje en de Aartshertogen weer doen aanwakkeren, en Spinola's taak zeer verzaagd. Over de dwarskijker Ibarra, die Koning Philips naar Brussel zond, werd reeds in het vorige hoofdstuk gesproken.

Uit het gezegde blijkt, dat de tweede helft van het jaar een tijd van afwachten is geweest; zou het tot vredesonderhandeling komen of zou de oorlog voortgang hebben? Zulk een tijd van politieke onzekerheid is geschikt om wantrouwen van velen tegen velen welig te doen tieren, waarbij dan nog komen prestige-overwegingen. Aan een en ander heeft het niet ontbroken. Als rustige figuren staan temidden van die zeer persoonlijke verhoudingen Oldenbarnevelt, Jeannin, ook Spinola.

Een grote rol speelt de bij al diens heersersgaven onrustige geest van Koning Hendrik. Hij kon niet vergeten, dat Oldenbarnevelt hem de baas was geweest en ten slotte zijn eigen gang was gegaan, de zo zeer begeerde Acte om geen vrede te sluiten zonder 's Konings goedkeuring niet had gegeven, de wapenstilstand eigenmachtig had gesloten en de grote Koning zodoende gedwongen naar Den Haag te komen; en dan dat zijn plan voor een Frans Protectoraat over de Verenigde Provinciën wereldkundig was gemaakt, hoe hij dat plan ook ontkende. Telkens blijkt uit de brieven aan Jeannin de erkenning van Oldenbarneveldts superioriteit. Uit meerdere voorbeelden wordt hier aangehaald hetgeen Villeroy op 5 augustus aan Jeannin schrijft over 's Konings groeiend wantrouwen tegen Oldenbarnevelt, die „*va tousiours gagnant chemin pour arriver à son but*”. De superioriteit van de Landsadvocaat wordt hier onomwonden erkend door de grote Koning. Het begrijpelijke maar misplaatste wantrouwen van deze leidde tot de vrees, dat Oldenbarnevelt wederom buiten de Koning om met de Aartshertogen en Koning Philips tot een akkoord zou kunnen komen, nu nopens een vredetraktaat. Dat zou de „*dignité*” van Koning Hendrik, die immers de leiding der onderhandelingen in Den Haag in

¹ Vgl. ook Res. S.G. op 3 september en 18 oktober 1607. Op laatstgenoemde dag werden de kosten van de „begravinge ende de droeff maeltijt” verdeeld over de Provinciën en werd daarbij verzocht snel te betalen om niet te „verdonkeren den dank en eere, die het Land daarvan bij de Koning van Frankrijk behaald heeft”.

handen wenste te hebben, niet verdragen. Ten einde het gevreesde af te wenden droeg de Koning gelijktijdig, op 4 augustus, herhalend wat zijn instructie reeds had gezegd, aan zijn gezantschap op om dadelijk, dus vóórdat Oldenbarnevelt met de vijand tot een vredesakkoord kon komen, met de Staten tot een geheim of- en defensief verbond (confederation) te geraken; dit zou de Republiek voldoende aan Frankrijk binden en voorkomen, dat een buiten de Koning om gesloten vredesverdrag voor deze schadelijke dingen zou kunnen inhouden. Jeannin heeft het wanstrouwen en de wensen des Konings zeer uitvoerig met Oldenbarnevelt besproken en doet daarvan verslag in zijn brief van 17 augustus. De Koning kan gerust zijn: Oldenbarnevelt „a purgé tous ses soupçons par les mesmes raisons dont nous avons souvent donné advis à vostre Majesté”. Het voorstel van een of- en defensief verbond — ook met Engeland zoals Jeannin 's Konings opdracht aanvulde — lag geheel in Oldenbarnevelts lijn: wenste de Koning de „confederation” om de Staten voldoende aan zich te binden, voor de Landsadvocaat lag het geheel in de lijn van zijn wens om onze positie tegenover de vijand zo sterk mogelijk te maken. Hij verklaarde zich dan ook bereid het voorstel voor het bondgenootschap aan de Staten-Generaal te doen als komende van hemzelf en zodra de Engelse gezanten er zouden zijn. Het volmondig instemmen met het plan voor een bondgenootschap, dat zou kunnen inhouden het geen vrede sluiten dan op wederkerige grondslag, maakte het Oldenbarnevelt gemakkelijk zeer tegemoetkomend te zijn inzake die verplichting, waardoor de eenzijdige „Acte” nopens dat punt overbodig zou worden. Daaraan voegde de Landsadvocaat toe zich sterk te maken voor Holland, „laquelle seule oblige presque tousiours les autres Provinces és deliberations qui sont d'importance, à suivre son advis, & qu'il asseuroit bien aussi que le Prince Maurice & tout ce qui depend de luy, y apporterait la mesme volonté, & en consequence tout le surplus, s'estonnant comme vostre Majesté estoit si mal advertie, & avoit si mauvaise opinion d'eux que d'en douter”. Jeannin merkt nog op, dat het verbond minder bezwaar zou vinden in Engeland en te Brussel als het slechts defensief en niet ook offensief zou zijn, zoals het ten slotte ook geworden is. De brief eindigt more Buzanvalio met een krachtig verzoek om subsidie, waar niet één enkele compagnie was afgedankt „crainte d'estre surpris par leurs ennemis”. Voordat de Koning deze geruststellende brief van zijn gezanten had ontvangen schreef hij op de 24e nog eens zeer ontstemd. En daarbij ontvangt Oldenbarnevelt het volgende onbedoelde compliment: „Barnevelt vient à bout de tout ce qu'il entreprend, comme celuy qui conduit cette barque comme il luy plaist”. De Koning draagt zijn gezanten op het daarheen te leiden, dat het voorstel van een — slechts defensief — bondgenootschap aan de Provinciën wordt voorgelegd, waar het beter ontvangen zal worden dan in de Staten-Generaal „où l'on ne voit & croit que ce qu'il plaist au sieur Barnevelt, par l'organe duquel ils parlent, oyent, & iugent toutes choses”. Bij het schrijven van deze brief dacht de Koning allicht aan de impo-

nerende indruk, die de Landsadvocaat in 1598 te Angers op hem gemaakt had.

Intussen reeds vijf dagen later, 29 augustus, deelt de Koning aan zijn gezantschap mee, dat hun betoog van 17 augustus hem heeft „grandement consolé, & rabatu de ma premiere deffiance & jalousie”. Hij kan daarbij niet nalaten nog eens te vermelden het niet overleggen der „Acte”, het zelfstandig sluiten van de wapenstilstand alsmede de indiscretie van Aerssen jr. De brief eindigt met het toestaan over 1607 van hetzelfde subsidie als in 1606.

Voor ditmaal was dus 's Konings achterdocht bezworen; maar ze zou zich herhalen.

Tegenover alle bezwaren, die Koning Hendrik telkens weer tegenover Oldenbarnevelt meent te moeten maken, staat Jeannins groeiende waardering voor de Landsadvocaat nadat hij poolshoogte in Den Haag had genomen. Hij was daar gekomen onder de indruk van 's Konings grieven, dus enigszins vooringenomen. Ook Villeroy had wantrouwen in de houding der Staten, in het bijzonder van Oldenbarnevelt. En dan antwoordt op 17 augustus Jeannin, dat hij dat wantrouwen ook gekend heeft en dat dit nog niet geheel weggenomen is, maar dat hij toch meer reden heeft te hopen, dat alles goed zal gaan volgens 's Konings wens, dan dat het tegendeel te vrezen zou zijn.

In een particulier schrijven aan minister Villeroy van 27 juni schrijft Jeannin over Oldenbarnevelt: „C'est un homme duquel il se faut servir par nécessité, pour ce que c'est celuy qui a le plus d'autorité, & est le plus capable de ceux qui ont quelque part aux affaires, & n'avons aucune occasion d'en sentir mal iusques icy”. Jeannin weet zich altijd 's Konings dienaar, maar een zeer zelfstandig dienaar, die het best oordeelt te dienen door het bestaande wantrouwen als ongegrond te verklaren. En dit was niet de enige keer, dat de dienaar de zeer autocratische meester geleid heeft.

De verhouding tussen Prins Maurits en Oldenbarnevelt geeft reeds in de afwachtingsperiode van 1607 Jeannin veel zorg. Uit het verslag, dat Neyen gaf van het onderhoud met de Prins en de Landsadvocaat in de nacht van 2 op 3 maart 1607 blijkt niet van afkerigheid van de Prins om vredesonderhandelingen in te leiden. Maar uit het gesprek, dat hij 6 maart, na de vergadering der Statencommissie voor het antwoord te geven op Aerssens propositie van 18 januari, had met het Gelderse lid van die commissie Cornelis van Gent, heer van Loenen en Meinerswijk, blijkt van 's Prinsen wantrouwen tegenover de ons gedane vredesvoorstellen; „Syne Excellentie wiste seecker, dat men ons sochte te bedriegen”. Hij is van oordeel, dat de zaak te gewichtig is om met slechts één Statenlid uit elke Provincie besloten te worden. De Prins had van zijn wantrouwen ook doen blijken aan de Landsadvocaat, die hij zeide „wel een vroom man te zijn, die het lant wel meende, maer hem selven mitwijlen all te veel te vertrouwen”¹. Uit 's Prinsen brief aan zijn zwager Willem Lodewijk

¹ Pater Albertus Fick O.F.M. in Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden, Bundel XXIII, 1957, bl. 200.

van 21 maart blijkt van heftige weerzin tegen de feitelijk reeds beklonken wapenstilstand. De Prins verzoekt zijn zwager, die in Duitsland is, zijn terugkeer zoveel mogelijk te bespoedigen „affin d'empescher, par tous moyens que vous pourrez de vostre costé, que ces gens là ne se submettent à l'ennemy". De vredesstemming is zo sterk, dat gevreesd moet worden, dat de Staten „se laisseront à la fin emporter au précipice de leur ruine"¹.

Het kan dus niet verwonderen, dat als Jeannin zich op de hoogte gaat stellen van de stemmingen hier te lande en daartoe begint met een audiëntie bij de Prins, hij deze „du tout porté à la guerre" aantreft, en dit in tegenstelling tot Oldenbarnevelt en „l'inclination du plus grand nombre des Estats", die voor een vrede als vrije staat „du tout hors de la sujection d'autrui" zijn, hoedanige vrede zij van Spanje menen te kunnen verkrijgen². Er is dus op het kardinale punt van oorlog of vrede verschil van mening tussen de twee hoofdpersonen, met wie Jeannin geregeld spreekt³. Voegt men deze tegenstelling bij die welke telkens tussen de zeven Provinciën kan bestaan, dan is het duidelijk, dat Jeannin het oplossen van die meningsverschillen als zeer belangrijke taak beschouwt. Hem was daar trouwens in zijn instructie reeds op gewezen en in zijn eerste rede in de Staten-Generaal op 28 mei onderstreepte hij dan ook aanstonds de noodzaak van eensgezindheid.

De briefwisseling tussen Jeannin en zijn regering geeft doorlopend blijken van de tegenstelling tussen de Prins en de Landsadvocaat op de kwestie bij uitnemendheid, en de houding van Koning Philips gedurende de lange tijd van onzekerheid, of het wel tot vredesonderhandeling zou komen, was bij uitstek geschikt om hun, die de Koning niet vertrouwden, gelijk te geven. Toen men nog hoopte op een spoedige agreatie van de wapenstilstand door Koning Philips, weldra te volgen door de door de meerderheid gewenste vrede, schreven de gezanten op 20 juni aan de Koning: „Plus ce temps aproche, plus le Prince Maurice se travaille pour faire connoistre qu'il n'y aura jamais aucune seureté en la paix avec l'Espagnol, à quelque condition qu'on la puisse faire"⁴. Juist in haar kortheid was de kritiek van Koning Hendrik op de Prins — wiens belangen hij toch geen ogenblik veronachtzaamde — toen hij op 24 augustus aan zijn gezanten schreef, dat de Prins „en resistant tousiours à la paix n'a le pouvoir de l'empescher". Hij kon niet tegen Oldenbarnevelt op, maar miste de gave om zich daarnaar te gedragen.

Willem Lodewijk, Us Heit, schatte Jeannin hoog, „auquel ie ne cele rien, pour ce qu'il est Seigneur fort sage, qui peut beaucoup sur luy", d.w.z. de Prins⁵.

Op 24 juli verschijnt Verreycken dan in Den Haag met de Koninklijke

¹ Archives, Deuxième Série, Tome II, bl. 380.

² Brief van het gezantschap aan de Koning van 29 mei 1607.

³ Brief van het gezantschap aan de Koning van 27 juni 1607.

⁴ Niet in de uitgave van 1875; in die van 1656 op bl. 76.

⁵ Brief van Jeannin aan Villeroy van 24 september 1607.

agreatie zowel van de wapenstilstand als van de aanvulling van 1 juni. Zij werd aanstonds onaanvaardbaar verklaard, waar zij noch de erkenning van onze zelfstandigheid inhield, noch door de Koning zelf ondertekend was. Verreycken dringt bovendien met kracht aan op terugtrekking van onze vloot uit de Spaanse wateren. In een tweetal zeer uitvoerige brieven van het Franse gezantschap aan Koning Hendrik van 30 juli en van 10 augustus kan men de besprekingen, die de Staten òf door een afvaardiging van zeven man — uit elke provincie één — met altijd Oldenbarnevelt als woordvoerder, òf door de Landsadvocaat alleen, met de Franse heren hadden, op de voet volgen. Ook hield Jeannin contact met de Prins alsmede met Willem Lodewijk. De Fransen waren het eens met de Staten dat de agreatie niet aanvaard kon worden. Ook deelden zij aanvankelijk de mening van de Prins, Zeeland en Friesland, dat de vloot eerst zou moeten worden teruggetrokken als een betere agreatie zou aanvaard zijn. Oldenbarnevelt was vóór dadelijk terugtrekken, o.m. omdat toch reeds schepen terugkwamen en het dus een concessie gold die niet groot was, maar waar wèl zeer op aangedrongen werd. Het eind der zeer uitvoerige besprekingen was, dat na ruggespraak met de Aartshertogen Richardot namens deze toezegde, dat met expresse koerier een verbeterde agreatie aan Madrid zou worden gevraagd, waarvan Oldenbarnevelt de tekst had ontworpen, en dat wij toezegden de vloot terug te roepen. Vóór zijn vertrek op 11 augustus wordt Verreycken in de Staten-Generaal door Oldenbarnevelt nog duchtig onderhanden genomen over Neyens poging tot omkoping en wordt het aangeboden geld en kleinood hem teruggegeven¹. Reeds op 14 augustus vraagt Spinola aan Koning Philips de nieuwe agreatie. Een week later komt hij op de zaak terug en voegt er tot geruststelling van de Koning aan toe, dat de erkenning als vrije staat niet zou gelden als er geen vrede zou volgen, zodat het zaak zou zijn de nieuwe agreatie niet af te geven, maar slechts te tonen².

Spinola had moeilijk kunnen weigeren de agreatie, waarop hij zo had aangedrongen, door te sturen. Maar hij had evenmin kunnen verhinderen, dat zij in Den Haag, ook op de Fransen, een weinig vertrouwenwekkende indruk had gemaakt. Toen Russy Verreycken een beleefdheidsbezoek bracht, wees hij deze in overleg met zijn medegezanten er ook op, dat men goed zou doen tegenover de Staten te „*proceder d'une grande franchise tout d'un coup et non par pieces*”³.

Voor het inzenden der verbeterde agreatie was zes weken toegestaan, maar toen die bijna voorbij waren, kwam uit Brussel een verzoek om uitstel. Eerst op 25 oktober kwamen Verreycken en Neyen de nieuwe agreatie brengen⁴.

Oldenbarnevelt heeft de lange tijd van wederom afwachten goed benut

¹ Res. S.G. 24 juli–11 augustus 1607.

² Correspondance no. 608 en 610.

³ Brief van Jeannin van 29 juli 1607.

⁴ Resoluties S.G. op 24 september en 25 oktober 1607.

door te pogen de Verenigde Provinciën te versterken zowel naar binnen als naar buiten. Wat dit laatste betreft had Koning Hendrik het hem gemakkelijk gemaakt, zoals bleek. Zodra Spencer en Winwood op 7 september in de Staten-Generaal waren ontvangen, is de Landsadvocaat nog diezelfde dag bij Jeannin teneinde een audiëntie van vertegenwoordigers der zeven Provinciën aan te vragen zodra deze laatsten allen in Den Haag zullen zijn. De deputatie zal de gezanten om raad komen vragen voor het geval het tot vrede komt dan wel tot voortgezette oorlog. Op dit laatste komt het aan. De Landsadvocaat weet wat hij wil, loopt vooruit op hetgeen de Staten zullen besluiten, laat de volgende dag besluiten, dat een schriftelijk stuk met ons voorstel aan de gezanten zal worden opgemaakt, opdat men ook een schriftelijk antwoord zal ontvangen. En als dan het dikwijls afwezige Zeeland op 14 september in Den Haag is verschenen, wordt met de behandeling van het door Oldenbarnevelt opgestelde stuk begonnen in een uitzonderlijk talrijke vergadering van wel 80 gedeputeerden uit de verschillende Provinciën. Er is blijkbaar meningsverschil. Men besluit eerst de Provinciën te raadplegen, maar Oldenbarnevelt weet de vergadering daarvan terug te brengen, er mag geen tijd verloren gaan. Op 15 september 's middags wordt met medewerking van de Prins, graaf Willem Lodewijk en de Raad van State eenparig besloten het lichtelijk geretoucheerde stuk van de Landsadvocaat aan de Gezanten aan te bieden. Dit geschiedt op 18 september door een deputatie van negen Statenleden met Oldenbarnevelt als woordvoerder. Het van 17 september gedagtekende stuk vraagt, zoals Oldenbarnevelt reeds aan Jeannin in uitzicht had gesteld, de gezanten raad wat zal hebben te geschieden in de eerste plaats als de oorlog zal moeten worden voortgezet. Het oppert, dat voor dat geval herleving der alliantie van 1596 dan wel een nieuw bondgenootschap het doelmatigst zal zijn. Op de grondslag daarvan zou de kans op een goede vrede zeer stijgen en ook andere landen zouden zich stellig bij de nieuwe ligue aansluiten. Zelfbewust herhaalt het stuk de in die tijd dikwijls gehoorde uitspraak, dat de Verenigde Provinciën gedurende de laatste veertig jaren bijna voortdurend als bolwerk hadden gediend tegen de door Spanje nagestreefde wereldmonarchie. Het stuk verklaart ook, dat de Staten-Generaal, of het nu naar vrede dan wel naar oorlog zal gaan, besloten zijn te handelen „avec conseil, assistance, intervention, contentement & maintenance de leurs deux Majestez”.

Bij de oppering van een herleefd of nieuw bondgenootschap had ook voorgezeten de wens dat zodoende het aandringen door Koning Hendrik op een éézijdige Akte onzerzijds om zonder Franse toestemming geen vrede te sluiten, van de baan zou zijn.

Was de houding der Engelsen, die zowel tegenover de Fransen als tegenover de Staten hadden verklaard te willen samenwerken in aller belang en die de préséance-kwestie niet opwierpen, geschikt geweest om, althans voorlopig, het nooit afwezige wantrouwen der Fransen tegen hen weg te nemen, ook de wijze, waarop zij zich gedroegen tegenover het

voorstel der Staten-Generaal duidt in die richting. Toen de Statendeputatie op 18 september zich van de Fransen naar de Engelsen begaven, verklaarden dezen het stuk slechts gezamenlijk met de Fransen in ontvangst te willen nemen. Aldus geschiedde in de namiddag.

Waarom had het door Oldenbarnevelt gestelde Statenstuk zozeer de mogelijkheid van de op grond van een bondgenootschap voort te zetten oorlog op de voorgrond gesteld? Natuurlijk ook om degenen, die voortzetting van de oorlog wensten, met name de Prins, recht te doen wederbaren. Maar Oldenbarnevelt wist ook, dat noch Koning Hendrik noch Koning Jacobus zich in oorlog wensten te begeven, dat dit wel uit het antwoord der gezanten zou blijken en dat dit laatste de vredeswil der Staten slechts zou kunnen versterken. Aldus hebben de gezanten het Statenstuk begrepen, vermoedelijk terecht! In het zeer uitvoerige schrijven der Franse heren aan hun Koning van reeds 24 september schrijven zij toch het volgende: „Et lors les deputez dudit Sieur Roy se mirent à discourir plus ouvertement avec nous qu'ils n'avoient encore fait, fismes tous mesme iugement de cet escrit, & que ceux qui desirent la paix en ces pais avoient mis en avant cette ouverture d'inviter les deux Roys à faire la guerre ouverte, sans parler du secours accoustumé, ny mesme d'un plus grand s'ils en avoient besoin, afin que sur le refus d'y entrer ils eussent plus de moyen de persuader, qu'il la — de vrede — faut faire, & preferer ce conseil à tout autre”. De berekening kwam uit. In hun antwoord nemen de gezanten vóórop goede akte ervan, dat de Staten verklaren besluiten slechts te zullen nemen „avec l'advis et contentement de nos Roys” en dat dezen in staat zijn zonder bondgenootschap aan alle gebeurlijkheden het hoofd te bieden. Maar waarom zouden de Staten de vrede, die hun als vrije staat geboden wordt, niet aanvaarden? Mocht hij niet tot stand komen, dan kunnen de Staten op de Koningen rekenen voor hun behoud en vrijheid. Wat het antwoord niet zegt, maar uit het lange bericht aan Koning Hendrik blijkt, is, dat de toezegging om te handelen tot „contentement” der Koningen gelijkwaardig werd geacht aan de gewenste Acte — quod non —, dat Engeland Spanje wenst te ontzien en Frankrijk alleen geen oorlog wil beginnen en dat het op den duur toch wel zal komen tot het door Koning Hendrik gewenste bondgenootschap.

Toen de Koning uit het hier beschrevene de overtuiging had kunnen putten, dat dezerzijds aan voortzetting van de oorlog zonder deelneming van de twee Koningen niet gedacht werd, terwijl geen van beiden tot die deelneming bereid was, hield de aarzeling, die aanvankelijk zijn houding gekenmerkt had, op. Hij opteert voor vrede en zal er zijn glorie in zien, dat de vrede ook werkelijk tot stand zal komen. „Enfin ie reconnois tous les iours davantage que ie dois preferer la paix à la guerre, pour la juste & bien fondée meffiance que ie dois avoir du Roy d'Angleterre, & pour plusieurs autres raisons qui vous sont connues comme à nous”, aldus de Koning op 3 november 1607 aan zijn gezanten.

Er is over dat bondgenootschap nog heel wat te doen geweest, maar het Franse was dan toch juist onder dak toen Spinola met de zijnen hun intocht in Den Haag hielden en zij deze versterking van onze positie te aanschouwen kregen. Het Engelse bondgenootschap kon wegens handelskwesties, die eerst opgelost moesten worden, eerst 26 juni 1608 tot stand komen.

Zodra de gezanten op ons alliantievoorstel geantwoord hadden, nam Oldenbarnevelt het vraagstuk van de versterking van onze positie naar binnen ter hand. Op 28 september worden de besprekingen over de herziening van de Unie van Utrecht in de Staten-Generaal weer opgenomen teneinde te geraken tot „een betere Regering”, in de eerste plaats wat de geldmiddelen betreft. Intussen, niettegenstaande herhaalde aandrang ook van de Raad van State, men kwam niet verder op dit allerge wichtigste punt ¹.

Ook de Fransen waren zeer doordrongen van de wenselijkheid, dat wij „un bon gouvernement” zouden verkrijgen. Zij hadden ondervonden, hoe onze zeer gedecentraliseerde regeringsvorm, waarbij men zich altijd verschuilen kon achter de noodzaak om de niet steeds overeenstemmende Provinciën en steden te horen, een snelle besluitvorming in de weg stond. Reeds in zijn eerste rede in de Staten-Generaal had Jeannin op eensgezindheid aangedrongen. Zijn telkens bemiddelen tussen Oldenbarnevelt en de Prins ligt in dezelfde lijn. Dat de Prins een belangrijke rol in het „bon gouvernement” zou moeten toebedeeld worden, was de overtuiging van Koning Hendrik. Zo goed als de Spaanse en de Engelse Koning voerde hij met zijn Raad een zeer persoonlijk bewind. Hij voelde zich meer thuis met vorsten dan met ons régime populaire. Voor een autocratisch vorst zoals Koning Hendrik sprak het vanzelf, dat de Prins, die zoals bleek ook bij ons in de eerste plaats als vorst meer dan als Stadhouder of legerleider in Staatse dienst werd gevoeld, naar een autocratische positie moest verlangen. Dat de Koning zich hierin vergiste doet niet af aan zijn mening, dat een monarchaal Noorden handelbaarder zou zijn dan het bestaande régime populaire. Het verklaart ook uit eigenbelang zijn aandringen op een bon gouvernement, zijn belangstelling in een huwelijk van de Prins en in de vergoeding voor deze van gederfde oorlogsinkomsten als de oorlog zou geëindigd zijn. De stukken in Jeannins *Négotiations* zijn vol van de noodzaak van dat „bon gouvernement” voor de Verenigde Provinciën. In zijn brief van 24 augustus beklagt de Koning zich erover, dat men in gebreke blijft de „dresser entr'eux un ordre de gouvernement, par lequel il y ait aparence d'esperer qu'ils se maintiennent en paix comme ils ont fait en guerre”. In het advies der gezanten van Frankrijk en Engeland, dat aanraadt de tweede Spaanse agreatie te aanvaarden, raden zij tevens aan met hulp der twee Koningen nog vóór de vredesonderhandeling een „bon gouvernement” te maken, dat vertrouwen naar buiten schenkt

¹ Res. S.G. te beginnen op 28 september 1607.

en waardoor zij zullen hebben „tous ensemble qu'une mesme volonté”¹. Dit zijn maar een paar voorbeelden van de Franse zorg voor ons staatsbestuur.

Ook de subsidies, die nodig bleken, omdat allerm minst vaststond, dat de oorlog niet zou worden voortgezet, maakten een geregeld onderwerp van gedachtenwisseling met de vreemde gezanten uit, waarbij telkens te kennen werd gegeven, dat wij overvroegen.

Op 25 oktober leggen Verreycken en Neyen de nieuwe agreatie over. Deze beantwoordde in genen dele aan ons ontwerp, was o.a. niet door de Koning ondertekend, luidde in het Spaans en niet zoals gevraagd in het Latijn of Frans, was slordig op papier, niet op perkament geschreven. Wel werd in het stuk gezegd, dat met ons zou worden onderhandeld niet op ons „pretenderende”, maar deze erkenning van zelfstandigheid werd weer goeddeels teruggenomen door ervan uit te gaan, dat bij de onderhandeling over de vrede of een lang bestand o.m. zou worden gesproken over de godsdienst. Op dit in die tijd allergrootste onderwerp van staatszorg wilde de Koning dus blijkbaar onze vrijheid en zelfstandigheid niet erkennen. Dat dit zo was, had de Koning ook reeds op 12 en 17 augustus aan Spinola geschreven. De erkenning als vrije staat stelde hij daarbij afhankelijk van vrije roomse godsdienst, zonder wederkerigheid wel te verstaan². Spinola had daarop geantwoord, dat hij afraadde dat zeer delicate punt thans ter sprake te brengen; dat de Staten hoogstens bereid zouden zijn op de godsdienst tegemoetkoming te tonen als zij zeker zouden zijn van de vrede. Als Spinola de nieuwe agreatie ontvangen heeft, herhaalt hij op 11 oktober zijn bezwaar, maar kan de overlegging van het stuk niet weigeren³.

De geraadpleegde gezanten ontkennen de onvoldoendheid der agreatie geenszins, maar raden gelijk reeds gezegd op dit bezwaar niet te breken. Intussen weegt het punt van de godsdienst de Staten-Generaal zó zwaar, dat zij de vraag: breken of dóórgaan met onderhandelen, menen aan de Provinciën te moeten voorleggen. Deze worden verzocht binnen zes weken hun gedeputeerden wél gemachtigd wederom in Den Haag te doen zijn. Hiervan wordt op 2 november aan Verreycken en Neyen mededeling gedaan, met vermelding van alle ernstige bezwaren tegen de agreatie.

Op 20 december komen dan de Staten-Generaal met uitzonderlijk veel gedeputeerden, wel zeventig man, in „notabelen getale”, wederom bijeen. Eenstemmig is men vóór dóórgaan met vredesonderhandeling, niettegenstaande de onvoldoende agreatie. Mits, zoals Holland voorstelt, men niet wijke op het punt van volledige zelfstandigheid zowel in kerkelijke als in alle andere zaken. Bij een Acte van Verbintnisse⁴ verplichtten alle

¹ Jeannin, bl. 180.

² Correspondance no. 614.

³ Correspondance no. 618.

⁴ Jeannin bl. 248 heeft een Franse vertaling met als dagtekening 24 december. Correspondance no. 700 vermeldt de Acte van 22 december ten onrechte op het jaar 1608.

Gedeputeerden zich op het punt van de volkomen zelfstandigheid, ook wat de kerkelijke zaken betreft. De eenstemmigheid bij de raadpleging der Provinciën toont wel zeer duidelijk aan hoe algemeen toen de wens naar vrede was; geen stem werd gehoord voor voortzetting van de oorlog.

Er is in die laatste dagen van december 1607 druk geconfereerd met Prins Maurits, graaf Willem Lodewijk, de Raad van State en de vreemde gezanten. Maar op 23 december kon dan toch de brief van de Staten-Generaal aan de Aartshertogen gearresteerd worden en de volgende dag verzonden. Niettegenstaande de reeds aan Verreycken en Neyen kenbaar gemaakte bezwaren is men bereid over de vrede te gaan onderhandelen en wel in Den Haag en daartoe de op 4 januari aflopende wapenstilstand te verlengen met een maand of zes weken. Brussel moet dus naar Den Haag komen en zich haasten. Hoewel aanvankelijk slechts gedacht was aan Zuid-Nederlanders als onderhandelaars, wordt één Spanjaard „niet wezende in krijgsdienst” toegestaan. Brussel krijgt daarbij nog eens te horen, dat de Republiek als volkomen zelfstandige staat zal onderhandelen. Een zeer zelfbewuste houding spreekt uit de brief en wordt nog onderstreept door de wijze waarop hij aan de Aartshertogen wordt bezorgd. Hadden deze hun mededelingen aan de Staten-Generaal doen aanbieden door een hoge ambtenaar en een hoge geestelijke en al raadden de gezanten onzerzijds de brief te doen aanbieden door een „homme de qualité”, de Staten-Generaal oordeelden deze beleefdheid niet nodig: twee exemplaren van de brief werden overgebracht door twee trompetters, die voor alle zekerheid elk een andere weg moesten rijden. De Staten-Generaal wensten hun verstoordheid over de treuzelende en allerminst vertrouwenwekkende houding der tegenpartij niet onder stoelen en banken te steken, evenmin als de Prins, die ditmaal ook geweigerd had zijn jacht ter beschikking te stellen. De hoge toon, die de Staten aansloegen, had ook Koning Hendrik gestoken. Zouden zij hem dan toch weer uit de hand glippen, zoals met de wapenstilstand? Zouden zij dan toch buiten hem om met de Spanjaarden tot een akkoord komen? Met een dier opwellingen, die voor de Koning karakteristiek zijn, schreef hij op 29 december een woedende brief aan Jeannin over de zich overschattende en overvragende Staten-Generaal. Het zou niet de laatste keer zijn, dat Jeannin zijn heer zou moeten tot bedaren brengen.

DE JAREN 1608 EN 1609

Hoeveel er de Aartshertogen aan gelegen was om uit de ellende van de oorlog te geraken blijkt sprekend uit de snelheid, waarmede geantwoord werd op de brief der Staten-Generaal van 23 december, die èn door de niet zeer hoofse wijze van bezorging èn door de mededeling, dat de Staten verwachtten, dat binnen tien dagen na ontvangst afgezanten zouden worden gezonden naar Den Haag, meer op een citatie dan op een uitnodiging geleek ¹. Reeds de 31 december tekenden Albertus en Isabella de brief aan hun très chers et bons amis, waarin gezegd werd dat de gezanten 15 januari in Antwerpen zouden zijn en aldaar de nodige paspoorten hoopten te vinden alsmede de mededeling, dat onze schepen hen te Lillo aan boord zouden nemen ². Over de trompetters en het pijnlijke om in het oude rebellennest te moeten onderhandelen geen woord. Dat het hier terdege verkropte trots betrof, zou later blijken.

Het zeer grote gewicht, dat de Aartshertogen aan de vredesonderhandeling hechtten, blijkt ook hieruit, dat zij Spinola uitnodigden zich aan het hoofd van het gezantschap te plaatsen. Het is begrijpelijk, dat deze als de feitelijk leidende persoonlijkheid, het heft liever van Brussel uit in handen wenste te houden. Maar hij aanvaardde teneinde de Koning nuttig te zijn ³.

De Staten lieten na ampele bespreking hun aanvankelijk bezwaar tegen een tweede niet-Nederlander naast de Spanjaard Mancicidor varen. Richardot, Neyen en Verreycken waren de overige gezanten.

Een hevige vorst viel in en maakte het onmogelijk ons als eilandenrijk gevoelde land op de gebruikelijke wijze per schip te bereiken. Anderzijds maakte de thans hard bevroren weg over de „heide” het mogelijk over Lier en Hoogstraten Breda over land te bereiken in gezelschap van de Gouverneurs van de bezette Brabantse vestingen Breda en Bergen-op-Zoom, Justinus van Nassau en Bax, die het gezantschap tot Lier ter verwelkoming waren tegemoetgekomen. Vanaf Geertruidenberg ging de tocht over Biesbosch en rivieren verder tot Rotterdam op 190 sleden, waaronder met schuiten beladene teneinde ongelukken te voorkomen. Mooier gelegenheid om het land binnen te vallen over zijn thans tijdelijk als hoofdverdedigingslijn buiten werking gestelde rivieren was moeilijk denkbaar! Maar Spinola trekt erover als vredebrenger; slechts gewapenden weigeren de rivieren te dragen, dicht De Groot ⁴.

¹ Van Meteren, fol. 249 vlg.-250.

² Van Meteren, fol. 267.

³ Correspondance, no. 640 en 641.

⁴ Poemata, 1617, bl. 354, In adventum Marchionis Spinulae: „Haec tantum armatos ferre recusat aqua”.

Overall waar het gezantschap langs kwam, stroomde de bevolking tezamen om het wonder te aanschouwen van de machtige veldheer, die vrede kwam sluiten. Tot bij Rijswijk kwam de Prins met zijn broeder, Graaf Willem Lodewijk en talrijke anderen hem tegemoet en had de begroeting „vrolick ende blijmoedich” plaats¹. Volgens Koning Hendrik had het moeite gekost de Prins tot de ontvangst te bewegen. Hij zou aan de Staten, die hem daartoe verzocht hadden, geantwoord hebben „qu'il le feroit volontiers pour luy livrer bataille, mais non autrement”. Maar hij eindigde met zich naar de wens der heren te gedragen². Dit detail geeft in een notedop de gehele verhouding tussen de Prins en de Staten-Generaal ter zake van de vredesonderhandeling. De notulen der Staten-van Holland en West-Friesland houden de bede in dat „Godt Almachtigh” geve daer uyt wat goets te komen voor Syne Kercke en ons gemeene Vaderlandt, Amen”.

Zowel Oldenbarnevelt als Spinola trachten hun posities te versterken. In de eerste dagen van het nieuwe jaar doet de Landsadvocaat de uiterste moeite om nog vóór de vrede — die men op handen dacht te zijn — het bondgenootschap met de twee koningen onder dak te brengen. Als de Engelsen dan dilatoir optreden, wordt het traktaat op 23 januari met Frankrijk alleen gesloten. Het Zuidelijke gezantschap vindt dus wanneer het op 1 februari in Den Haag verschijnt, tegenover zich een wederpartij, die bij traktaat de Franse belofte ontvangen heeft te helpen om een goede en verzekerde vrede te doen deelachtig worden en deze te helpen handhaven, desnoods met een hulpleger³.

In 's Konings woedende brief van 29 december had ook Jeannin een veeg uit de pan gekregen. Hij vond het toen nuttig op die brief niet dadelijk te reageren, maar zijn gang te gaan met het Franse bondgenootschap. Men werd in Parijs al ongerust over het ongekende uitblijven van bericht uit Den Haag⁴. Maar die ongerustheid verdween door de twee uitvoerige berichten van 28 januari, aan de Koning en aan Villeroy, waarin de totstandkoming van het bondgenootschap wordt beschreven. In de brief aan Villeroy neemt Jeannin het vierkant op voor Oldenbarnevelt, die de toorn des Konings zo had opgewekt. Wat hij schrijft is te karakteristiek om hier niet te worden overgenomen. „C'est Barneveld qui a tout fait. Ainsi, que le Roi ne trouve étrange, s'il lui plait, si je m'adresse toujours à lui, et si son nom est en tous les endroits de nos lettres: car la vérité est que tous ceux qui désirent la paix en l'assemblée générale, qui est le plus grand nombre, dépendent tellement de lui, qu'ils approuvent sa conduite et tous ses avis sans les contrôler ni autrement considérer”. De houding van Jeannin in deze aangelegenheid herinnert aan de stelregel,

¹ Over de winterse tocht bericht Van Meteren fol. 267 vlg.

² Van Deventer, III, bl. 168.

³ Het verdrag is o.a. afgedrukt bij Jeannin, bl. 260.

⁴ Vgl. de brief van Villeroy van 2 februari.

die men hem toeschrijft: „Il faut obéir lentement aux souverains quand ils sont en colère”¹.

Ook deze boze bui des Konings is overgedreven en op 27 februari spreekt hij weer zijn volle vertrouwen in het gezantschap uit, ook voor de toekomst.

De Aartshertogen trachten eveneens hun positie te versterken door vòòr de vredesonderhandeling de steun eveneens van Koning Hendrik te verwerven. Reeds 8 januari moet de ambassadeur Pecquius daarover spreken. De Koning herhaalt hem, dat hij de vrede stellig ook verder zal bevorderen, maar dat hij het verzoek ten bate van het „rétablissement de la religion esdites provinces” niet kan steunen. En dit niet wegens gebrek aan „zèle et affection”, maar omdat het Noorden het nooit zou toestaan en Pecquius goed zou doen de Aartshertogen af te raden in de bedoelde richting door te gaan, zo zij de vrede willen verkrijgen².

Ook de pracht en praal, die Spinola ten toon spreidde in het „schone” huis op de Vijverberg, dat voor hem beschikbaar was gesteld, was er op berekend het aanzien van het gezantschap uit het Zuiden te verhogen. Tot op Spinola's komst was er slechts één Excellentie in Den Haag, de Prins. Nu waren er twee, iets dat men ook in het oog moet houden bij het lezen van stukken uit de tijd van het Haagse congres, waarin over Zijne Excellentie wordt gesproken. Tweemaal daags had in de tijdelijke ambassade een mis plaats, waar ook alle roomse Hollanders welkom waren³.

Op 6 februari 1608 zijn dan de besprekingen tussen Gedeputeerden uit de Staten-Generaal en het gezantschap in de dicht bij de vergaderkamer der Staten gelegen Trèveszaal aan het Binnenhof begonnen, nadat in de voorafgaande dagen de gebruikelijke beleefdheidsbezoeken gewisseld waren. Prins Maurits had zich verontschuldigd als eerste gedelegeerde op te treden. De Noordelijke Gecommitteerden waren nu Graaf Willem Lodewijk en Brederode, voorts de Geldersman Van Gent, Oldenbarnevelt, de Zeeuw Maldree, de Utrechter Renesse, de Fries Hillama, de Overijselaar Sloet en de Groninger Coenders. Van onze kant was wijselijk besloten, dat Oldenbarnevelt het woord zou voeren en „de directie van het besogne” zou hebben. Blijkbaar met het oog op de zware taak, die aldus op de schouders van de Landsadvocaat werd gelegd, was aanvankelijk goedgevonden, dat een achtste als tweede man uit Holland Oldenbarnevelt zou mogen ter zijde staan bij de besprekingen met de tegenpartij. Intussen, toen de Staten van Holland op 5 februari Brederode en Oldenbarnevelt hadden aangewezen, bleek, dat de Staten-Generaal toch slechts één Gedeputeerde voor Holland wensten en trad Brederode naast 's Prinsen zwager op voor de Generaliteit⁴.

¹ Vgl. Jules Basdevant op bl. 37 der *Symbolae Verzijl*, 1958, *Le droit des gens dans les Négociations du Président Jeannin (1607-1609)*.

² Vgl. de brief van Villeroy van 10 januari.

³ Vgl. de *Secrete Resoluties der Staten-Generaal* van 7 februari vlg.

⁴ Van Deventer, III, bl. 170. Resolutiën van Holland op 5 februari.

Na zijn opzienbarende intocht in het Noorden houdt Spinola zich merkwaardig op de achtergrond. Richardot doet niet alleen als regel het woord in de conferenties (vergaderingen), maar hij is het ook, die de gesprekken onder vier ogen houdt met Jeannin of Oldenbarnevelt, en die, na het vertrek van zijn delegatie naar Brussel op 30 september de briefwisseling met de Ambassadeurs zal onderhouden. Wat mag de verklaring zijn van Spinola's op het eerste gezicht opvallende terughoudendheid? Zij zal wel hierin te vinden zijn, dat hij als feitelijk regeerder aldus groter vrijheid van onderhandelingsstrategie hield, gedeeltelijk wellicht ook in moeilijkheid met de Franse taal, en in égarde tegenover de man, die Brussel reeds zo dikwijls naar buiten had vertegenwoordigd en die zo volledig doorkneed was in Brussels buitenlands beleid. Dat Richardot de geniale grandseigneur in de schaduw stelde, daarvan was geen sprake: Spinola behoort nu eenmaal tot de mensen, wier superioriteit zich voelbaar maakt, waar zij zich ook bevinden.

Wat er op en om de Trèveskamer is geschied, is goed te volgen uit Oldenbarnevelts eigenhandig verbaal van 1 februari 1608 tot 4 maart 1609. Jeannins uitvoerige briefwisseling is van onschatbare waarde ook hier. Ook de Secreet Resoluties der Staten-Generaal zijn natuurlijk zeer waardevol. Vele zijn afgedrukt bij Van der Kemp. Van Meterens overzicht is uitstekend, behoudens een hiaat.

De eerste conferentie werd begonnen met woorden van Richardot voor een goede vrede; tot 20 augustus was vrede — dat dient nooit uit het oog te worden verloren — het doel van het congres; eerst na die dag zou het om een bestand gaan. Oldenbarnevelt sprak daarop in dezelfde geest en voegde er aan toe, dat het goed was het verleden niet op te halen. De man, die in zijn staatsstukken telkens en telkens weer gehamerd had op het jarenlang het Noorden aangedane onrecht, laat aldus even voelen, dat hij niets wil doen, dat onnodig de onderhandeling zou kunnen schaden.

Vervolgens stelde Richardot voor de onderhandeling in het Frans te houden. Daarentegen wenste Oldenbarnevelt de Nederlandse taal, „dat tselve wel noodig was, wijl alle de Provinciën van die spraeke waren, oock van de andere syde; dat men geloofde dat Syne Exc. en de Heer Commandeur (Mancicidor) soo goet behagen in de Nederlantsche als Fransche spraeke hadden, dat de Heer President die wel verstont, en de Heeren Neyen en Verreycken broeders waren in de spraeke”. Het eind was, dat het gezantschap Frans zou kunnen spreken en schrijven, de wederpartij Nederlands, maar dat bindende besluiten bij gemeen advies tweetalig zouden zijn.

Bij de uitwisseling der volmachten bleek eerst niet van een koninklijke volmacht. Maar deze kwam dan toch na enig aandringen voor de dag. Men stapte toen blijkbaar heen over de bezwaren, die rezen tegen de erin uitgesproken hoop, dat de vredesvoorwaarden de dienst van onze Heer zouden bevorderen ¹. Dezerzijdse bezwaren, o.a. tegen het gebruik

¹ Correspondance no. 636 en Villa bl. 641 vlg.

na de vrede van naam en wapenen der zeventien Provinciën zijn in onze geest opgelost ¹.

Over de verlenging van de wapenstilstand tot eind maart was men het spoedig eens; het stuk werd volgens afspraak in twee talen opgesteld; wij hielden de Nederlandse tekst, de anderen de Franse.

Na deze voorbereidende zaken was men op 13 februari aan het ontwerpen van het vredesverdrag zelf toe. Het grote punt der erkenning van onze zelfstandigheid, dat feitelijk reeds toegestaan was in de wapenstilstand van 24 april 1607, scheen geen moeilijkheid op te leveren. Men aanvaardde de dezerzijds zorgvuldig opgestelde redactie en Richardot zeide „welaen, Mijne Heeren! nu syn wy dan goede vrienden”.

Maar zo eenvoudig lag de zaak niet. Koning Philips deelde onze opvatting, dat onze als zelfstandig erkende staat ook gerechtigd was zelfstandig over de godsdienst te beslissen, niet. De godsdienst werd in gene tijd als de belangrijkste staatszorg beschouwd. De staat besliste: cuius est regio, illius est religio. Dit allerbelangrijkste recht wenste Koning Philips nu van de soevereiniteit der Verenigde Provinciën uit te zonderen. Voor de Katholieke Koning sprak het vanzelf, dat met onze ketterse staat slechts vrede gesloten kon worden als de roomsen er naast de bestaande vrijheid van geloof ook vrijheid van godsdienstoefening zouden genieten, evenals het voor hem ook vanzelf sprak, dat kettters in zijn landen geen wederkerigheid zouden vinden ². Het ging hier voor de Koning om een *conditio sine qua non*. En omgekeerd wensten de Staten-Generaal geen vrede zonder erkenning der onbepaalde zelfstandigheid ook wat de godsdienst betreft. Verzoening der twee standpunten was onmogelijk. Wilde men tot vrede komen, en de wens daartoe was algemeen, dan moest een der twee partijen wijken.

Boven is reeds vermeld, hoe de wens van de Spaanse Koning om de godsdienst op het vredescongres ter sprake te brengen, wens die bleek uit de tweede op 25 oktober overgelegde agreatie, tot groot misnoegen had aanleiding gegeven, terwijl het stuk eerst aanvaard was als voldoende grondslag om de vredesonderhandeling te beginnen, nadat de Provinciën waren gehoord en daarop alle Gedeputeerden zich hadden verbonden ook op het punt der religie niet te zullen wijken.

Waar de partijen zó diametraal tegenover elkaar stonden, is het begrijpelijk, dat Spinola, wie het vóór alles om vrede te doen was, het punt van de godsdienst zolang mogelijk uitgesteld wenste te zien, teneinde een onmiddellijke breuk bij de eindelijk aangevangen vredesonderhandeling te voorkomen. Hij kon dit alleen doen door lijnrecht tegen de instructie

¹ Van Deventer, III, bl. 176, 201.

² In de instructie der Aartshertogen aan de vredesdelegatie van 16 januari 1608 wordt een eventueel beroep der tegenpartij op wederkerigheid bij voorbaat afgevozen. De instructie is vermeld in *Correspondance*, no. 638, en afgedrukt in M. Petitot, *Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France*, 1821, dl. XI, bl. 510. In de *Négotiations*, bl. 23 en bij Jeannin bl. 18.

der Aartshertogen in te gaan, gelijk Richardot bij zijn afscheid op 30 september ook bevestigde¹. De instructie had ingevolge 's Konings uitdrukkelijke wil het gezantschap op het hart gebonden, dat het punt van de godsdienst, waaraan de Koning zowel als de Aartshertogen zo bijzonder veel gelegen was, het belangrijkste onderwerp was, dat ook in de eerste plaats in het vredesverdrag moest worden vastgelegd. De instructie voldeed volkomen aan 's Konings wens. In het belang van de onmisbare vrede voelde Spinola zich echter sterk genoeg — waarschijnlijk wel in overleg met Albertus zelf — om op dit allergewichtigste punt anders te handelen dan de instructie aangaf.

Het gezantschap kon het punt van de godsdienst niet blijvend verzwijgen, toen op dezerzijds voorstel, nadat het punt van de vaart op de Indiën was vastgelopen, besloten was, dat van weerszijden opgave zou worden verstrekt van de zaken, die men besproken wenste te zien. Wij legden over een lijst met 28 zaken, het gezantschap een van slechts 7². Op deze laatste kwam als zesde voor „de zaken van Religie”. Dat klonk verdacht. Oldenbarnevelt merkte 7 maart op niet te begrijpen wat dit zeggen wilde; of er soms mee bedoeld was, dat evenals wij andersdenkenden vrij lieten te geloven wat zij wilden, dit ook aan de andere zijde zou gelden voor Nederlanders, dus vrijheid van consciëntie, zoals het 15de punt van onze lijst reeds had gevraagd, en Pecquius 20 maart aan de Aartshertog rapporteerde³. Als antwoord kreeg hij te horen, dat men zich daar nader over zou verklaren. Oldenbarnevelt drong aan: nadat de zelfstandigheid erkend was, impliceerde dat ook de zelfstandigheid in godsdienstige zaken; het algemeen noemen van de Religie als punt van behandeling kon misverstand opleveren; daarom zou hij over enige dagen op het punt terugkomen; inmiddels wilde de tegenpartij zeker wel overwegen, of zij iets naders over het punt te berde had te brengen. Als antwoord verontschuldigde men zich met de uitvlucht, dat men zich eerst nader zou kunnen verklaren als er op een naar Spanje gezonden depêche antwoord zou zijn gekomen; ondertussen zou Spinola inlichten over bepaalde genomen schepen! Dit alles beloofde weinig goeds.

Oldenbarnevelt bracht de zaak in de Staten-Generaal, waar men begrijpelijkerwijs verwonderd en misnoegd was over het noemen van het punt der religie. Dat deelde hij op 11 maart aan het gezantschap mee onder bijvoeging dat hij aan de Staten had gezegd begrepen te hebben, dat „de intentie nyet was yet jegens de vryheit of souvereiniteit van de Landen te begeeren: daermede eenige waren geapaiseert”.

Voorlopig zou het bij dit voorpostengevecht blijven. Maar een nieuwe schaduw van verlegenheid en anderzijds wantrouwen had zich over de onderhandelaars gelegd.

Toen men het op 13 februari scheen eens geworden te zijn over de

¹ Van der Kemp, bl. 180, Van Deventer, III, bl. 230.

² Van Meteren, fol. 280 vlg.

³ Van Deventer, III, bl. 242-243.

zelfstandigheid van het Noorden, ging men op voorstel van Richardot over tot de „trafique”. De handel op Spanje en de andere landen des Konings zou vrij zijn, maar niet die op de Indiën, Oost noch West. Op dit punt zouden wij geen groter vrijheid mogen deelachtig worden dan de Fransen en Engelsen genoten, zoals reeds de instructie der Aartshertogen nadrukkelijk had gezegd. Dit verbod zou bij ons „wesen van seer sware digestie”, en zou niet kunnen voorgesteld „sonder een seer groot degust”, merkte Oldenbarnevelt dadelijk op. Op deze wijze te worden verbannen uit drie vierde part der wereld zou strijden tegen de natuur, aller volkeren gemene recht, ook het recht van oorlog, ook tegen de possessie, die wij in de Oost hadden sedert dertien jaren met 42 schepen en 5 of 6 duizend man¹. Hier stonden de aanspraken der twee partijen eveneens lijnrecht tegenover elkaar; „l'un veut tout, l'autre refuse tout”, schreef Jeannin 7 maart aan Villeroy.

Zouden wij op dit punt eventueel moeten breken? Daar waren vier Provinciën op 15 februari weliswaar tegen, Utrecht, Overijssel, Stad en Lande alsmede Friesland. Maar een week later besloten de Staten-Generaal tezamen met de Prins, graaf Willem Lodewijk en de Raad van State toch eenparig met alle kracht de Indische vaart te zien te handhaven.

Van de andere zijde trachtte men het voor te stellen alsof het hier slechts ging om een belang van particulieren, geen staatsbelang, zoals wij het begrijpelijkerwijze zagen. En ook Koning Hendrik trachtte ons tot matiging van onze verlangens te bewegen. Hierbij speelde stellig de wens om onze handel naar Frankrijk te verplaatsen een rol. Die wens was reeds eerder gebleken en zou thans weer vorm aannemen in zeer geheime besprekingen tussen Jeannin en de grote handelsman Isaac Lemaire², die door de ontdekking enige jaren later van de naar hem genoemde straat bezuiden straat Magellaan het monopolie der Verenigde Oostindische Compagnie een deuk wist toe te brengen. De mogelijkheid van een gedeeltelijke overbrenging van de Nederlandse handel naar andere landen, met name naar Frankrijk, was iets waar in brede kring mee rekening werd gehouden; dit blijkt ook uit de instructie van het gezantschap: Nederlandse Indiëvaarders zouden moeten gestraft worden als belagers van de vrede en vijanden van de rust, ook als zij geassocieerd waren met vreemdelingen, op welke wijze ook.

Teneinde een oplossing van het punt der vaart op de Indiën te verkrijgen stelde ten slotte Oldenbarnevelt ter keuze van de andere zijde drie mogelijkheden voor. Of het vredesverdrag zou de vrije vaart inhouden, of een bestand dan wel stilstand op dat punt, dus een tijdelijke oplossing. En in de derde plaats op eigen risico de Indische vaart blijven uitoefenen, m.a.w. handhaving van de oorlogstoestand in drie kwart der wereld³.

Het eind van het lied was, dat Neyen naar Spanje gezonden werd om

¹ Van Deventer, III, bl. 180, 182, 187, 202.

² Vgl. Jeannin, o.a. bl. 280, 299, 307, 621, 639, 673.

³ Van Deventer, III, bl. 188.

te zien wat er te bereiken zou zijn met name op het gebied van de Indische handel, ten opzichte waarvan wij ons ten slotte bereid verklaard hadden genoeg te nemen met vrije handel voor negen jaren, terwijl na zeven jaren zou moeten onderhandeld worden over al of niet verlenging: „c'est autant en effet, que l'avoir pour toujours”, schrijft Jeannin 14 april aan Boderie, de Franse gezant te Londen. Neyen meende voor alle moeite, die hij zou doen, het bisdom van Utrecht te mogen hebben! Al te machtig voor U, kreeg hij van Oldenbarnevelt daarop te horen¹. Maar, zoals de minderbroeder zeide, „drooch scheiden soude geen goet succes hebben”. Dus werd op 1 april bij Spinola een afscheidsdiner met Oldenbarnevelt en de zijnen gehouden, waarna Neyen vertrok.

In Frankrijk begint men te vrezen, dat Spanje zal breken op het punt der Indische vaart en dat van de daar thans zo vurig gewenste vrede niets zal komen. De Koning gaat zelfs zover de vertegenwoordiger der Aarts-hertogen „un peu trop confidentiellement” te opperen zijn meesters ertoe te brengen voor het geval Spanje zou breken, zonder Spanje vrede te sluiten met ons, iets dat Pecquius als vaderlander wel toelachte, maar toch te moeilijk en gevaarlijk achtte².

Geen moeite kostte het de wapenstilstand op 20 maart weer eens te verlengen, nu tot einde mei.

Het Paasfeest deed de besprekingen tussen gezantschap en Staten-gecommitteerden eerst 22 april hervatten. Wel hadden de heren van het gezantschap zich bereid verklaard desnoods op de Paasdag zelf te vergaderen en op de dezerzijds 31 maart gestelde vraag, of zij dispensatie hadden, werd geantwoord, dat de Pater Commissaris, Neyen, dat nog zou kunnen doen en anders ook wel de heren der tegenpartij zelf!³ Zonder grapjes ging het ook op dit congres niet.

Naast de grote zaken, waarop de onderhandeling zou kunnen stranden — de zelfstandigheid van de Noord-Nederlandse staat met inbegrip der religie, alsmede de vaart op de Indiën — zijn talrijke andere besproken, elk belangrijk en interessant genoeg. Een monografie verdient aan haar gewijd, maar geen van alle waren voldoende belangrijk om de onderhandeling te doen afbreken.

Een paar worden hier genoemd.

Hoe zou de grens tussen Noord en Zuid lopen? Het gezantschap wilde wel afstaan hetgeen op de rechter Rijnsoever bezet was — Lingen, Oldenzaal en Grol. Maar daartegenover wensten zij hetgeen wij van Vlaanderen en Brabant bezet hadden, Sluis, Bergen-op-Zoom, Breda, ook Grave en Nijmegen, dus het Noorden teruggedrongen tot aan de grote rivieren! Het Gelders Overkwartier wilden zij niet afstaan. Die ruil was te ongelijk en zo bleef het status quo van de wapenstilstand gehandhaafd⁴.

¹ Van Deventer, III, bl. 205.

² Vgl. de eerste brief van Villeroy van 20 maart, en Van Deventer, III, bl. 243.

³ Van Deventer, III, bl. 204.

⁴ Van Deventer, III, bl. 200 vlg.

De Zuidelijken wensten de vrije vaart op Antwerpen. Wij: gij wilt door ons land vrij varen en weigert onze vrije vaart over de vele honderden mijlen brede zee ¹.

Wij vroegen garantie van het vredesverdrag enerzijds door vorsten, zoals in het 24e punt van onze lijst van desiderata was voorgesteld, en anderzijds door adel, geestelijkheid en steden van het Zuiden. Hiertoe was het gezantschap niet te bewegen en de Ambassadeurs raadden af. Er kwam niet van.

Dit laatste geldt ook van ons verlangen om de Spaanse troepen uit het Zuiden te doen verwijderen. Dààr was het altijd om te doen geweest; daar had Don Juan in 1576 in moeten toestemmen; dààr had Oldenbarnevelt op gestaan, zo lang de hereniging van Noord en Zuid nog aan de orde was geweest; dāt had Koning Hendrik als een groot Frans belang gewild, nog in de instructie aan het Franse gezantschap toen hij dat naar Den Haag zond. Maar dit zou Koning Philips „nieuw disgust geven”, en zouden wij dan onze vreemde troepen niet ook moeten wegzenden, aldus de tegenpartij. De Staten-Generaal, vergaderende met de Prins, graaf Willem Lodewijk en de Raad van State besluiten dit punt te laten vallen en de Ambassadeurs raden in dezelfde geest. Aldus geschiedde ². In het laten vallen van dit tot voor kort nog als principieel gevoeld punt manifesteert zich op zijn scherpst het uiteen gevallen zijn van Noord en Zuid: wij geven het grote gemeenschappelijke belang van alle Nederlanden, van Noord én Zuid, op. Het Zuiden wàs nu eenmaal niet mee te krijgen! Het geldt nu ook niet meer een vrede tussen de Noordelijke en de Zuidelijke gewesten, zoals die van Gent in 1576 geweest was, maar een tussen de Noordelijke enerzijds en anderzijds de vorst over het Zuiden, die zich afgezien van zijn feitelijke afhankelijkheid van Spanje, als absoluut vorst voelde.

Dat Oldenbarnevelt dingen, die in het Noorden gewenst werden, wist op te geven in het belang van een te verkrijgen vrede, bleek ook uit het ophouden der voorbereiding van een West-Indische Compagnie, zoals hij op 29 maart Richardot en Neyen voorhield, die zich kwamen beklagen over de „rigueur” van onze „procedures” ³.

Veel is er gepraat over hoge convooirechten op de scheepvaart. En ook hier wilden wij wel tegemoet komen ⁴.

Ook is veel gehandeld over het weder aanknopen der sedert het begin van de oorlog verbroken rechtsverhoudingen van individuën, het postliminium. Deze kant van het vredeswerk, die tot vele artikelen in het Bestand zal aanleiding geven, zou stellig een afzonderlijke behandeling verdienen. Een grote plaats neemt daarbij in de verbeurdverklaring.

¹ Van Deventer, III, bl. 197.

² Over deze en de vorige aangelegenheid zie Van Deventer, III, bl. 215 vlg., alsmede de brief van het Franse gezantschap van 16 juni.

³ Van Deventer, III, bl. 201.

⁴ Van Deventer, III, bl. 195. Jeannin aan Boderie 14 april.

De leden van het Huis van Nassau, maar ook andere vooraanstaande persoonlijkheden hadden bij het ongedaan maken van hun verbeurd verklaard goed groot belang en tot het laatst der onderhandelingen zal dit belang een rol spelen. Evenals het vredesverdrag van 1648 zal doen, neemt het Bestand van 1609 als begin van de oorlog aan de inval van het Spaanse leger in 1567. De Tachtigjarige oorlog is inderdaad in dat jaar begonnen, niet in 1568.

Gelijk er zaken waren met Frankrijk en ook Engeland, die niet rechtstreeks betrekking hadden op de vrede, zoals bv. het bondgenootschap, hadden de Duitse gezanten zulke aangelegenheden ¹. Het belangrijkste was ook hier het bondgenootschap, waaromtrent hun geantwoord werd, dat nog altijd gehoopt werd het oude plan van een algemene „*ligue offensive et defensive*”, die als tegenwicht tegen Paus en Spanje de vrede der gehele Christenheid zou dienen, te kunnen verwezenlijken. Wat de schade door de troepen van de Admiraal van Arragon, Mendoza, in 1598 en 1599 op Duits gebied aangericht betreft, werden de Duitse heren naar de Aartshertogen verwezen. Wèl werd toegezegd, dat als het tot vrede kwam, maatregelen zouden worden genomen, dat bij het afdanken van krijgsvolk van weerszijden „mit goede ordre soude worden geprocedeert”.

Een paar malen komt gedurende het vredescongres tot uiting dat er zekere nuances bestaan tussen de formele verhouding van Koningen onderling en die tussen een Koning en Staten. Oldenbarnevelt wijst op dat verschil als het gezantschap aanvankelijk niet wenst in te gaan op zijn voorstel om een lijst van te behandelen punten wederzijds over te leggen en zich daarbij beroept op hetgeen geschied was zowel te Vervius in 1598 en te Londen bij de Spaans-Engelse vrede van 1604, waartegenover Oldenbarnevelt stelt het gebeurde te Gent in 1576 en te Keulen in 1579 ². Dezelfde nuance schijnt ten grondslag te liggen aan de weigering door het gezantschap om de naleving van het vredesverdrag door vreemde vorsten te doen waarborgen.

Als Neyen op 1 april uit Den Haag vertrekt teneinde Koning Philips toeschietelijker te maken met name op het punt der Indische vaart, krijgt hij van Jeannin een brief voor Koning Hendrik mee, die hij op de doorreis hoopt te bezoeken en een voor Villeroy. Beide brieven zijn optimistisch over het welslagen van Neyens zending. En nóg optimistischer wat betreft het punt van de godsdienst: zelfs Richardot deelt nu de mening, dat dat punt niet alleen zoveel mogelijk uitgesteld moest worden in de besprekingen, maar dat het zelfs eerst ter sprake moest komen na het totstandkomen van de vrede, zoals Spinola en Jeannin wensten. Dat standpunt wijkt wel zeer af van de last der heren om het punt van de godsdienst het allereerst ter sprake te brengen. Het werpt een scherp licht op de wens van het Zuiden om, koste wat het wil, de oorlog beëindigd te zien.

¹ Van Deventer, III, bl. 208.

² Van Deventer, III, bl. 189 vlg.

Het optimisme van Jeannin wordt te Parijs niet gedeeld, zoals reeds blijkt uit Villeroy's brief van 5 april, noch wat betreft de Indische vaart, noch ter zake der religie. En als de Koning op 12 april Neyen ontvangt blijkt hij al evenmin optimistisch ten opzichte van het slagen der onderhandelingen. De Koning geeft van zijn gemis aan optimisme ook aan Jeannin uiting op 17 april, en Villeroy schrijft deze — karakteristiek wederom voor Koning Hendrik — dat ervoor gewaakt moet worden, dat minder gewenste gevolgen der onderhandeling niet aan de Koning geweten mogen worden. Met dat al verwacht Neyen binnen drie, hoogstens vier weken weer bij de Koning langs te zullen komen. Deze wedt met hem, dat hij in geen twee maanden terug zal zijn, maar als hij het verliest, krijgt Neyen portretten van de hele koninklijke familie! De arme minderbroeder zou maandenlang, van 23 april tot eind oktober, in Spanje op antwoord moeten wachten. Hij verloor zijn weddenschap!

De boodschap, die Neyen voor Koning Philips mee kreeg, was in feite een hernieuwde poging van Spinola om de Koning te doen inzien, dat hij zich bij een vrede zoals het Noorden die wenste zou moeten neerleggen. In de vorm optimistisch, in wezen het tegenovergestelde. Alles, godsdienst en Indische handel incluis, zou een oplossing vinden zoals de Koning maar wensen kon. Mits: de Verenigde Provinciën eerst verslagen zouden zijn. En Spinola wist, dat daartoe het onmisbare geld ten enenmale ontbrak¹. De duidelijke wenk werd niet begrepen.

Het is een tijd van geruchten. Zo had Villeroy gehoord, dat Oldenbarnevelt gevaar liep weldra zijn krediet te verliezen. Niets is meer bezijden de waarheid, repliceert Jeannin in zijn brief van 23 mei: „Je ne sais qui fait ces contes, mais je vous pouvez assurer qu'il n'eut jamais plus de pouvoir et de crédit, qu'il en a . . .”

Als na Pasen de besprekingen op 22 april weer worden opgenomen, geschiedt dit zonder grote voortvarendheid, alleen „pour entretenir le tapis”, zoals Jeannin het op 27 april noemt. Voor de grote zaken is het wachten van alle in Den Haag aanwezigen op het antwoord van Neyen nopens Koning Philips' besluit.

Een gedeelte der Noord-Nederlanders blijft voor voortzetting van de oorlog en de Prins geeft hun relief. Maar Jeannin schat ze slechts op 20 %, terwijl alleen Zeeland — de kaperprovincie — dat standpunt deelt. Jeannin blijft bij zijn eerder uitgesproken mening, dat 's Prinsen houding „ne sert qu'à montrer son impuissance”². Uit brieven aan de Koning en aan Villeroy van 5 juni blijkt, dat de Franse gezanten ervan overtuigd zijn, dat verzet van de Prins tegen de door Koning Hendrik gewenste vrede niet te verwachten is, al blijft hij geporteerd voor voortzetting van de oorlog.

Tegenstelling tussen Oldenbarnevelt en de Prins deed zich ook bemerkten toen de verlenging van de wapenstilstand na 31 mei aan de orde kwam.

¹ Gallucci, II, bl. 483.

² Brief van Jeannin van 14 mei.

Deze verlenging ging onzerzijds niet zo gemakkelijk als de vorige. Er was meningsverschil. Oldenbarnevelt en vier Provinciën wilden verlengen tot het einde van het jaar; de Prins en de anderen wilden niet langer dan tot einde Juli. Met algemeene instemming besloot men de Ambassadeurs te raadplegen. Deze waren het aanvankelijk met de Prins en de zijnen eens. In een gesprek met Jeannin wist Oldenbarnevelt deze echter te overtuigen van de juistheid van zijn mening, daarbij als compromis opperende dat men het gezantschap zou mededelen vóór 1 augustus te moeten weten, waaraan men toe was en dat, zo dat niet lukte, men dan de besprekingen zou afbreken. Jeannin liet zich op deze grondslag overtuigen, wist dit ook de andere Ambassadeurs te doen, en daarna, zonder het aan de Landsadvocaat te zeggen, eveneens de Prins en diens zwager. Op 20 mei gingen de Staten-Generaal akkoord en dezelfde dag de tegenpartij. In een uitvoerig schrijven lichten de Fransen op 24 mei hun Koning in over deze zaak, met alle argumenten voor en tegen elk der twee voorgestane oplossingen, waarbij eventuele afdanking van krijgsvolk, slecht binnenkomen der quoten en onvoldoende Franse subsidie een rol speelt. Het geval illustreert weer de doorslaggevende betekenis van de Landsadvocaat „aux avis duquel ils (de meerderheid) ajoutent foi comme à un oracle, quelques secousses qu'on essaie de lui donner, qui ne servent qu'à l'aigrir ou à le rendre plus ferme et résolu à suivre son dessein". In een brief van dezelfde 24 mei schrijft Jeannin aan Villeroy, dat het autoritaire doorzetten in de zaak van de verlenging van de wapenstilstand wel animositeit verwekt heeft ¹.

Welke boodschap Neyen uit Madrid zal meebrengen blijft voorlopig een geheim, maar niet veel goeds spelt het nieuws, dat Koning Philips een zeer aanzienlijk man, don Pedro de Toledo Osorio, markies van Villavranca naar Parijs zal afvaardigen in bijzondere zending. Het is duidelijk, dat het er om gaat Koning Hendrik in het Spaanse vaarwater te krijgen, wat bevorderd zou worden door de voorspiegeling van een door de Paus gesteund dubbel kinderhuwelijk tussen de twee vorstenhuizen. Zodra men te Parijs van het gezantschap hoort, moet Oldenbarnevelt gerustgesteld worden, dat hier geen gevaar te duchten is. Jeannin ontvangt dan de instructie van 26 mei de Landsadvocaat te doen weten „que la venue de ce personnage (Toledo) n'opérera rien au préjudice des amis et alliés de cette couronne, afin qu'ils n'en prennent ombre ni alarme". Neyen verklaart zijn lang moeten wachten op antwoord door het feit, dat men in Spanje hoopte, dat Toledo erin zou slagen Koning Hendrik

¹ La poursuite du sieur Barneveld en cette dernière action a donné quelque sujet à ses malveillans pour le décrier. Il y en a même qui, sans animosité contre lui, en sentent mal; mais son crédit est toujours semblable, et pour moi je n'en peux conjecturer autre chose, sinon qu'il est trop passionné, et n'apporte pas la médiocrité qui est requise pour diminuer l'envie que ses pareils et ceux qui sont plus qualifiés ont conçue contre lui, à cause de sa trop grande autorité et de ce qu'il n'est pas porté à leur dessein, sans toutefois qu'il y ait rien de mauvais en ses intentions.

ertoe te brengen de Verenigde Provinciën aan haar lot over te laten, zodat zij een vrede op Spaanse voorwaarden zouden moeten aanvaarden. Daarop zou het wachten zijn ¹.

Men begint onzerzijds ongeduldig te worden. Op 5 juni schrijft Jeannin, dat als het antwoord van Neyen bevredigend zal zijn, de vrede verzekerd is. Zo niet, dan zijn Holland en Zeeland „pour rompre par un mouvement soudain, sans entrer en aucune consideration de l'avenir”. Acht dagen later berichten de Franse heren naar Parijs, dat de Staten zeer duidelijk aan de tegenpartij hebben herinnerd, dat als zij eind juli niet zouden weten, waaraan zij toe waren, zij zouden breken, zoals bij de verlenging van de wapenstilstand reeds was gezegd.

Op 8 juni schrijft Villeroy van de gezant der Aartshertogen gehoord te hebben, dat Koning Philips zó spijt had de zelfstandigheid der Verenigde Provinciën bij de wapenstilstand te hebben erkend, dat hij deze erkenning wilde ongedaan maken, door het punt der religie en blijkbaar ook het verbod der Indische vaart te eisen, waardoor wij zouden breken en onze zelfstandigheid meteen van de baan zou zijn. Ook de Nuntius had in deze geest gesproken. De brief maakt eveneens melding van de beoogde vorstelijke kinderhuwelijken en gaat gepaard met een tweede briefje, waarbij de Koning Jeannin laat vragen over te komen om bij hem te zijn als don Pedro komt. Geheel gelukte deze opzet niet, want don Pedro had zijn eerste audiëntie pas 9 augustus en Jeannin was toen al op de terugweg naar Den Haag. Koning Hendrik liet de Spanjaard bij die eerste ontmoeting niet in onzekerheid erover, dat hij alles zou doen om de totstandkoming van de vrede te bevorderen ².

Blijkbaar nog vóórdat de brief van Villeroy van 26 mei in handen van Jeannin gekomen was, brengt Oldenbarnevelt „qui porte toujours la parole” en die met zijn medegeëdeputeerden het punt der verwijdering der Spanjaarden en dat van de goedkeuring van het vredestractaat door adel, geestelijkheid en steden, met de Ambassadeurs besprak, het gesprek ook op hetgeen hij met de heren der tegenpartij besproken had over de vorstelijke huwelijksplannen en de zending van Toledo naar Koning Hendrik. Zowel de Nederlandse als de buitenlandse heren waren door deze mededelingen „en soupçon, chacun nous regardant pour voir qu'elle réponse nous y ferions”. Onmiddellijk antwoordde Jeannin, dat hij geen mededeling over deze zaken uit Frankrijk had, dat huwelijken tussen kinderen van grote Koningen meer voorkwamen, maar dat hij de heren Staten kon verzekeren, dat zijn Koning geen bondgenootschaps- of vriendschapsverdrag met welke vorst ook zou sluiten, dat nadelig voor hun staat zou zijn en in strijd met de hulp en vriendschap, die de Koning hun altijd betuigd en beloofd had; „dont ils furent fort contents, et se levèrent de leurs places, mettant le chapeau en la main pour nous en remercier” ³.

¹ Gallucci, II, bl. 487.

² Brief van Villeroy van 10 augustus.

³ Jeannin 392, 393.

Jeannin vertrok 18 juni over zee naar Parijs na de nodige afscheidsvisites te hebben gebracht bij Noord zowel als bij Zuid. Tijdens zijn afwezigheid zijn nog slechts een paar besprekingen tussen de partijen gehouden, de laatste op 1 juli. Het Deense gezantschap kreeg genoeg van het lange voortslepen der zaak en de Landsadvocaat kon het niet weerhouden 1 augustus te vertrekken.

Op 26 juni werd eindelijk het bondgenootschap met Engeland getekend, gepaard gaande met een dading, waarbij onze schuld op £ 818408 was vastgesteld¹. De pogingen van Spanje om Jacobus van het bondgenootschap te weerhouden, hadden dus geen succes. Voor het overige bleef de houding der Engelsen gekenmerkt door de wens om Spanje, waarmede het nu eenmaal vrede had gesloten, te ontzien, terwijl anderzijds gewaakt werd ertegen, dat Engeland in Den Haag in de schaduw zou worden gesteld door Jeannins invloed. Deze was uitermate voorzichtig teneinde aan die gevoeligheid geen voedsel te geven. Toen er reeds eerder sprake van was geweest, dat hij over zou komen om te Parijs te praten, zou hij eerst over Brussel reizen om aldaar licht op te steken. Maar dat zou achterdocht te Londen kunnen opwekken en besloten werd te reizen over zee². Ook een te veelvuldig contact tussen Jeannin en Richardot kon achterdocht wekken; daarom ontmoetten de heren elkaar kwansuis toevallig op een wandeling in het Haagse Bos³.

Spinola's boodschap, die Neyen meegekregen had, heeft niet het beoogde resultaat gehad. De Koning verwachtte blijkbaar te veel van Toledo's zending en meende tegenover Spinola's aandrang de knie stijf te kunnen houden. Weliswaar kan hij zijn geldnood niet loochenen, maar evenmin zijn plicht als verdediger van het ware geloof en zijn uitsluitend recht op de vaart naar de Indiën. Een bestand wil hij aanvaarden, en in elk geval moeten zijn heren in Den Haag moeite doen, dat de wapenstilstand geen einde neemt. Dit is in het kort de inhoud van Koning Philips' brief aan de Aartshertog van 15 juli⁴. De Koning zit hoog te paard. Toen Spinola kennis had genomen van dit „definitief en onveranderbaar besluit” des Konings, begreep hij, dat het uitgesloten was, nog langer geen klare wijn te schenken. Weliswaar was er nog steeds geen antwoord van Neyen. Maar kon men nog hopen, dat dit anders zou luiden dan 's Konings laatste woord van 15 juli? Misschien had Spinola het non possumus liever uitgesproken op grond van zijn mislukte zending van Neyen, wier doel het was de Koning tot matiging te bewegen. Wat hiervan zij, een ontwerpde in deze geest werd aangetroffen onder de papieren, die de Zuidelijke heren zouden achterlaten bij hun vertrek uit Den Haag⁵.

¹ Du Mont, Corps Diplomatique, Tome V, Partie II, bl. 94, en 635.

² Jeannin aan Villeroy 23 april, bl. 348.

³ Jeannin aan Villeroy 14 juni, bl. 390.

⁴ Correspondance, no. 661. Er zijn aan deze brief nog andere in dezelfde geest voorafgegaan; vgl. bl. 153.

⁵ Van Meteren, fol. 316 verso, Jeannin bl. 447.

Inmiddels naderde de fatale 31 juli. Als de Staten-Generaal op die dag nóg niet wisten, waar zij aan toe waren, zouden zij de vredesonderhandelingen afbreken. Het wachten was echter niet alleen op Neyen, maar ook op Jeannin. Deferentie voor Koning Hendrik maakte het moeilijk te breken vóórdat 's Konings vertegenwoordiger, die men in alles kende, wederom in Den Haag zou zijn. Men besloot dus diens spoedig verwachte terugkomst nog af te wachten.

Jeannin had Parijs in de volkomen overtuiging aangetroffen, zoals bovengezegd, dat Koning Philips van onze te kwader ure erkende zelfstandigheid áfwilde, en dat trachtte te bereiken door onwrikbaar vast te houden aan het punt van de godsdienst, waarop wij zouden breken en dan meteen de zelfstandigheidserkenning zou vervallen. Bovendien had Parijs don Pedro de Toledo bij zich, met zijn opdracht Frankrijk van ons af te trekken. Daarom wenste Jeannin natuurlijk naar Den Haag terug te gaan met zeer duidelijke instructie om alles erop te zetten teneinde de vrede te verkrijgen. Blijkbaar heeft hij toen alle successieve mogelijkheden in de vorm van een vragenlijst de Koning voorgelegd, die daaronder zijn beslissing schreef. Deze vorm heeft althans de instructie van 6 augustus aangenomen ¹. Uit die datum blijkt reeds, dat Jeannin niet heeft kunnen bereiken, dat hij op de fatale 31 juli weer in Den Haag zou zijn. Maar eenmaal de instructie getekend, spoedde hij zich terstond terug en zag kans reeds na vijf en een halve dag op 14 augustus 's avonds laat in Den Haag terug te zijn ². De volgende dag werd hij gecompimenteerd door de Prins, diens zwager, zijn broeder, de Engelsen, de Staten, Spinola en Richardot.

De instructie van 6 augustus ademt een geheel andere geest dan die van 22 april 1607, waarmede Jeannin, Buzanval en Russy ook al hals over kop in Den Haag hun intrede hadden gedaan. Toen, een Koning, diep verstoord, dat Oldenbarnevelt buiten hem om de wapenstilstand had gesloten; een Koning ook die toch eigenlijk nog hoopte, dat de Staten-Generaal te zijnen bate Spanje in oorlog zouden houden, en die zich uitsloofde te verzekeren, dat hij nooit de souvereiniteit over ons had nagestreefd. Thans een Koning, die er zijn prestige in zag de vrede te verwezenlijken; die daartoe de Staten hoopte tot althans gedeeltelijk toegeven op het punt van de religie en de Indische vaart te kunnen bewegen; maar die als het dan toch zou moeten komen tot een bestand van ettelijke jaren in plaats van de liever geziene vrede, ook daarop het met het oog op vrede gesloten bondgenootschap van 23 januari 1608 toepasselijk wilde doen zijn. De instructie is ook daarom veelzeggend, dat de Koning hoopte, dat met hulp van de Prins en diens zwager „Sa Majesté puisse devenir maître de leur état” en te dien einde geld beschikbaar stelde! Dat het, zo niet dadelijk dan toch op den duur tot een protectoraat van Frankrijk over de Verenigde Provinciën zou komen, was ook reeds als iets waarmede

¹ Jeannin, bl. 15.

² Vgl. Jeannin aan Villeroy 15 augustus.

te rekenen viel, behandeld in de brief van Villeroy aan Jeannin van 8 juni 1608!

Het drama nadert zijn ontknoping. Twijfel is niet meer mogelijk, dat Spanje voorwaarden zal stellen, die onaannemelijk zijn en tot breken en voortzetting van de oorlog moeten leiden. Maar dat laatste woord is altijd nog niet uitgesproken.

Van 15 tot 27 augustus is overdruk in Den Haag geconfereerd, hebben de Staten-Generaal gebroken met de tegenpartij en zijn de besprekingen weer herrezen als een phoenix uit zijn as. De leidende figuur is dan Jeannin, gerugsteund door zijn door hem zelf persoonlijk te Parijs geïnspireerde instructie. Hij legt in die dagen een bewonderenswaardige activiteit aan de dag en rapporteert daarover reeds op 24 augustus zeer uitvoerig in een van die talrijke brieven, die zulk een hoge dunk geven van de uitnemende Franse diplomaten uit die tijd, niet alleen trouwens van Jeannin.

Deze spreekt eerst met de Engelsen en Duitsers, die begrijpen, dat er gebroken zal worden, al willen de Engelsen dat liever niet weten voor de Zuidelijken. De onzen wordt de verzekering gegeven van 's Konings blijvende genegenheid. In gesprekken onder vier ogen deelt Richardot aan Jeannin mede absoluut gebonden te zijn aan de voorwaarde van vrije godsdienstoefening en het verbod der Indische vaart. Jeannin houdt uit die gesprekken de indruk, dat het er inderdaad eigenlijk om te doen is de erkenning der zelfstandigheid ongedaan te maken door deze voorwaarden te stellen. Ook Oldenbarnevelt staat onwrikbaar op zijn stuk. Men voelt zich bedrogen en aan het lijntje gehouden, doordat eerst thans de voorwaarde der vrije godsdienstuitoefening uitdrukkelijk wordt gesteld; dit heeft ook de gelederen van hen, die de oorlog willen voortzetten, versterkt; men mompelt ook al, dat Koning Hendrik alleen maar tot vrede maant teneinde don Pedro te believen. Oldenbarnevelt oppert nog te breken eenvoudig wegens het feit, dat de tegenpartij de fatale termijn van 31 juli zonder meer niet in acht genomen heeft, maar hij ziet daarvan af op de tegenwerping, dat een dergelijk besluit zó snel genomen na Jeannins terugkeer uit Frankrijk de indruk zou vestigen als ware het op instigatie van de Koning genomen, die juist het tegendeel wilde.

Op 19 augustus vragen de Staten de Ambassadeurs om raad wat te doen. De raad luidt de tegenpartij te verzoeken in de vergadering der Staten-Generaal te verschijnen en te vragen of zij iets mede te delen heeft. Aldus geschiedt en dan barst de volgende dag de bom. De erkenning der souvereiniteit wordt gehandhaafd, maar met de twee beperkingen nopens religie en Indische vaart, terwijl over de andere zaken zal verder kunnen worden onderhandeld. Het daarop volgende „murmure et mécontentement” maakt duidelijk, dat men wenste te breken. Maar men hield zich nog in, en vroeg weer advies aan de Ambassadeurs.

Alstoen bleek, dat de Engelsen en Fransen op het punt der religie niet één lijn konden trekken. Jeannin was reeds door zijn eerste instructie verplicht enige tegemoetkoming voor de roomsen, te vragen wat hij zo

lang mogelijk had uitgesteld, maar thans niet langer kon. Te dier zake werden de Staten-Generaal daarom niet zoals gewoonlijk alleen door Jeannin toegesproken, maar ook door Spencer. Wat de Indische vaart betreft bestond geen meningsverschil tussen de Ambassadeurs en werd tegemoetkoming aan het Spaanse verlangen geraden, waar het hier eerder ging om de „commodité de quelques particuliers” dan om „la sûreté publique de l'Etat”. Oldenbarnevelt verdedigde onze afwijzende houding op het punt van de godsdienst ook op grond van het zeer grote aantal roomsen in het Noorden: door Spanje's aandrang verkregen vrijheid van godsdienstoefening — vrijheid van consciëntie bestond in het Noorden — zou uit dank daarvoor hen kunnen maken tot een gevaarlijke factie in de staat ¹.

Jeannin, Spencer en Collibus waren nog een poging bij Richardot tot tegemoetkoming gaan doen. Maar tevergeefs. Van den beginne had Koning Philips immers volledige vrijheid van godsdienstoefening bevolen. Richardot toonde later ten bewijze daarvan nog drie brieven van de Koning, een uit januari, een uit maart en een van 30 juni. De enige brief in die geest, die opgenomen is in de *Correspondance de la Cour d'Espagne sur les Affairs des Pays-Bas au XVIIe Siècle*, die van Koning Philips aan Aartshertog Albertus van 15 juli, noemde Richardot niet. Wanneer 's Konings onwrikbare wens op het punt der religie niet dadelijk te kennen was gegeven, dan was dat eigenmachtig door het gezantschap geschied in de hoop, dat de Staten, verblijd door de erkenning van hun zelfstandigheid, op het punt der religie toeschietelijker zouden zijn. En de Staten voelden zich daardoor juist bedrogen!

Dit laatste zou scherp blijken op hun vergadering van 22 augustus, waar ook de tegenpartij aanwezig was: „chacun commença à murmurer, médire d'eux, et crier hautement qu'ils étaient des trompeurs, qu'ils falloit rompre, les renvoyer promptement, et reprendre les armes avec plus de courage et devoir que jamais; et en cette colère personne ne parla s'ils seroient forts ou foibles, secourus ou non, tant la haine et le mécontentement les avoient soudain changés”.

In de gegeven omstandigheden, nu het vredescongres mislukt is, blijft niets anders over dan een Bestand van lange jaren voor te stellen overeenkomstig Uwer Majesteits instructie. Aldus het besluit van Jeannins lange rapport van 24 augustus. Hij deelde zijn voornemen aan Spinola mede; het Bestand zou de erkenning der Verenigde Provinciën als vrije staat moeten inhouden, wat de Zuidelijken zeiden niet te kunnen aangaarden ².

Jeannin ontveinst zich daarbij niet, dat het allerminst gemakkelijk zal zijn „ces peuples en l'humeur qu'ils sont de présent” noch ook de tegen-

¹ Deze overweging wordt o.m. ook gesoulineerd in een brief van Jeannin aan Sully van dezelfde 24e augustus en in de brief van de Prins aan de Provinciën van 21 september.

² *Correspondance* no. 665, waar 16 augustus in plaats van 26 staat.

partij, die Jeannin reeds verzekerd had geen Bestand met erkenning der zelfstandigheid te zullen aanvaarden, toch daartoe te bewegen. Daarentegen is hij blij verrast, dat de Engelsen bereid zijn tezamen met hem het voorstel voor een bestand te doen ¹.

Op 23 augustus was de lange resolutie der Staten-Generaal vastgesteld, waarvan onder ophaling der voorgeschiedenis de slotsom was, dat zij niet verder onderhandelen konden over de vrede. Het stuk werd 25 augustus ter hand gesteld aan de tegenpartij, die zich erop zou beraden en 26 augustus bij de Ambassadeurs zich kwam beklagen over de „precysheid” van de resolutie ².

Reeds op 27 augustus verschijnen de Ambassadeurs dan in de vergadering der Staten-Generaal, waar Jeannin uit hun naam zijn korte en krachtige toespraak houdt ³. Nu tot hun grote leedwezen geen vrede is kunnen bereikt worden, stellen zij namens hun regeringen een „trêve à longues années” voor, onder voorwaarde dat het Bestand met ons gemaakt wordt „comme avec Etats libres, sur lesquels le roi d’Espagne et les archiducs ne prétendent rien”, dat er vrije handel zal zijn op de Indiën en alle Spaanse gebied; voorts „que vous reteniez aussi tout ce que vous possédez à présent”, terwijl daar ten slotte de andere voorwaarden aan toegevoegd zullen worden „qu’on peut raisonnablement demander”. Bovendien wordt overeenkomstig Jeannins instructie toegezegd, dat hetgeen door de bondgenootschappen voor vreedestijd is bepaald, ook voor het Bestand zal gelden. Jeannin legt de nadruk op het goede, dat een lang Bestand kan brengen, o.a. tijd om onze staatsinstellingen te herzien, alsmede op de kwade gevolgen van een weigering, met name wat de sympathie der Koningen jegens de Staten betreft. Hij eindigt met de mededeling, dat hij dezelfde voorslag aan de tegenpartij zal doen onder bijvoeging, dat als deze zou weigeren, de vorsten der Ambassadeurs „emploieront pour votre conservation tout ce à quoi le devoir d’une vraie et fidèle amitié les oblige envers vous”.

Het snelle en doortastende optreden van Jeannin, waaruit de Staten kon blijken van Koning Hendriks blijvende grote belangstelling in hun zaken, heeft zoals Jeannin 29 augustus aan Villeroy schreef, verhindert, dat de Staten aan het Zuidelijk gezantschap reeds gegeven zouden hebben „congé avec aigreur et paroles injurieuses”. De vrede was van de baan, maar Jeannin was erin geslaagd het congres voorlopig bijeen te houden, zij het met gewijzigd doel: een langdurig Bestand.

Het voorstel der Ambassadeurs geeft dus, voor een aantal jaren, alles wat de Staten-Generaal wensen. Jeannin begreep, dat minder niet aanvaard zou worden. En Oldenbarnevelt begreep, dat aanvaarding geboden

¹ Jeannin had niet gehoopt, dat de Engelsen zo meegaande waren; was dit laatste te verklaren „soit pour témoigner aux Espagnols leur affection, ou pour ne vouloir que nous acquérions seuls la grâce d’avoir fait cette ouverture”?

² Van Meteren, fol. 307 verso-309 verso.

³ De toespraak is afgedrukt bij Jeannin bl. 405.

was¹. Maar het heeft hem de grootste moeite gekost de verbolgen en wantrouwende Staten en de Prins met zijn standpunt mee te krijgen. Noch tegenover de Staten, noch tegenover de Zuidelijken is Jeannin van het voorstel van 27 augustus af willen wijken. De Engelsen zijn een ogenblik voor de bezwaren uit het Zuiden op zij willen gaan, zoals zal blijken.

Door Jeannins ingrijpen verandert het congres van karakter. Totdat Spinola en de zijnen verschenen, maar ook daarna, waren de vreemde Ambassadeurs in die zin lijdelijk, dat zij raad gaven als zij erom gevraagd werden. Dan kon hun invloed op de gang van zaken zeer groot zijn, en dat dat van Franse kant ook zo zou moeten zijn had Jeannin uitdrukkelijk in opdracht vanaf het begin. De instructie van 6 augustus 1608 stelde hem nu in staat een leidende rol te spelen en dat deed hij door zijn rede in de Staten-Generaal van 27 augustus. Hij zegt daarin op welke voorwaarden de Ambassadeurs een Bestand mogelijk achten en raadt beide partijen aan zijn voorstel te aanvaarden. Van raadgevers telkens op verzoek worden de Ambassadeurs actieve bemiddelaars, mediateurs, en zij zeggen dat met zoveel woorden in de vergadering der Staten-Generaal van 9 september: „En, hoewel sy alhier gesonden waren om de Heeren Staten te assisteren, dat sy nochtans by last van de Coningen en Princen, hunne meesters, begeerden mediateurs te wesen om de saeke in alle redelykheit ten goede eynde te brengen”².

De Ambassadeurs — en dat wil meestal zeggen Jeannin — nemen inderdaad de leiding van het Congres in handen. Zij rusten niet voordat zij, na lange tegenstand van weerskanten te hebben overwonnen, hun bemiddelend voorstel zien aanvaarden. Jeannins diplomatieke prestatie is er een van de hoogste orde. De wens van zijn Koning om voortdurend op de hoogte te worden gehouden, maakt het mogelijk schier van dag tot dag in zijn magistrale berichtgeving zijn vanaf 27 augustus 1608 leidende rol, die tot het Bestand van 9 april 1609 zou voeren, te volgen. De tegenstand was hevig, verpersoonlijkt enerzijds in Prins Maurits, anderzijds in Koning Philips. Maar daartegenover stond aan de éne kant Oldenbarnevelt en ginds Spinola; beiden wensten beëindiging van de niet vol te houden oorlog; als vrede niet bereikbaar was, dan maar door een langjarig Bestand, en dat het congres daartoe zou leiden was voor Koning Hendrik een prestigekwestie geworden.

De wens der Ambassadeurs om hun bemiddelingsvoorstel snel te zien aanvaard, is zoals gezegd aan beide kanten op grote bezwaren gestuit. Onzerzijds werd dadelijk op 30 augustus, nadat de zaak de vorige dag in de Staten van Holland besproken was³, vooral op het punt der souvereiniteit en religie precisering van het voorstel gevraagd. Oldenbarnevelt had, zoals gezegd, het voorstel zonder meer willen aanvaarden, overtuigd dat

¹ Van Deventer, III, bl. 223.

² Van Deventer, III, bl. 225.

³ Van Deventer, III, bl. 254.

de bemiddelende vorsten op de bedoelde punten aan onze wensen zouden voldoen. Hij zag in, dat meer niet te verkrijgen zou zijn van Spanje en zag daarin juist.

De tegenpartij verkeerde in de moeilijke positie, dat zij nu eenmaal gebonden was aan haar instructie, laatstelijk bevestigd door de brief van Koning Philips aan de Aartshertog van 15 juli, terwijl Neyen nog steeds niet terug was met de gehoopte tegemoetkoming door de Koning. In het belang van de door het Zuiden zo vurig gewenste vrede, wilden Spinola en de zijnen echter niet herhalen het non possumus van 20 augustus, maar zoveel mogelijk tegemoetkoming betrachten. De heren maakten daartoe gebruik van hetgeen Jeannin op de bewuste ochtendwandeling in het Haagse Bos van juni aan Richardot geopperd had, om n.l. als de onderhandeling over de vrede zou mislukken, te trachten een lang bestand te verkrijgen van tien, twaalf of vijftien jaren „en quittant la liberté et souveraineté pour toujours, sans quoi on ne la (de trêve) doit espérer”¹.

Het resultaat van de moeilijke positie der Zuidelijken en van veel overleg met de Ambassadeurs was, dat dezen op 9 september het tegenvoorstel der Zuidelijken aan de Staten-Generaal voorlegden. Dit kwam praktisch neer op verlenging van de wapenstilstand van 24 april 1607 voor zeven jaren, dus niet voor de 10, 12 of 15 jaren, waarover Jeannin in juni gesproken had². Over het punt der religie werd niet gerept en de handel op de Indiën vrij gelaten „bij oorloge of bij bewilliging” ter keuze van de Koning. Voorts werden nog een paar niet kardinale zaken vermeld. Maar waar de Staten zelfs de vrijheidsclausule van het voorstel van 27 augustus voorlopig onvoldoende achtten, konden zij zich a fortiori niet neerleggen bij hetgeen hun van de andere kant werd voorgesteld. Het voorstel werd dus verworpen. De Ambassadeurs om raad gevraagd, verzetten zich daar allerminst tegen, maar nemen het verzoek der Zuidelijken over om het geëiste vertrek van dezen uit Den Haag tot eind september uit te stellen teneinde hun nog enige bedenktijd te geven. Hierover had een scherpe woordenwisseling tussen de Prins en Jeannin plaats en het kostte de Ambassadeurs de grootste moeite het uitstel van vertrek door zes Provinciën aanvaard te krijgen, terwijl Zeeland zich ongelast verklaarde³. Het uitstel heeft niet mogen baten. De Ambassadeurs zelf raden dan, gegeven de ongunstige stemming in Den Haag, heen te gaan.

Op 30 september 's morgens neemt het gezantschap afscheid in de Staten-Generaal onder wederzijdse betuiging van niet gebate goede bedoelingen, „amicitiae imitamenta” zoals de grappenmaker Baudius, primarius Historiarum Professor te Leiden, het noemt⁴. Grotius, die het

¹ Jeannin, bl. 390.

² Van Deventer, III, bl. 225. Het voorstel is opgenomen in de Secreete Resolutiën op 9 september.

³ De Statenresoluties van 10-13 september bij Van der Kemp, III, bl. 162 vlg.

⁴ Libri tres de induciis belli belgici, Leiden, bij Lodewijk Elsevier, 1613, bl. 134.

detail wel vernomen zal hebben van onze woordvoerder ook bij deze gelegenheid, vermeldt in zijn geschiedwerk, dat bij het afscheid aan Spinola's gezicht duidelijk te merken was, hoe verdriet over de mislukte vredesonderhandeling hem aangreep¹. Na de slotaudiëntie ging men dineren bij de Prins, die persoonlijk uitgeleide doet tot Rijswijk, zijn jacht te Delfshaven beschikbaar stelt en de heren zelfs tot Antwerpen doet begeleiden. De goede manieren worden tot het einde toe in acht genomen.

In Richardots logies werden na het vertrek aangetroffen een exemplaar der instructie van de Aartshertogen van 16 januari, het ontwerp der rede, die de delegatie had willen houden na Neyens terugkeer en een ontwerpbestand. Was hier opzettelijkheid in het spel dan wel een vergissing, of waren de stukken wellicht ontvreemd? Wat hiervan zij, zij werden gemeengoed en daarna beleefd teruggezonden².

Vanaf het vertrek der Zuidelijke heren kunnen de Ambassadeurs slechts schriftelijk met hen voeling houden, een enkel maar door de aan het Franse gezantschap verbonden de Préaux, neef van Villeroy, naar Brussel te zenden. Met de Noordelijken kunnen de Ambassadeurs ter plaatse handelen; ondershands met Oldenbarnevelt, maar herhaaldelijk verschijnen zij ook in de vergadering der Staten-Generaal.

Als de Ambassadeurs zich in overleg met Oldenbarnevelt op 2 februari 1609 naar Antwerpen zullen verplaatsen, teneinde de laatste tegenstand te overwinnen en het Bestand door te drukken, en om de Zuidelijke gevoeligheid op dat punt te sparen de heren liever niet verzoeken daartoe weer naar Den Haag te komen³, zijn de rollen omgedraaid. Voor zover nog contact met de Staten-Generaal nodig is, moet dit nu schriftelijk geschieden totdat deze zich 10 maart naar Bergen-op-Zoom verplaatsen en gemakkelijk, ook persoonlijk, weer bereikbaar worden. Daarentegen hebben de Ambassadeurs de Zuidelijken dan bij de hand, al moeten dezen voor ruggespraak wel eens naar Brussel.

Ten slotte zal de zaak door de Ambassadeurs zó ver gebracht worden, dat de Noordelijke en de Zuidelijke gecommitteerden te Antwerpen weer in conferentie bijeenkomen op 24 maart en, onder bemiddeling der Ambassadeurs, op 9 april 1609 het Twaalfjarig Bestand kan getekend worden.

De groep der oorspronkelijke slechts op verzoek raadgevende en sedert 27 augustus 1608 zeer actief bemiddelende Ambassadeurs was inmiddels geslonken tot de Fransen en de Engelsen. Na het vertrek der Deense heren waren ook de Duitse delegaties op 2 december vertrokken. Door de dood van de Keurvorst van Brandenburg werd diens volmacht geacht niet meer te gelden, terwijl de andere Duitse heren slechts gezamenlijk met de Brandenburger konden optreden.

¹ *Adstabat Spinola eo sane vultu, in quo desperatae pacis dolor deprehenderetur. Historiae, bl. 546.*

² Van Meteren, fol. 313 verso, Jeannin, bl. 446 vlg.

³ Deze gevoeligheid blijkt o.a. duidelijk bij het afscheid op 30 september; vgl. Van Deventer, III, bl. 229.

De strijd in het Noorden gevoerd vóór of tegen voortzetting van de oorlog neemt in hevigheid toe. Eerst in november zal hij luwen. Het is niet een strijd uitsluitend tussen regeringspersonen; ook de publieke opinie wordt hartstochtelijk bewerkt. Een vloed van gelegenheidsgeschriften wordt over het land uitgestort. Er verschijnen ook overzichten van al dat papier: „Den Nederlandtschen Bye-corf”. Bij plakkaat reeds van 27 augustus verbieden de Staten van Holland den „Bye-corf” omdat in de meeste pamfletten de vrede hevig wordt bestreden¹.

Prins Maurits leidt de oppositie. In een brief aan de Aartshertog van 15 september beschrijft Spinola hoe heftig de Prins zich verzet tegen het Zuidelijke tegenvoorstel, dat op capitulatie zou neerkomen, terwijl de Zeeuwse heren zich uitlieten, dat wie erop in zou gaan, een verrader was. Op 21 september richt de Prins zich in een uitvoerig schrijven tot de steden van Holland, blijkbaar niet tot de ridderschap, alsmede tot Gelderland, Utrecht en Overijsel. Zeeland behoeft niet overtuigd te worden. De brief getuigt van begrijpelijk diep wantrouwen in de tegenpartij, ziet in een Bestand slechts tijdwinst voor de vijand, wie het er om te doen zou zijn om de Verenigde Provinciën, versterkt door de tijdelijke rust, opnieuw aan te vallen, terwijl bij ons de bedrieglijke rust tot terugkeer van vele zakenlieden naar het Zuiden alsmede tot binnenlandse gespletenheid zou leiden, waarbij te denken was aan verschillende Provinciën met grotendeels roomse bevolking. Maar ook zou de formule der Ambassadeurs voor de erkenning der vrijheid deze niet met zoveel woorden „voor altijd” inhouden. De steden van Holland, wier afgevaardigden de Staten der Provincie vormen, moeten bij hun besluit wel bedenken, dat de andere Provinciën „gantschelijk hanghen aen het ghene bij de Heeren Staten van Hollandt wort goet ghevonden”. En ten slotte: laten de Staten van Holland goede correspondentiën en communicatiën houden met de Stadhouder, zoals het geval was ten tijde van Prins Willem. Reeds op 17 september had Graaf Willem Lodewijk zich in gelijke zin tot de Friese en Groningse Staten gewend². Ook in de vergadering der Staten-Generaal van 11 september had de Prins, zeer kritisch, preludeerd op zijn brief, als „Gouverneur” gesproken, iets wat hij anders niet placht te doen.

Dat ging dus alles rechtstreeks in tegen de politiek van Oldenbarnevelt; eveneens talrijke vlugschriften uit die tijd.

Op dezelfde 21 september richt de Prins een schrijven in gelijke geest aan Koning Hendrik en laat het overbrengen en toelichten door een der Franse officieren in Nederlandse dienst, Lambert. Deze brief en de al te dramatische mondelinge toelichting door Lambert heeft een ogenblik van consternatie in Parijs veroorzaakt. Was het werkelijk waar, dat Zeeland zijn heul wilde zoeken bij Engeland liever dan het Bestand te aanvaarden? Dat vele Hollandse steden de voorkeur gaven aan soevereiniteit van

¹ Knuttel, Pamfletten, bl. 292.

² De brieven zijn afgedrukt bij Van der Kemp, III, bl. 166 v. vgl. ook de aanvullende brief van de Prins van 26 september, bij Van der Kemp, III, bl. 177 vlg.

Frankrijk? Dat Hollands Advocaat had afgedaan en eveneens Aerssen sr? Hoe was dit alles te rijmen met Jeannins berichtgeving? En hoe te verklaren 's Prinsen houding? Men wist, dat hij tegen het Bestand was, maar tot nu had hij toch nooit 's Konings hulp tegen Oldenbarnevelt ingeroepen.

Koning Hendrik wenste 's Prinsen brief niet te beantwoorden alvorens de beproefde raad van Sully ingewonnen te hebben. Deze was toen niet in Parijs en Lambert werd naar hem toegezonden.

In afwachting van Sully's advies liet de Koning Villeroy op 11 oktober aan Jeannin schrijven vooral voorzichtigheid te betrachten: zou in Den Haag de onderhandeling over het Bestand afgebroken worden, dan mocht het prestige van de Koning daardoor niet lijden.

Reeds de volgende morgen vroeg, toen de Koning nog te bed lag, kon Villeroy hem Sully's antwoord voorlezen, gevolgd door een brief aan de Koning zelf en weldra door persoonlijke bespreking. Het blijkt dan, dat Sully weinig hechte aan hetgeen de Prins geschreven en Lambert toegelicht had. De consternatie wijkt en de Koning kan op 23 oktober zijn vriendelijke maar afwerende en terechtwijzende brief aan „mon cousin” de Prins schrijven¹. De Koning had meer aandacht aan 's Prinsen brief dan aan de „beaux discours” van Lambert gehecht zoals hij schreef.

De dag na het vertrek van Spinola en de zijnen, op 1 oktober, verschijnen de Ambassadeurs in de vergadering der Staten-Generaal, teneinde op verzoek der vertrokkenen aan te dringen op overkomst der weer eens afwezige Zeeuwse heren. Zodra de Staten voltallig zouden zijn, hoopten de bemiddelaars hun het antwoord der Aartshertogen op het voorstel van 27 augustus te kunnen mededelen, alsmede wat hun regeringen hadden te zeggen.

Van de Staten-Generaal begeven de Ambassadeurs zich naar de Prins. Deze vaart „plein de colère et animosité” uit tegen het voorstel van zijn bezoekers. Het Bestand betekende de ondergang van het land; Holland en Zeeland zouden er nooit in toestemmen, en ook de overige Provinciën in hun geest doen besluiten, of deze willen of niet. Zolang drie of vier steden tegenstand willen bieden, zou hij liever met deze sterven, eervoller dan door het Bestand, dat allen in weinig maanden tot Spanjaarden zou maken. Dat laatste is het doel van hen, die het initiatief tot het Bestand genomen hadden. Hij was besloten zich ertegen te verzetten „par quelque moyen que ce soit, et au péril de sa vie”. De Prins bleek voor tegenargumenten van Jeannin niet toegankelijk. „La haine dudit sieur prince accroît tous les jours contre le sieur Barneveld”, aldus vervolgt Jeannins brief aan Villeroy van nog dezelfde eerste oktober. En verderop aldaar: „Vous voyez, monsieur, combien de difficultés et mauvaises rencontres il y a en cette affaire”. Ten slotte oppert Jeannin, dat de Koning een brief aan de Staten zou zenden, waarvan hij het ontwerp insluit. Dit zou worden

¹ Sully bl. 421-445.

's Konings brief van dezelfde 23 oktober als waarop hij de Prins schreef; hij herhaalt erin zijn voortdurend vertrouwen in zijn gezanten, zijn raad om het Bestand te aanvaarden onder de bekende voorwaarden van 27 augustus, zijn afwijzen ook van alle pogingen om hem van de Republiek af te trekken en zijn raad eendracht te betrachten.

Gedurende de rest van de maand oktober is Den Haag getuige van het hoogtepunt van de strijd vóór of tégen het Bestand. De Prins zet zijn verwoede aanvallen ertegen voort; Oldenbarnevelt blijft rustig trachten de Hollandse steden, die nog bezwaren tegen het Bestand hebben, te winnen voor zijn standpunt en ziet zijn gezag zo mogelijk nog stijgen als gevolg van een gemene aanval, die anders uitpakt dan de aanvallers gehoopt hadden: „Ick let op alles, betrouw op Godt den Heere, en doe mijn devoir” blijft zijn leus¹. En Jeannin werkt kalm door, vasthoudend aan zijn voorstel van 27 augustus en vertrouwend op zijn overtuiging, dat de Staten-Generaal ten slotte zullen meegaan. En als hij op 31 oktober in de Staten-Generaal de brief van Koning Hendrik van 23 oktober overhandigt en de Prins kennis neemt van 's Konings vriendelijke afstraffing van dezelfde dagtekening, dan is het pleit wat het Noorden betreft feitelijk beslist. De Prins legt, steeds mokkend, het hoofd in de schoot, veertien van de Hollandse steden zijn voor het Bestand gewonnen; slechts Zeeland houdt een achterhoedegevecht nog lang vol.

Blijft de moeilijkheid om nu ook de tegenpartij mee te krijgen, zoals Jeannin in de belangrijke oriënterende en geruiststellende brieven aan de Koning en aan Villeroy van 5 november onderstreept.

De strijd in Den Haag heeft zich als volgt ontwikkeld.

Op 13 oktober verschijnt Jeannins geschrift, waarin hij de bezwaren van 's Prinsen brief aan de Provinciën weerlegt². De zeer actieve rol, die Jeannin in de Nederlandse zaken is gaan spelen blijkt ook weer uit het enkele feit, dat hij de beantwoording van 's Prinsen brief niet overlaat aan Oldenbarnevelt of een ander Nederlander, maar zelf ter hand neemt. Het is een stuk, dat door constructie en inhoud in een bloemlezing thuis hoort. Men moet het zelf lezen. Elke poging tot wedergave doet de pakkende uiting van Franse geest verbleken.

Gewezen worde hier slechts op Jeannins betoog, dat de bewoordingen, waarin het voorstel van 27 augustus de vrijheid der Verenigde Provinciën aangeeft, afdoende zijn. Elk verlangen naar precisering in deze zin, dat de erkenning *voor altijd* zou geschieden, zou enerzijds van twijfel aan overtuigd zijn van eigen souvereiniteit doen blijken, terwijl anderzijds de Spaanse trots zich nu eenmaal tegen zodanige precisering zou verzetten. Legt men de vrijheidsclausule uit de wapenstilstand van 24 april 1607 naast die van het voorstel der Ambassadeurs van 27 augustus 1608 en naast de uiteindelijke van het Bestand van 9 april 1609, dan blijkt, dat alle drie hetzelfde beogen uit te drukken. Toch is de aanvankelijke

¹ Van Deventer, III, bl. 247.

² Jeannin, bl. 460.

tegenzin der Staten tegen het voorstel der Ambassadeurs wel te verklaren. Ware het tot een vrede gekomen, dan had de erkenning der vrijheid natuurlijk *voor altijd* gegolden. Maar ook nu men van de vrede tot een Bestand van enige jaren was afgedaald? Het kan ontkend worden en werd ook ontkend ¹. De Staten wensten zekerheid; hun begrijpelijk wantrouwen stijfde hen in die wens. Maar toen zij zich neergelegd hadden bij Jeannins betoog, heeft zijn formule geen moeilijkheid meer opgeleverd.

Op dezelfde 13 oktober komen de Ambassadeurs ook weer in de Staten-Generaal. Jeannins redevoering is bewaard. Zij is geheel gehouden in de geest van het geschrift en kan op dat ogenblik weinig anders brengen dan hetgeen de Staten reeds vanaf het tegenvoorstel van 9 september wisten. Het enige nieuwe, dat de Ambassadeurs konden mededelen, was, dat de zeven jaren tot tien verhoogd werden.

„Les partialités continuent toujours avec grande véhémence. M. le prince Maurice, et ce qui dépend de lui, n'omet rien pour faire suivre son avis. J'use de même diligence avec ceux qui favorisent notre opinion, ou avec paroles et écrits en l'assemblée générale, qui y ont toujours été très-bien reçus". Aldus de brief van Jeannin aan Villeroy van 21 oktober, die verder de crisis van de binnenlandse strijd beschrijft. Op 14 oktober was door een brievenbesteller (messenger) een drietal verzegelde brieven voor zijn deur gevonden, resp. gericht tot de Staten van Holland, de Staten-Generaal en de Amsterdamse burgemeester Reinier Pauw, gedeputeerde ter Staten-Generaal ². Alle drie brieven veroordelen het Bestand „comme proposition faite par l'invention et artifice des ennemis". Oldenbarnevelt krijgt de schuld, wordt m.a.w. van Spaansgezindheid beschuldigd, en verdient de dood. De brieven worden in de Staten van Holland voorgelezen. De Landsadvocaat neemt het woord, wijst op zijn lange staat van dienst, maar dat de moeite, die hij zich geeft om zijn land te dienen niet door allen gewaardeerd wordt, en verzoekt ontslagen te worden. Hij verlaat de vergadering. Deze geeft daarop blijk van grote eerbied voor de gecalomneerde en de heren verklaren eenstemmig, hoe goed hun Landsadvocaat hen gediend heeft. Op hun voorstel gaat een deputatie van vijf hem verzoeken op zijn besluit terug te komen. Dit geschiedt. Hij wordt daarop ontvangen „avec le contentement de tous; au moins ceux qui avoient autre sentiment le dissimulèrent, et le prince Maurice même dit qu'il falloit faire pendre l'auteur de ces lettres". De beschrijving van deze gebeurtenis, die kenschetsend is voor de verhitting der geesten, eindigt met de constatering „que ce qu'on avoit pensé faire à sa ruine est tourné à son honneur, et a affermi son autorité".

Het is met deze aanval op Oldenbarnevelt voor ogen, dat Cornelis Aerssen, de Griffier der Staten-Generaal aan de bekende Rotterdamse koopman Van der Veecken op 7 november het volgende over de Landsadvocaat schreef: „wat mijn buurman raekt — beiden woonden in de

¹ Van Deventer, III, 265, zie ook 269.

² De Notulen der Resolutiën van Holland, bl. 243, zijn uitvoerig over deze zaak.

Spuistraat --, ick doe wat ick kan en wensche hem te helpen met mijn bloet. Hij is couragieuser als ick; ick hadde al over lange onder gelegen, hadde ick syne tempeesten moeten uytstaen. De Heere, hoop ick, sal hem helpen en syn verstand ten beste dirigeren, der gemeene Christenheyt ten besten en hem ter eere. Kan Syn Ed. dit schip in eene verseekerde haven stueren, men behoort hem een *gouden statue* te stellen; ick wenschte daertoe alreede eenen goeden penninck gecontribueerd te hebben, want hij soude dat dubbel verdienen, ten spyt en trots alle syne vyanden, die hij meer heeft uyt haet en nyt, als met redenen. De Heere beware hem gesont, anders hy en wy souden qualyck daeraen toe syn" ¹.

Op 18 oktober verschijnen 's morgens de Ambassadeurs weer in de Staten-Generaal teneinde te pogen het wantrouwen van deze wegens het uitblijven van bericht uit Brussel -- waarover aanstonds meer -- te verminderen. Zij leggen dan een ontwerp van het Bestand over. Dit wordt reeds 's middags in de Staten van Holland gebracht, terwijl dan tevens door Oldenbarnevelt een vertrouwelijke bespreking met enige vooraanstaande leden der Staten van Holland en West-Friesland wordt gehouden. Wellicht heeft hij daar voorgedragen de memorie ter aanbeveling van het Bestand, die afgedrukt staat bij Van der Kemp, III, bl. 218 v. In elk geval is dit stuk ter hand gesteld aan de Prins, toen deze op 21 oktober persoonlijk in de Staten verscheen en de memorie, welker bestaan hem ter ore moet zijn gekomen, opvorderde.

Op 20 oktober wordt in de Staten van Holland een nota pro en een contra het Bestand opgemaakt ter verzending aan de steden.

Op 21 oktober verschijnt een zeer lang betoog van de Prins ter weerlegging van dat van Jeannin van 13 oktober en op 23 oktober een korte weerlegging van Oldenbarnevelts stuk van 18 oktober, of liever een handhaven van het standpunt, vervat in het betoog van 21 oktober; het stuk van de Landsadvocaat bestond volgens de Prins alleen „in ijdele woorden en beloften van in toekomstige tijden ordre te zullen stellen" ².

Deze strijd met memories van Jeanin, de Prins en Oldenbarnevelt verstomt zoals gezegd wanneer op 31 oktober de Ambassadeurs de brief van Koning Hendrik van 23 aan de Staten-Generaal overhandigen en de inhoud ervan ondersteunen, en wanneer de Prins 's Konings vriendelijke afstraffing van dezelfde dag ontvangt. Deze plotselinge kalmte na de storm in Den Haag is dus te verklaren door Koning Hendriks invloed en in laatste instantie door Sully's raad aan zijn vorst.

Op 5 november besluiten de Staten-Generaal dan ook de zaak van het Bestand hoe eer hoe liever ter hand te nemen. Op 14 november volgt de belangrijke Resolutie, waaruit blijkt, dat zowel de Prins als Graaf Willem en de Raad van State akkoord gaan met een „Goddelijk, eerlijk en zeker Bestand" en dat zal worden onderzocht, of het voorstel der Ambassadeurs

¹ Van Deventer, III, bl. 272.

² Van der Kemp, III, bl. 227. De Kroniek van het Historisch Genootschap van 1873 bevat ook de hierbedoelde stukken.

aan die voorwaarden voldoet. Slechts Zeeland handhaaft zijn bezwaren en wordt verzocht zich nader te bedenken¹. De Raad van State achtte het ook nodig, dat Frankrijk en Engeland bij traktaat zouden verklaren, dat de erkenning van onze zelfstandigheid door Koning Philips en de Aartshertogen als geldende voor altijd en niet slechts voor de tijd van het Bestand bedoeld was. Dit is ook geschied en de Franse en Engelse toezegging heeft een einde gemaakt aan de lange tegenstand in het Noorden op dit punt. Zij heeft haar beslag gekregen in het garantieverdrag van 17 juni 1609.

Hoewel de Zeeuwse heren voet bij stuk houden, komen zij de zes andere Provinciën in zover tegemoet, dat zij op 17 november zich verenigen met een bezending van hun Provincie en dat zij ervoor zullen zorgen, dat de Gedeputeerden der Staten-Generaal er „wel ontvangen en gehoord zullen worden”. De Gedeputeerden zijn 23 november naar Zeeland vertrokken. Maar ook de bezending heeft de Zeeuwse tegenstand nog niet volkomen weggenomen². Dit bleek toen de Staten-Generaal en ook de Prins en zijn zwager zich op 30 en 31 december geheel verenigden met de door Frankrijk en Engeland gegarandeerde erkenning der zelfstandigheid, maar Zeeland nog niet toestemde³.

Deze afwijzende houding had de Ambassadeurs reeds ertoe gebracht op 18 november andermaal in de Staten-Generaal te verschijnen, teneinde op eenparige aanvaarding van het Bestand aan te dringen. Zij gaan daarbij onder meer zóver te verklaren, dat indien de Staten het Bestand zouden weigeren, zij op geen hulp der Koningen zouden kunnen rekenen in de dan voort te zetten oorlog. Deze zou immers een „guerre injuste” zijn als gevolg van het weigeren van de „conditions si sûres, honorables et avantageuses” voor de Republiek⁴. Een beroep op het iustum dan wel iniustum van een oorlog komt in de diplomatieke gedachtenwisseling ook van de tijd, die het hier geldt, herhaaldelijk voor. Het is geen uitvinding van auteurs. Maar de onpartijdige beoordelaar van het iustum dan wel iniustum ontbreekt dan even dikwijls.

Geregeld betoogt Jeannin hoe gewenst het is, dat de Prins en Oldenbarnevelt niet vijandig tegenover elkaar staan, maar samenwerken. Hij heeft daar de Prins dikwijls op gewezen en daarbij hulp gehad van de Prinses-Weduwe Louise en Willem Lodewijk. Tegenover Oldenbarnevelt was dit niet nodig. Op 19 november slaagt hij erin een althans uiterlijke verzoening tot stand te brengen. Toen de Ambassadeur de Prins zou bezoeken, meldde zich volgens afspraak ook de Landsadvocaat aan, gelukte de verzoening en konden weer gemeenschappelijk staatszaken besproken worden⁵.

¹ Van der Kemp, III, bl. 233.

² Van der Kemp, III, bl. 235 en 240.

³ Van der Kemp, III, bl. 242 vlg.

⁴ Jeannin, bl. 504; vgl. ook bl. 485 en het slot van Winwoods brief aan de Staten vermeld in de Secreete Resolutiën op 31 oktober: *bellum nullum justum est quod non est necessarium*.

⁵ Brief van de Franse gezanten aan hun Koning van 20 november 1608.

Waardoor is de haat van de Prins tegen Oldenbarnevelt, die Jeannin in het belang der zaken tracht te kalmeren, te verklaren? De jonge Prins had zijn hoge positie na de dood van zijn Vader grotendeels aan de Landsadvocaat te danken. Jarenlang hadden de twee mannen samengewerkt. Er was wel eens meningsverschil tussen de leidende staatsman en de bevelhebber der krijgsmacht geweest, maar van haat blijkt niet. De eerste besprekingen over een wapenstilstand gaan in goede samenwerking. In de verdere loop van 1607 is er wel meningsverschil over de wenselijkheid van vrede, maar zij blijft zakelijk. Dat de Prins wil breken nadat de tegenpartij eindelijk na ruim een half jaar conferentie, op 20 augustus, met haar tot dan op de achtergrond gehouden eis nopens de religie voor de dag komt, en dat hij woedend is over hetgeen hij en velen met hem als hernieuwde uiting van onbetrouwbaarheid voelt, dat alles is begrijpelijk. Ook, dat hij het niet eens is met Oldenbarnevelt, die niettegenstaande alles het landsbelang meer gediend acht door een Bestand dan door het weer opnemen der wapenen. Maar hoe de overgang van zakelijk groot meningsverschil tot persoonlijke haat te verklaren? Alleen uit haatdragendheid enerzijds en stugge hooghartigheid anderzijds? Jeannin, die scherp zag en veel wist, meent, dat er een kwade genius was, die de Prins opstookte en aanzette tot zijn van weinig beleid getuigende houding. Hij noemt hem niet bij name, ook niet als de Koning hem erom laat vragen. Althans het blijkt niet uit zijn *Négociations*. Maar als men zijn briefwisseling met Villeroy leest, krijgt men sterk de indruk, dat hij op onze Agent in Frankrijk doelt, de jonge Aerssen. Zeker is, dat diens hoedanigheid van agent der Staten-Generaal die bezig waren het Franse voorstel voor een Bestand te onderzoeken, moeilijk verenigbaar was met zijn kritiek op dat Bestand en zijn beweren, dat de Staten-Generaal er nooit aan zouden willen, zoals hij in Parijs verzekerde. Volgens Villeroy, die Aerssen natuurlijk geregeld zag, spreekt deze uit twee monden; hij vleit in zijn brieven de Prins, teneinde als diens wens in vervulling zou gaan, aan de goede kant te zitten, en schrijft aan zijn chef heel anders, „*Tout ce qui vient de lui est suspect*”, is Jeannins oordeel over Aerssen ¹.

De zaak van het Bestand moge in het Noorden vanaf 31 oktober in de door Oldenbarnevelt gewenste richting gaan, of de tegenpartij mee te krijgen zou zijn bleef zoals reeds gezegd in hoge mate twijfelachtig. Jeannin ontvangt maar geen afdoend antwoord uit het Zuiden op zijn voorstel van 27 augustus. Dit bemoeilijkt enerzijds zijn verhouding tot de Staten-Generaal en verhoogt anderzijds het wantrouwen van deze. De waarheid is, dat Brussel wel wil en snakt naar het Bestand, maar alle reden heeft om te menen, dat Madrid absoluut niet wil.

De Ambassadeurs zijn reeds „*presque au désespoir*”, wanneer zij in vollen getale op 10 oktober Richardots brief beantwoorden, waarin deze schreef dat de Aartshertogen niet kunnen handelen namens Koning

¹ Men vergelijk Jeannin, bl. 444, 478, 487, 493, 513, 527, 538, 553.

Philips, maar wel diens ratificatie in uitzicht stellen, terwijl zij de zelfstandigheidsformule van 27 augustus niet willen aanvaarden, maar vasthouden aan de formule van de wapenstilstand van 24 april 1607. Het is inderdaad om wanhopig te worden! De strijd in het Noorden vóór of tégen het Bestand nadert immers zijn hoogtepunt, en het kost daarbij al zo'n moeite om de vrijheidsformule door de Staten te doen aanvaarden zonder uitdrukkelijke aanvulling, dat zal zijn erkend souvereiniteit *voor altijd* (pour toujours). En anderzijds ligt de ellende met de toegezegde Koninklijke agreeatie op de wapenstilstand van 24 april 1607 nog te vers in het geheugen, dan dat de Staten thans andermaal zouden willen genoeg nemen met een blote inzichtstelling van 's Konings bekrachtiging. Het is onmisbaar, dat de Aartshertogen ook namens de Koning zullen tekenen.

De brief der Ambassadeurs aan Richardot gaat gepaard met een persoonlijke van Jeannin. En de volgende dag, 11 oktober, laat hij nog eens goed uitkomen, hoe de houding der Ambassadeurs tegenover de Staten bemoeilijkt wordt door de negatieve houding van Brussel.

De wanhoopskreet der Ambassadeurs heeft geholpen. Brussel waagt de sprong om te verklaren, dat het mede namens de Koning zal handelen en aanvaardt de souvereiniteitsformule van 27 augustus. De wijze waarop Richardot toegeeft is eigenaardig. Hij schrijft, reeds op 16 oktober, twee brieven aan de Ambassadeurs. In de eerste houdt hij voet bij stuk, in de tweede geeft hij, als het dan niet anders kan tegenover de Staten, toe, al hoopt hij, dat ook de Ambassadeurs het antwoord uit Spanje, waarop Brussel wacht, willen afwachten.

Richardots brieven van 16 oktober waren nog niet ontvangen, toen de Ambassadeurs, gelijk boven gezegd, op de 18e 's morgens om 10 uur weer verschenen in de Staten-Generaal, wier achterdocht wegens Brussels houding sterk groeiende was, terwijl zij naar hun Provinciën wilden vertrekken om aldaar te beraadslagen over het voorstel van 27 augustus en verdere artikelen voor het Bestand, die de Ambassadeurs ontworpen hadden. Men moest zich dus op de vlakte houden, wat de Staten allerminst bevredigde. Intussen kwamen de brieven van Richardot om 3 uur van dezelfde dag binnen. De Ambassadeurs wilden toen dadelijk naar de Staten terug om door de kennisgeving van de inhoud het heersend wantrouwen tegen Brussel zoveel mogelijk te doen bedaren. Daar de Staten reeds uiteen waren gegaan kon dit echter eerst de volgende dag, 19 oktober, geschieden ¹.

Deze mededeling kon echter op den duur niet geruststellen. Van alle kanten bleven toch mededelingen komen, dat Madrid niet wilde meewerken, en zij waren juist. Dan besluiten de Ambassadeurs De Préaux naar Brussel te zenden teneinde door persoonlijk contact te weten te komen hoe nu precies de houding van de Aartshertogen en van Koning

¹ Vgl. de brieven aan Richardot van 20 oktober.

Philips tegenover hun voorstel van 27 augustus was. De Préaux is voorzien van brieven der Ambassadeurs zowel aan de Aartshertogen als aan Richardot van 30 november. De onzekerheid waarin ook de Aartshertogen zich bevonden betreffende het uiteindelijke standpunt van Madrid weerspiegelt zich in het antwoord van de Aartshertog en dat van Richardot, beide van 9 december. De brieven bepalen er zich toe enigszins geraakt te verzekeren, dat hetgeen Richardot op 16 oktober had geschreven inderdaad was geschied op bevel van de Aartshertog, wiens zienswijze sedert niet was gewijzigd. Richardot verzekert, dat men te Brussel rekent op voortzetting van het congres, maar ook dat men na acht maanden in Den Haag vergaderd te hebben, nu in het Zuiden wenst te vergaderen. Tegenover De Préaux wordt de bal teruggekaatst: waar blijft toch het antwoord der Staten op het voorstel der Ambassadeurs van 27 augustus?

Uit het gezegde blijkt, dat toen de Ambassadeurs op 19 december weer in de Staten verschenen om verslag te doen van De Préaux' zending naar Brussel, zij weer eens niet zo heel veel nieuws over de houding van Brussel konden mededelen. Toch was er één positief punt. De wapenstilstand zou 31 december aflopen. Op 4 december had Richardot aan de Ambassadeurs verlenging voorgesteld. Op 8 december antwoordden dezen, dat zij het punt aan de Staten zouden voorleggen, wanneer het antwoord op de zending van De Préaux zou zijn ingekomen en de Zeeuwse gedeputeerden in Den Haag zouden zijn gekomen. Aan beide voorwaarden was inmiddels voldaan. De Ambassadeurs konden op 19 december dus de verlenging aan de Staten voorstellen voor het geval, zoals zij eraan toevoegden, dat zij van zins waren het voorstel van 27 augustus te aanvaarden. De verlenging kwam daarop tot stand tot 15 februari 1609. De Ambassadeurs gaven ook als hun mening te kennen, dat het Bestand overeenkomstig de wens der Staten voor minstens twaalf jaren zou moeten gelden, terwijl de vrije Indische vaart zou dienen te worden verzekerd „de gré a gré”, dus geen handhaving van de oorlogstoestand wat de Indiën betreft.

Het heeft nog een paar weken geduurd, vóórdat het besluit om het bemiddelingsvoorstel der Ambassadeurs van 27 augustus te aanvaarden in het Noorden perfect was. Inmiddels waren de nog aarzelende Hollandse door de Prins bewerkte steden over de brug gekomen, het laatst Amsterdam en Delft. Hoe de advocaat van Holland hier zijn gezag tegenover de Prins heeft weten te doen gelden, is iets waarover wellicht eenmaal nog details aan de dag zullen komen. Ook ging tenslotte Zeeland mee, waar de Prins, mede als Markies van Veere en Vlissingen, grote invloed had. Menig gesprek van Jeannin met de Zeeuwse heren alsook met enigen uit de Staten-Generaal is nog moeten gevoerd worden.

Maar op 13 januari 1609 besloten de Staten-Generaal dan toch, eenparig in zover de Zeeuwen toestemming van hun Staten in uitzicht stelden, — in onderhandeling te treden over de op 27 augustus door de Ambassadeurs voorgestelde en sedert uitgewerkte Trêve. Zij formuleren daarbij textueel het eerste artikel over de vrijheid als staat en voegen

daaraan toe, dat het Bestand niets zal mogen inhouden op kerkelijk noch staatkundig gebied, dat in strijd zou zijn met de vrijheid. Voorts verklaren zij te zullen breken, als eventuele bezwaren tegen het ontwerp op zijn hoofdpunten niet binnen zeer korte termijn zullen zijn ingetrokken. In dat geval zoude het voor goed uit zijn.¹ De kleine redactionele wijzigingen in de tekst van 27 augustus, die de Staten wensen, zijn van generlei betekenis, zoals het gezantschap op 15 januari aan Koning Hendrik schrijft.

De Ambassadeurs zenden het bericht van het fiat der Staten dadelijk naar Brussel. Jeannin had dit willen laten doen door De Préaux, maar de Engelsen, altijd najiverig op de Fransen, staan erop, dat het per koerier zal geschieden, terwijl de Franse en de Engelse Ambassadeur te Brussel verzocht zullen worden aldaar op spoedig antwoord aan te dringen, na ontvangst waarvan de bemiddelaars zich aanstonds ter keuze van Brussel zullen begeven naar Bergen-op-Zoom, Breda of Antwerpen. Maar Brussel was nog lang niet gereed om het gewenste antwoord te zenden, dat verder onderhandelen mogelijk zou maken. Verre van dien.

De berichten, dat Spanje niet zou treden in het bemiddelingsvoorstel der Ambassadeurs, waren zoals gezegd juist. Overal werd dan ook rekening gehouden met wederopneming der wapenen; wanneer tenslotte op 29 januari 1609 Koning Philips capituleert, dan is dat te danken aan Spinola's aandringen, dat het niet anders kon, dat capitulatie onafwendbaar was.

Tot op het allerlaatst heeft de Koning zich aan die capitulatie trachten te onttrekken door een middel, dat, op zichzelf begrijpelijk, onmogelijk kon aanvaard worden tegenover het bemiddelende voorstel der Ambassadeurs van 27 augustus. Misschien zou het kans gemaakt hebben toen enige maanden later dat voorstel dreigde schipbreuk te lijden. Maar het raakte geheel van de baan, toen Koning Hendrik in de steun, die het van Engeland kreeg, een bewijs zag van Engelse trouweloosheid en van een poging om de eer van het welslagen der onderhandeling aan Engeland te doen toevallen. Dat liet de eer van de Grote Hendrik niet toe, die „seul arbitre et juge souverain de tout le différend”² moest zijn en blijven. Het middel bestond hierin, dat de oorspronkelijke wapenstilstand eenvoudig zou verlengd worden met twintig jaar, dus in feite tot het jaar, waarin 's Hertogenbosch veroverd werd. Alle grote moeilijkheden, waarvoor het voorstel der Ambassadeurs van 27 augustus de partijen noodzakelijkerwijze geplaatst had, zouden dan voorlopig van de baan zijn.

Vóór zijn vertrek op 30 september trachtte Richardot Jeannin te winnen voor het denkbeeld, dat blijkbaar het zijne was en dat hem reeds voor ogen stond, toen hij bij het begin der besprekingen de voorkeur aan een Bestand boven vrede gaf, en waaraan hij taai vasthield³. Maar tevergeefs, waar de Staten uitdrukkelijke erkenning van hun zelfstandig-

¹ Jeannin bl. 560 vlg., Van der Kemp, III, bl. 244 vlg. Secr. Resol. S.G. 13 Januari.

² Jeannin, bl. 485.

³ Jeannin, bl. 515. Grotius, *Historiae*, bl. 535.

heid als absolute voorwaarde voor onderhandeling over een bestand gesteld hadden en het voorstel der Ambassadeurs deze erkenning ook inhield. Richardot tracht langs ondergrondse kanalen propaganda voor zijn denkbeeld te maken bij leden der Staten-Generaal. Wanneer instemming met het bemiddelende voorstel van 27 augustus van beide kanten uitblijft en heropening der vijandelijkheden dreigt, gaat men zich afvragen, of Richardots denkbeeld toch niet de voorkeur verdient boven oorlog. Zelfs Koning Hendrik gaat daarvoor voelen ¹, ook Oldenbarnevelt ². Richardot komt op zijn denkbeeld terug. „La trêve simple seroit notre salvation” schrijft hij 9 december aan Jeannin ³. De Préaux was toen juist naar Brussel gezonden om poolshoogte te nemen en kwam er daar achter, dat men er moeite deed om Koning Jacobus het denkbeeld van de simpele verlenging van de wapenstilstand te doen overnemen. De Koning werd ook door een bijzonder Spaans gezantschap in die richting gedrongen ⁴ en Toledo trachtte in dezelfde zin te werken zoals Villeroy op 1 december aan Jeannin schreef, daarbij vermeldend de „obstination béstiale”, die Toledo de Staten verweet. Koning Jacobus bleek bereid, maar toen Koning Hendrik van de zaak hoorde, ontstak hij in woede. Hij zag in het plan niets anders dan een bewijs van Engelse onbetrouwbaarheid en een poging de eer van het wélslagen der onderhandeling aan Engeland te doen toevallen. 's Konings brief aan zijn gezanten in Den Haag van 19 december is een doorlopende uiting van woede tegen de Engelse Koning, die hem de eer van vredestitcher in de Christenheid te zijn zou trachten te ontfutselen. Tegenover Jeannin was de brief, die van grote waardering voor de Franse gezanten getuigde, in zover overbodig, dat hij geen ogenblik uit het oog verloor de rol, die zijn souverein nu eenmaal wenste te spelen en er volkomen van overtuigd was, dat de Staten niet voor Richardots denkbeeld te vinden waren. Toen de Engelse gezanten in Den Haag bij Jeannin met het voorstel tot verlenging van de wapenstilstand voor de dag kwamen, begrepen zij al spoedig, dat zij liever niet behoorden aan te dringen ⁵ en weldra kan Boderie aan Jeannin berichten, dat men te Londen de hele zaak loochent ⁶.

Tegenover Sully, met wie Jeannin vooral in deze tijd druk voeling houdt, stelt hij de zaak, ontdaan van alle prestigegevoeligheden, in het juiste licht. Het denkbeeld van Richardot niet onjuist, maar na de breuk van augustus en het daardoor onmisbare voorstel der Ambassadeurs, onbruikbaar tegenover de Staten. Het denkbeeld der trêve simple „eût été aussi bonne que l'autre au commencement, et la faisant à la suite de

¹ Villeroy aan Jeannin op 1 december 1608, bl. 522 i.f.

² Jeannin, bl. 530.

³ Jeannin, bl. 527.

⁴ Boderie aan Jeannin op 27 december 1608, bl. 542.

⁵ De Franse gezanten aan de Koning op 4 januari 1609, Jeannin bl. 552, en aan Villeroy bl. 553.

⁶ Boderie aan Jeannin op 10 januari 1609, bl. 560.

la première, si on n'eût point tant disputé sur l'article de la liberté; mais on la doit à présent du tout rejeter en l'état auquel sont les affaires et pour n'en laisser aussi le gré au roi d'Angleterre"¹.

De Spaanse gezant in Brussel, de markies de Guadaleste blijft de Koning stijven in zijn weigering om op andere dan op zijn voorwaarden te onderhandelen² en de brief van de Koning aan de Aartshertog van 1 oktober geeft weer eens blijk van die vasthoudendheid³. Eveneens het antwoord van 31 oktober–1 november, dat Neyen eindelijk krijgt en dat hij op zijn doorreis ook aan Koning Hendrik moet mededelen. De arme man voelde zich geheel vergeten! Hij beklagt zich daarover op 21 september aan staatssecretaris de Prada. Sedert zes maanden uit de Nederlanden vertrokken, had hij geen bericht van de Koning. Gedesillusionieerd denkt hij erover zich in een klooster terug te trekken en publieke functies te mijden. Prada belooft hem een audiëntie bij Lerma te bezorgen en daarop is het genoemde antwoord des Konings gevolgd, dat nog van geen wijken wist⁴.

Tegenover deze vasthoudendheid gaat Spinola de Koning de duim-schroeven aanleggen. Het belang der Zuidelijke Nederlanden eist, dat het krijsbedrijf niet weer wordt opgenomen. Daarom is het absolute noodzaak, dat het Bestand er komt. Spinola weet, dat wanneer Brussel het Noorden niet eigenmachtig tegemoet komt, hoop op een Bestand van de baan is, zoals de Ambassadeurs in hun brief van 10 oktober vol wanhoop te kennen gaven. Hij was daarop zoals bleek op eigen gezag reeds enigszins tegemoet gekomen en de Ambassadeurs hadden dit tegenover de Staten uitgebut.

Op 7 oktober was Spinola begonnen Koning Philips te bewerken⁵. Hij stelt dan de voordelen van een Bestand zo gunstig mogelijk voor, ook voor de roomsen in het Noorden. En tussen de regels van zijn brief kan men lezen, dat hij met het Bestand doorgaat: de Koning blijft immers vrij het niet te bekrachtigen! Een tweede brief van dezelfde 7e oktober⁶ doet de noodzaak van het Bestand nog dringender uitkomen op een wijze door de marquis reeds meermalen toegepast, o.a. bij monde van Neyen: als de oorlog weer voortgang zal hebben, moet hij offensief gevoerd worden vanwege het strategische voordeel, dat het Noorden heeft in zijn grote rivieren, die het in staat stelt in twee dagen een afstand af te leggen, waarvoor het Zuiden er tien nodig heeft. Voor een slechts defensieve, zij het goedkopere oorlog leent het Zuiden zich ook minder. Bij mislukking van een bestand moet de Koning dus rekenen op 300 000 kronen per maand, behalve de 400 000 ineens, die nodig zijn om alles weer op peil te brengen na de twee jaren van practisch militaire rust. Spinola kon weten,

¹ Jeannin bl. 592, brief van 1 februari 1609.

² Correspondance, no. 672.

³ Correspondance, no. 677.

⁴ Correspondance, nos. 673, 674, 688, 689.

⁵ Correspondance, no. 679.

⁶ Correspondance, no. 680.

dat zoveel geld er eenvoudig niet was. De brieven worden overgebracht door Spinola's Spaanse secretaris De Urquina.

Zijn beroep op de harde noodzaak van een Bestand is nog niet in Spanje aangekomen wanneer de Raad er op 15 oktober bijeenkomt. Luchthartig bepleit Lerma er versterking der troepen en noemt het door de Aartshertog voorgestelde — maar door het Noorden verworpen — Bestand het denkbaar ongelukkigste. De Aartshertog had „als agent van de Koning” geen recht zulk een Bestand voor te stellen¹. Zó weinig herinnerde de leidende staatsman zich de brief des Konings van 15 juli, die juist een Bestand als subsidiaire oplossing voorzag, gelijk Spinola in zijn brief van 25 oktober in herinnering bracht².

Op 28 oktober dringt Spinola weer aan. De Koning blijft immers vrij niet, of voorwaardelijk te bekrachtigen, al is het dan ook niet zeker of de tegenpartij die voorwaarden zal aanvaarden³.

Op 15 november moet Spinola de Koning berichten, dat de schuld tegenover het leger gestegen was tot 832535 kronen van 10 realen⁴. In december had in Ostende weer eens het begin van een mouterij plaats⁵.

Spinola moet tot nóg krachtiger middelen zijn toevlucht nemen teneinde het Bestand en daardoor de zo nodige rust voor het Zuiden te redden. Als De Urquina met onbevredigende berichten uit Spanje terugkeert, speelt hij zijn hoogste troef uit. De biechtvader van de Aartshertog, die hem nog door Koning Philips II was toegewezen, de dominikaan Iñigo de Brizuela wordt naar de Koning gezonden. Deze Godsman moet trachten de Koning te overtuigen dat hij moet wijken voor hetgeen onontwijkbaar is, en dit ook in het belang van zijn geloofsgenoten, ook die in het Zuiden. Hij vertrekt 3 december en wel 's morgens om 4 uur, welk uur waarschijnlijk gekozen was om de zaak zo ongemerkt mogelijk te doen geschieden⁶, wat niet belette, dat de Franse ambassadeur te Brussel ook het tijdstip van het vertrek reeds de volgende dag aan Jeannin kon berichten. De zending van de biechtvader valt nagenoeg samen met die van De Préaux; deze kwam 7 december in Brussel met brieven van 30 november. Onmiddellijk verband tussen de twee zendingen is er echter blijkbaar niet geweest. Wel duidt haar ongeveer gelijktijdigheid erop, dat èn Den Haag èn Brussel de onwrikbare vasthoudendheid van de Koning hoogst gevaarlijk gingen vinden voor het beiderzijds gewenste Bestand.

Brizuela krijgt een zeer uitvoerige nota mee om aan de Koning voor te dragen⁷. Zij beweegt zich in hoofdzaak op militair gebied. Als de

¹ Correspondance, no. 683.

² Correspondance, no. 685.

³ Correspondance, no. 687.

⁴ Correspondance, no. 692.

⁵ Jeannin, bl. 542-543.

⁶ Vgl. boven bl. 73.

⁷ Correspondance, no. 696 en 697.

oorlog weer voortgang zou moeten hebben, zou met het oog op de gunstige strategische ligging van het Noorden met haar korte en gemakkelijke waterverbindingen, een groot en dus duur leger nodig zijn; op andere wijze is geen gelukkige oorlog uitvoerbaar en dreigt het Zuiden verloren te gaan. Liever het Bestand zoals door de Ambassadeurs voorgesteld aanvaarden dan de Nederlanden voor Spanje verloren. Uit twee kwaden moet het minste gekozen. En dan eindigt de biechtvader met een beroep op het geweten van de Katholieke Koning: bedenk wat de gevolgen van het verlies der gehoorzame Provinciën voor haar roomse bevolking zou zijn!

De eerste reactie op Brizuela's vertoog is typerend¹. Op 22 december schrijft de Koning aan zijn zwager, dat deze absoluut niet mag afwijken van zijn hem bekende beslissing, maar tevens ervoor moet zorgen, dat er niet gebroken wordt. Hoe die twee opdrachten verenigbaar zijn zegt de Koning niet. Maar hij hoopt op verlenging van de wapenstilstand. En Lerma bevangt weer dezelfde vrees als in 1606 dat Spinola zou overkomen en de zaken door zijn persoonlijk overwicht zetten naar zijn hand². Op Lerma's instigatie wordt in de brief des Konings aan Spinola van dezelfde 22e december ingelast, dat hij niet naar Spanje mag komen zonder 's Konings uitdrukkelijk bevel, want dat hij meer dan ooit onmisbaar is in de Nederlanden!

Op 29 december schrijft Spinola aan de Koning, dat de wapenstilstand verlengd is tot half februari, maar dat de Ambassadeurs geen ander Bestand mogelijk achten dan in de door hen op 27 augustus voorgestelde vorm. Ook deelt hij mede, dat Villeroy aan de vertegenwoordiger der Aartshertogen in Parijs de klacht van Koning Hendrik overgebracht had, dat de Aartshertogen die tekst nog niet aanvaard hadden en dat voor het geval het tot een breuk zou komen, de Koning de Republiek niet in de steek zou laten en er wel grond zou zijn om met Koning Philips te breken³.

Spinola blijft aldus onverpoosd druk op de Koning uitoefenen.

's Konings Raad gaat langzamerhand inzien, dat er moet toegegeven worden. Ingewonnen rapporten over de geldmiddelen zijn hoogst onbevredigend⁴. Tal van raadsvergaderingen worden aan de onderhandelingen gewijd en eindelijk op 25 januari 1609 wordt besloten te capituleren⁵. Het voorstel ertoe wordt gedaan door Juan Idiaquez, Groot-Commandeur van Leon. Enige raadsleden vinden blijkbaar een zekere voldoening erin, dat Brizuela de Aartshertog zal onder de ogen brengen op welke punten hij ongehoorzaam is geweest aan de Koning.

Op 29 januari antwoordt de Koning op de nota van Brizuela, dat hij

¹ Correspondance, no. 698 en 699.

² Vgl. boven bl. 77.

³ Correspondance, no. 701. Vgl. hiermee Villeroy aan Jeannin op 16 december, bl. 532.

⁴ Correspondance, no. 703-705.

⁵ Correspondance, no. 706, 708, 709, 711.

wegens geldgebrek toegeeft. Hij doet het daarbij voorkomen, alsof hij een voorstel van Richardot aanvaardt ¹.

De Koning en zijn Raad doen nog een laatste poging om van het onvermijdelijke af te komen. Indien bij terugkeer van Brizuela de Engelse poging om Richardots denkbeeld van een eenvoudige verlenging van de wapenstilstand met twintig jaren kans maakte — hetgeen zoals bleek niet het geval was — moest men daarmee akkoord gaan.

Op 8 februari levert Brizuela's koerier het antwoord van de Koning te Brussel af. Dan staat dus vast, dat zowel de Staten-Generaal als Koning Philips de zelfstandigheidsbepaling der bemiddelende Ambassadeurs aanvaard hebben. Maar toch hangt nog altijd alles aan een zijden draad. Er moest nog heel wat onderhandeld worden aler twee maanden later het Bestand kon getekend worden.

Toen zo goed als vaststond, dat de Staten het zelfstandigheidsvoorstel der Ambassadeurs zouden aanvaarden, maakte Oldenbarnevelt Jeannin bekend hoe hij zich de gang van zaken na die aanvaarding dacht. Jeannin deelt dat 28 december aan Villeroy mee. De Ambassadeurs zouden in Breda of Antwerpen met de Zuidelijke heren gaan spreken, „tirer leur dernière résolution" en aldus de zaak zó ver brengen, dat als de wederzijdse vertegenwoordigers weer bij elkaar zouden komen, slechts ondertekend zou behoeven te worden, tenzij de houding der Zuidelijken van dien aard zou zijn, dat het geen zin zou hebben het Congres voort te zetten.

Aldus is geschied en dadelijk nadat de Staten op 13 januari hun fiat hadden gehecht aan het voorstel der Ambassadeurs, kondigen deze op de 15e hun komst in Antwerpen aan zowel aan de Aartshertog als aan Richardot ². Op 21 januari wordt de Ambassadeurs het welkom toegevoerd, maar Richardot voegt eraan toe, dat hoe later zij zullen komen, hoe liever het zal zijn, daar er nog steeds geen bericht van Brizuela is ³. Jeannin vertrekt naar Antwerpen in de overtuiging, dat er grote kans is, dat op het laatst nog zal blijken, hoe het Zuiden niet mee te krijgen zal zijn en een breuk onvermijdelijk. Hij vreest vooral, en niet ten onrechte, dat de Zuidelijken de besprekingen zullen trachten te rekken ⁴. Teneinde zo groot mogelijke druk uit te kunnen oefenen vraagt en verkrijgt hij een stuk der Staten onder de door de Ambassadeurs ontworpen artikelen vermeldende hun goedkeuring ervan ⁵. Ook in het niet of karig toestaan van een verlenging van de half februari aflopende wapenstilstand door de Staten, heeft hij een goed drukmiddel. Jeannin rekent er ook al mee te moeten terugkeren naar Den Haag als het tot een breuk zou komen. Inderdaad tot het einde toe blijft alles zeer onzeker ⁶.

¹ Correspondance, no. 712.

² Jeannin, bl. 564 en 565.

³ Jeannin, bl. 576.

⁴ Jeannin, bl. 589.

⁵ Jeannin, bl. 594.

⁶ Jeannin, bl. 595.

Opgehouden door „vents contraires sur la mer” en slechte wegen komen de Ambassadeurs eerst 9 februari 's avonds in Antwerpen, dus de dag nadat de koerier van Brizuela te Brussel was aangekomen. De volgende dag wordt aan bezoeken aan Spinola en de zijnen besteed en worden de heren onder druk gezet. Een verklaring onder de ontworpen artikelen wordt hun gevraagd; de door de Staten reeds toegestane verlenging van de wapenstilstand met veertien dagen, tot eind februari, wordt aangeboden en aanvaard. Tot de 24e zullen de Ambassadeurs op het stuk der Aarts-hertogen wachten, maar hun vaartuigen zenden zij nog niet terug. De Zuidelijken zijn onaangenaam getroffen, dat men ze zó haast. Dit alles wordt medegedeeld in de brief der Ambassadeurs aan de Staten-Generaal van 12 februari.

Richardot gaat naar Brussel en teruggekeerd doet hij 17 februari ter uitvoering van Koning Philips' antwoord aan Brizuela een laatste poging om alle moeilijkheden te omzeilen door de wapenstilstand eenvoudig met twintig jaren te verlengen. Maar de Engelsen, wier Koning niet afkerig van die oplossing was geweest, geven hem te kennen, dat een Bestand slechts bereikbaar was door de aanvaarding van het door de Staten reeds aanvaarde ontwerp van Jeannin.

De volgende dag blijken er nog vier moeilijkheden te bestaan. Vooreerst bestond bezwaar tegen de betiteling der Staten-Generaal als „Hauts et Puissants Seigneurs” (Hoogmogende Heren). Men week voor Jeannins aandrang, dat als men de zelfstandigheid erkende, de daarbij behorende titulatuur niet geweigerd kon worden.

Veel moeilijker was het tweede punt, dat der Indische vaart, waarover men nog drie dagen heeft moeten beraadslagen. Het einde was, dat Jeannin de formule voorsloeg, die het slot van artikel IV van het Bestand geworden is en waarin het woord Indiën vermeden is om Spaanse gevoeligheid te ontzien, maar dat geacht werd te geven hetgeen wij verlangden. De tekst werd dadelijk door Verreycken aan het oordeel der Aartshertogen onderworpen.

Het derde punt betrof het heffen van contributies in het bezette buiten de Verenigde Provinciën gelegen land, en wederkerig op gebied, dat bezet was door de vijand. Het beëindigen van deze heffingen gedurende het Bestand was een redelijk verlangen. Het zou geldelijk nadeel voor de Prins medebrengen, en reeds eerder had Jeannin er bij Oldenbarnevelt op aangedrongen, dat als het heffingsrecht verdween, de Staten de Prins behoorden schadeloos te stellen.

Het vierde punt betrof de duur van het Bestand, die Richardot niet van tien op twaalf jaren wilde brengen.

De Ambassadeurs blijven op hun stuk staan, dat het antwoord er de 24e februari moet zijn en dat zij anders de volgende dag zouden vertrekken. Dit schrijft Jeannin de 23e 's morgens. Die dag 's avonds komt Verreycken terug met alle artikelen van Jeannins ontwerp ondertekend, behalve dat over de Indische vaart, zoals het op 20 februari uiteindelijk was geredigeerd.

De fatale 24e vraagt Richardot respijt van twee dagen om zelf naar Brussel te gaan. Jeannin aanvaardt dit, maar voegt eraan toe, dat als Richardot niet terugkomt met het aartshertogelijk fiat, de Ambassadeurs de volgende dag zullen vertrekken zonder verlenging van de wapenstilstand na het einde der maand en zonder dat zij de Staten zullen verzoeken hun zetel tijdelijk te verplaatsen naar Bergen-op-Zoom.

Op de 26e 's avonds komt Richardot terug. Hij brengt nog niet het jawoord van de Aartshertog, maar wenst enige woorden uit de Indische formule weg te laten, die volgens de Ambassadeurs de zin te onduidelijk zouden maken. Ziende dat dezen niet toegeven, leggen Richardot en de zijnen zich erbij neer „en jetant des paroles de colère, comme si on leur eût mis le pied sur la gorge pour favoriser la passion des Etats”. Dit heeft plaats op 27 februari. De Ambassadeurs staan dan een nieuwe verlenging van de wapenstilstand tot 20 maart toe en zenden deze op dezelfde 27e februari aan de Staten-Generaal met verzoek nu zo spoedig mogelijk naar Bergen-op-Zoom over te komen. De werkkraacht der Franse heren blijkt weer eens uit het feit, dat eveneens op 27 februari uitvoerige brieven gaan naar de Prinses-Weduwe, naar Oldenbarnevelt en Sully, alsmede een lang rapport aan de Koning.

Toen de Ambassadeurs 13 maart in Bergen-op-Zoom kwamen, brachten zij bij monde van Jeannin de volgende ochtend in de Staten-Generaal verslag uit over het door hen in Antwerpen verrichte. Ook een schriftelijk verslag werd overgegeven. De rede van Jeannin is weer een meesterlijk stuk, eindigende in een warme aanbeveling om het Bestand zoals het geformuleerd was door de „entremetteurs et médiateurs” te aanvaarden. „Vous ne rencontrerez jamais tant de choses conjointes ensemble pour vous aider à obtenir un traité avantageux comme à présent. Les archiducs sont amateurs de la paix. Le roi d'Espagne se soumet à des conditions qu'il rejetterait sans doute, n'étoit leur considération. Deux grands rois, qu'on a essayé de séparer de votre amitié, sont demeurés fermes et constants en leur première affection, et n'ont eu ensemble qu'un même avis en la conduite de cette affaire, et outre ce, ont fait connoître clairement qu'ils ne veulent aucunement abandonner le soin de votre conservation; et toutes ces considérations ensemble ont été celles qui ont induit ou plutôt contraint les princes qui traitent avec vous de consentir à cet accord. La plus grande prudence ès affaires d'importance est de se servir de l'opportunité, et de considérer qu'en peu de temps tels changements arrivent en l'instabilité des choses humaines et des volontés des hommes, qui rendent impossible ce qui étoit auparavant aisé”¹.

Met grote voldoening werd het door de Ambassadeurs bereikte aangehoord, zoveel hadden sommigen niet verwacht te verkrijgen. 's Middags kwamen de Ambassadeurs weer in de Staten om erop aan te dringen, dat zij royaal moesten zijn tegenover de Prins, diens zwager en broeder,

¹ Jeannin, bl. 634.

zowel als beloning van bewezen diensten als bij wijze van vergoeding van door het Bestand te derven inkomsten. Deze zaak, waarop Koning Hendrik telkens had aangedrongen en die Jeannin reeds had voorbereid bij Oldenbarnevelt en anderen, leverde generlei moeilijkheid op.

De Staten gingen akkoord met de door de tegenpartij zo zeer gewenste schrapping van het artikel, dat voortgezette heffing in het bezette vijandelijke land van contributies mogelijk maakte, mits de grenzen van dat gebied zouden vaststaan. De Ambassadeurs wensten die grenzen zo te regelen, dat alle dorpen, die afhingen van de drie door het Noorden bezette Brabantse vestingen Bergen-op-Zoom, Breda en Grave bij het Noorden zouden behoren, waar tegenover de Staten geen bezwaar maakten ertegen, dat de roomse godsdienst er zoals vanouds zou kunnen geoeffend worden.

Langer dan drie maanden om te bekrachtigen wilden de Staten niet toestaan. Men verdiepte zich ook in de vraag, wat het gevolg zou zijn van een weigering van Koning Philips om te bekrachtigen. De Ambassadeurs verdedigden daarbij het standpunt, dat de Koning dan toch gebonden zou zijn krachtens de door hem gegeven volmacht.

De Staten drongen wederom aan op het sluiten met de beide Koningen van een tractaat ter waarborging van de naleving van het Bestand.

Tot verbazing der Ambassadeurs leverde de bepaling over de Indische handel slechts bevrediging over het bereikte op. De voorzorg, die de Ambassadeurs vlak vóór hun vertrek uit Antwerpen genomen hadden door de Aartshertog op 11 maart te schrijven toch toeschietelijk te zijn voor het geval de Staten nog iets veranderd wilden zien inzake de handel op de Indiën — in het belang der „tranquillité publique de la chrétienté” mocht immers niet gebroken worden — bleek dus niet nodig te zijn geweest¹.

Op 21 maart zenden de Ambassadeurs aan Spinola de verlenging door de Staten van de wapenstilstand tot eind maart met toevoeging, dat mochten nog een paar meerdere dagen nodig blijken, de gedeputeerden der Staten gemachtigd waren daarin te bewilligen. Zij vermelden de namen der gecommiteerden, vragen voor dezen paspoort van de Aartshertog en verzoeken de terugkerende trompetter ook mee te geven de verlenging van de wapenstilstand door de Aartshertog. Op 23 maart begeven de Ambassadeurs zich wederom naar Antwerpen en de 25e volgt het gezantschap der Verenigde Provinciën en kan aldus het op 30 september geschorste congres thans, onder bemiddeling der Ambassadeurs voortgezet worden. De Noordelijke gedeputeerden waren dezelfde als in Den Haag, met aan het hoofd Willem Lodewijk, Us Heit.

Met grote eerbetuiging door Spinola en de zijnen ontvangen hoorden de heren 26 maart van de Ambassadeurs wat dezen sedert hun terugkeer hadden besproken met Richardot, die had toegestemd in de betiteling *Illustres Seigneurs les Etats*, waar aanvankelijk bezwaar tegen was

¹ Vgl. voor het voorgaande de brief der Franse heren aan de Koning en Villeroy van 21 maart 1609, Jeannin bl. 635 en 637.

gemaakt. Op de vraag der Ambassadeurs, of het gezantschap de verdere bespreking aan hen wilden overlaten dan wel zelf wilden „besogneren”, verklaarde Oldenbarnevelt het laatste te verkiezen, doch met advies der Ambassadeurs. Bij meningsverschil zouden dezen met elk der partijen praten, maar niet „in 't publiq . . . , opdat de viant en wy ons nyet verstyven”.

Daarna kwamen Spinola en de zijnen het gezantschap bezoeken „mit seer grooten train en twee carossen”. Onder allerlei gewisselde beleefdheden merkten de Zuidelijken op te hopen, dat het gezantschap zich zou willen „disponeren” om acht maanden in Antwerpen te blijven, gelijk zij in Den Haag gedaan hadden. Het antwoord luidde, dat men hoopte in acht dagen gereed te komen. Het zouden er veertien worden.

De officiële besprekingen werden gehouden in het Stadhuis. De leidende rol der Ambassadeurs als bemiddelaars bleek daar ook uit de schikking om de vergadertafel: de Ambassadeurs zaten bovenaan, met aan de ene kant ons gezantschap, aan de andere Spinola en de zijnen, waarbij ook Neyen niettegenstaande zijn voornemen om alle politieke werk te mijden.

Verschillende onderwerpen kwamen nog ter sprake.

Ten slotte aanvaardden de Zuidelijken, dat het Bestand twaalf in plaats van tien jaren zou duren.

Dat de bij de bezette vestingen in Brabant behorende dorpen bij het Staatse gebied zouden behoren met behoud van de roomse godsdienst-oefening werd gelijk gezegd aanvaard, waartegenover op bezet gebied geen contributies meer zouden mogen geheven worden. Het meningsverschil of teruggave van verbeurdverklaard goed zonder rechterlijk vonnis in volle eigendom zou geschieden, zoals de Staatsen wilden, dan wel of slechts de vruchten gedurende het Bestand door de in het bezit ervan herstelde oude rechthebbenden zouden worden genoten onder verplichting ze niet te mogen vervreemden of bezwaren, werd in laatstgenoemde zin beslist.

De Prins, blijkbaar verkeerd ingelicht, beklaagde zich op 3 april bij zijn zwager erover, dat de belangen van het Huis Nassau niet behoorlijk werden behartigd door het gezantschap. Willem Lodewijk en ook Oldenbarnevelt stelden hem gerust. En 11 april konden Jeannin en Russy aan Koning Hendrik berichten, dat iedereen tevreden was over het twee dagen tevoren getekende Bestand, zelfs „M.le prince Maurice, qui a été satisfait par les archiducs ou Etats de la plupart de ce qu'il désiroit”.

Op 2 april werd de wapenstilstand van 21 maart voor het laatst verlengd, en wel tot 10 april¹.

Van het door de Staatsen voorgestelde beëedigen van het Bestand is blijkbaar niets gekomen. Alles ging veel eenvoudiger toe dan tien jaren tevoren te Vervins. Ook van gijzelaars was geen sprake.

¹ De notulen van Oldenbarnevelt bij Van Deventer, III, bl. 295, hebben hier zeer duidelijk 10 Juny, maar zowel de Franse als de Nederlandse tekst in de Secrete Resolutiën zeggen duidelijk 10 april.

Jeannin, maar ook de Engelsen zijn er alles op blijven zetten om de zaak, waaraan nu volle twee jaren was gewerkt, onder dak te brengen. Tot het laatst bleek men onzeker over Spanje's houding. Parijs was zenuwachtig, getuige de overdaad van brieven, die Jeannin ontving en met engelengeduld beantwoordde. Telkens blijkt uit die briefwisseling, hoe Koning Hendrik het slagen van het Bestand als een persoonlijke prestigezaak beschouwt. Maar ook van de kant der Staten vreesden de Ambassadeurs nog moeilijkheden. Niet allen waren het in het Noorden reeds eens met Oldenbarnevelt. Nog eind maart wil Amsterdam de kwestie van de formule van onze zelfstandigheid en van de handel weer in de Staten van Holland brengen en moet Oldenbarnevelt daartegen front maken¹. Op 1 april komt Winwood bij de Landsadvocaat aandringen op spoed, wat trouwens overbodig was, maar wèl de gevoelens der Ambassadeurs tekent.

Het ondertekenen van het Bestand in de ochtend van de gedenkwaardige 9e april 1609 is nog enigszins gehaast geschied, zoals dat bij traktaat-sluitingen wel meer het geval is. Er bleek nl. van kleine oneffenheden en de bij het Bestand behorende stukken werden eerst later getekend, hoewel zij 9 april als dagtekening dragen.

De ondertekening zelve leverde ook nog een moeilijkheid. Richardot reikte de pen aan Spinola om als eerste te tekenen. Oldenbarnevelt zei toen, dat de Ambassadeurs als middelaars voor moesten gaan. Richardot antwoordde, dat de Ambassadeurs niet behoefden te tekenen, doch desgewenst het na de partijen konden doen. De Ambassadeurs wensten alleen te tekenen volgens hun rang, dus vóórop. Zij beriepen zich daarbij op de vrede van Vervins, waarbij de pauselijke legaat als mediateur vóórop zou zijn gegaan, wat niet het geval was geweest, gelijk Richardot terecht opmerkte. Oldenbarnevelt houdt aan en de Ambassadeurs tekenen als eersten. Ten ongenoegen van Spinola, zoals Oldenbarnevelt schrijft in zijn uitvoerige eigenhandige notulen van 24 maart tot 18 april, waaraan het bovenstaande grotendeels ontleend is².

En dan vervolgen de notulen uiterst zakelijk, dat na de ondertekening de Ambassadeurs uit naam van hun Koningen vermaanden tot getrouwe naleving en dat er over en weer dank werd uitgesproken. Voorts dat Spinola en de zijnen, twee burgers en de President van Artois bij de Staatsen kwamen eten, waarbij „hun goede sier gedaen” werd; dat zij de „conclusie” aan „Mijne Heren de Staten adviseerden” en dat enigen van ons gezantschap zouden overkomen naar Bergen-op-Zoom. De indruk van de „conclusie”, dat „swaer en moeyelyck besogne” zoals Oldenbarnevelt het noemde³, op de bevolking in Zuid en Noord gaf tot heel wat meer enthousiasme en luidruchtigheid aanleiding. Richar-

¹ Van Deventer, III, bl. 304.

² Van Deventer, III, bl. 281 vlg.

³ Van Deventer, III, bl. 308.

dot voelde zich verlicht: „Dieu marey nostre Trefve est achevée”¹.

Op de 10e april 's avonds is het gezantschap weer te Bergen-op-Zoom. De volgende dag brengt het rapport uit in de Staten-Generaal, die besluiten het Bestand te bekrachtigen. Zeeland maakt bezwaar, vooral tegen de vrije vaart op de Vlaamse havens vóór de bekrachtiging door de Koning. Maar het geeft zijn bezwaar tegen de bekrachtiging op, mits „de havenen terstont souden weder gesloten worden” als de bekrachtiging door de Koning zou uitblijven.

Dan nemen de Staten nog enige belangrijke besluiten. Binnen drie weken zullen zij weer bijeenkomen in Den Haag nopens „eene ligue tot guarantie van de Trefve”. En dan over het grote punt van grondwetswijziging, „opte ordre van eene goede regeeringe” en de geldmiddelen. Ten slotte over lopende geldzaken.

Op 13 april is het gezantschap weer in Antwerpen en collationeren Hillama en Verreycken de bekrachtigingsoorkonden, die blijkbaar worden uitgewisseld binnen de daarvoor in artikel 37 van het Bestand bepaalde vier dagen.

De Koning kreeg krachtens dat artikel drie maanden tijd, minder hadden de Zuidelijken niet willen toestaan. De Koning heeft de termijn bijna doen verstrijken, maar 7 juli tekende hij dan toch: Yo el Rey².

De 16e komen de schepen voor Antwerpen, nemen Spinola en Richardot afscheid van het gezantschap en de medevarende Ambassadeurs. Saluutschoten. De Ambassadeurs worden in Willemstad afgezet, de 18e is men in Den Haag terug, houdt er dadelijk vergadering voor de publikatie van het Bestand en stelt 6 mei vast als bededag.

Het Bestand was ook in zover juist op tijd tot stand gekomen, dat op 25 maart de Hertog van Kleef, Gulik en Berg was overleden. De voorziene daaruit voortspruitende internationale moeilijkheden hebben op de sluiting van het Bestand geen invloed gehad dan alleen dat zij tot spoed aandreven. Koning Hendrik, die evenmin als de Republiek het Hertogdom gaarne onder Habsburgse invloed zag komen, had in het Bestand nog een bepaling willen doen opnemen, die beide partijen tot onzijdigheid zou verplichten zolang de strijd over de hertogelijke opvolging, waarbij rooms en protestants weer eens scherp tegenover elkaar staan, niet in rechte beslist zou zijn. De Koning voorzag zelfs een mogelijke ontwikkeling der situatie, die het wenselijk zou maken de sluiting van het Bestand op te schorten of zelfs de onderhandeling erover af te breken. Op 8 april berichtte Jeannin, dat het te laat was om met 's Konings wensen rekening te houden.

's Konings bemoeienis in deze complicatie illustreert weer eens zijn zeer daadwerkelijke belangstelling in de aangelegenheden der Verenigde Provinciën, ook al was de soevereiniteit over deze hem ontgaan. Die belangstelling zou ook aanstonds weer blijken uit hernieuwde aandrang om ons staatsbestel te herzien, de verwezenlijking van een „bon gouvernement”,

¹ Van Deventer cod. loco.

² Van Meteren, fol. 325 vlg.

waartoe ook de Staten nog te Bergen-op-Zoom het nodige hadden verricht. Maar dat alles ligt buiten het bestek van dit geschrift.

De Staten-Generaal hebben door het Bestand bijna alles verkregen wat zij wensten. Volledige, noch op staatkundig noch op kerkelijk gebied beperkte zelfstandigheid¹, en de vrije handel op de Indiën. De belangen van het Huis Nassau waren behoorlijk verzekerd. De territoriale status quo hadden zij moeten erkennen, in het bijzonder ook ten aanzien van Opper Gelder; maar omgekeerd moest het Zuiden dan status quo in Brabant en Vlaanderen erkennen. De poging van het Noorden om tegenover de aldaar bestaande vrijheid van godsdienstige mening wederkerigheid aanvaard te krijgen, had geen gevolg. De zolang gestelde eis voor een vrede: vertrek der Spanjaarden en samenwerking van Zuid en Noord tegen Spanje, was opgegeven. Toen Oldenbarnevelt had moeten constateren, dat een vrede met de Zuidelijke Staten, zoals de Pacificatie van Gent was geweest, niet meer mogelijk was, maar vrede toch nodig was, besloot hij te trachten deze met de vorst van het Zuiden en diens feitelijke opperheer te sluiten, hetgeen ten slotte een Bestand voor twaalf jaren werd. En de eis van het vertrek der Spanjaarden raakte van de baan, toen gedurende de onderhandelingen ook de Ambassadeurs rieden hem te laten vallen. Noord en Zuid raakten geheel uit elkaar. Het Zuiden had niet vermocht hetgeen aan het Noorden gelukt was.

De Staten-Generaal zaten hoog te paard bij de laatste besprekingen te Antwerpen. Zowel Jeannin als Winwood laten niet na het te constateren, ieder op zijn wijze².

Op 18 mei houden de Ambassadeurs hun laatste gemeenschappelijke rede in de Staten bij monde van Jeannin³. Aan de gelukwens met het verkregene wordt de hoop toegevoegd, dat zij, die tegen een Bestand waren, de voordelen ervan zullen inzien. Voorts wordt, als reeds zo dikwijls, aangedrongen op betere regeling der geldmiddelen en op een „bon et sage gouvernement”; ook op schadevergoeding van het Huis Nassau, met name ook nu het niet gelukt is de tegenpartij ertoe te brengen het aan de Prins behorende Lingen te ontruimen.

In zijn instructie van 22 april 1607 had de Koning aan zijn gezanten opgedragen iets te doen voor vrije godsdienstoefening der vele roomsen in het Noorden. Maar de gezanten waren ten opzichte van dit punt vrijgelaten te doen wat hun juist leek. Jeannin was van mening, dat als iets in de zin van het door de Koning beoogde bereikt zou kunnen worden, dit na de vrede of het bestand zou moeten geschieden en gevraagd als een vrijmachtig verleende gunst. Als zodanig vraagt hij het dan ook in zijn

¹ Afgezien dan van de volledig te handhaven roomse religie in de dorpen, die behoren bij de Brabantse vestingen, echter zonder bisschoppelijke jurisdictie en met geloofsvrijheid voor andersdenkenden; vgl. Jeannin, bl. 660 en 703, en Du Mont, VII bl. 102 en 115.

² Winwood Papers, III, bl. 4. Jeannins brief aan Villeroy van 3 april 1609.

³ Jeannin, bl. 675.

remonstrantie in de Staten-Generaal van 28 juni¹. Wat hij praktisch vraagt is weinig: slechts „de tolérer et souffrir qu'ils aient quelque exercice en leurs maisons sans y être recherchés, et sans que la rigueur des placards ci-devant faits à cette occasion soit plus exercée contre eux”; hij oppert — als tegemoetkoming, dat de priesters zullen kunnen worden geregistreerd. De Staten wilden aan het stuk generlei ruchtbaarheid geven; alles moest vermeden worden, dat de indruk zou kunnen vestigen van drukuitoefening; meer dan door de vingers zien was niet te verwachten. Aldus Jeannin 29 juni aan de Franse gezant te Brussel.

Op 17 juni werd het traktaat tot garantie van het Bestand met inbegrip van de uitdrukkelijk genoemde Indische handel getekend door de Ambassadeurs en de Staten-Generaal, die er de titel in dragen van illustres, hauts et puissans seigneurs les Etats-Généraux des Pays-Unis. De op vrede doelende bondgenootschappen van 23 januari en 26 juni 1608, worden ook voor het Bestand toepasselijk verklaard. Gedurende het Bestand zal de Republiek geen traktaat met de Koning van Spanje of de Aartshertogen sluiten zonder „avis et consentement” der twee Koningen, die geen traktaat zullen sluiten ten nadele van de Republiek. De Koningen zullen geen traktaat sluiten ten nadele der vrijheid der Staten-Generaal. Hier werd dus de vrijheid met zovele woorden op ons bevredigende wijze vastgelegd².

Op 27 juni wordt met medewerking en medeondertekening van de Ambassadeurs en Oldenbarnevelt het verdelingsverdrag van de nalatenschap van Prins Willem getekend door diens drie zonen³.

Op 30 juni verlaat Jeannin Den Haag. Naar aanleiding van dat vertrek schrijven de Staten-Generaal 22 juni aan Koning Hendrik⁴ om te danken „que son bon plaisir a été d'envoyer de pardeça un tel personnage, qui nous laisse beaucoup de témoignages de sa très-grande expérience, jugement, prudence et bonne conduite ès grandes affaires, et qui, par magnanimité et singulière dextérité, a surmonté toutes sortes de difficultés qui se sont offertes”. Uitstekende karakteristiek van de eminente diplomaat.

Het Twaalfjarig Bestand heeft ertoe geleid, dat Koning Hendrik IV zijn wens op een Protectoraat over de Verenigde Provinciën niet vervuld zag, en evenmin zijn wens om door onze wapenen de Spanjaarden uit de Zuidelijke Nederlanden te zien verwijderd en enige dier landen bij Frankrijk te zien gevoegd. Een eigen oorlog meent hij daar niet voor over te mogen hebben. Als de Koning inziet, dat deze verreikende wensen geen kans maken en hij zich niet kan verzetten tegen Oldenbarnevelts politiek om tot vrede te geraken, maakt hij deze politiek tot de zijne. Hij maakt er zelfs een prestigekwesitie van, daarbij meesterlijk gediend door Jeannin, ook als de vrede een tijdelijk Bestand moet worden.

¹ Jeannin, bl. 692.

² Jeannin, bl. 695; Du Mont, dl. V, II, bl. 110.

³ Jeannin, bl. 701; Du Mont, dl. V, II, bl. 113.

⁴ Jeannin, bl. 699.

Koning Jacobus, die eerst onlangs met Spanje vrede gesloten had en niets voor heropening der vijandelijkheden voelt, werkt mede aan het vredeswerk van Den Haag, en dit met te meer ijver, waar de zeer duidelijke wens van Koning Hendrik om de eerste viool op het Congres te spelen, hem dreigt in de schaduw te plaatsen.

De wens van Keizer Rudolf om een stem in het kapittel te hebben vindt nergens gehoor. De Duitse protestantse vorsten spelen op het congres een ondergeschikte rol. Dat de Deense heren een bijzondere activiteit aan de dag zouden hebben gelegd, blijkt niet.

De grote verliezer is Koning Philips III. Niet rechtstreeks tegenover zijn grote Franse tegenspeler zoals bleek. Maar wèl tegenover de Verenigde Provinciën. Wat hij deze mordicus geweigerd had, volledige zelfstandigheid, ook op godsdienstig gebied, en de vrije vaart op de Indiën, dit alles moet hij noodgedrongen eindelijk toestaan. Het Bestand van 1609 is een zeer zware slag toegebracht aan de wereldmacht van toen.

Dat Koning Philips moet capituleren tegenover de Verenigde Provinciën, is te danken ook hieraan, dat op dit punt het streven der Republiek evenwijdig loopt met dat van Spinola. Deze ziet in, dat hij door Spaans geldgebrek het niet kan bolwerken tegen de Verenigde Provinciën, maar dat voor het Zuiden, diep gebukt als het is door de oorlog, vrede absoluut nodig is. In harde strijd ontwingt hij daartoe aan Koning Philips diens capitulatie.

Als de grote overwinnaar treedt uit het Haagse vredescongres naar voren de Republiek der Verenigde Provinciën. Weliswaar is de hoop op samenwerking met het Zuiden om de Spanjaard eruit te werken, Prins Willems *politique de la généralité*, die ook zolang mogelijk Oldenbarnevelts politiek gebleven was, opgegeven moeten worden. De Spaanse greep op het moede Zuiden was daarvoor te sterk. Maar overigens had het omhoogrijzende Noorden alles bereikt wat het wenste. Het is nu grote mogendheid.

De loop der geschiedenis wordt niet uitsluitend bepaald door grote figuren. Maar deze spelen wèl een zeer belangrijke rol. En dè grote figuur in de wording en voleinding van het Twaalfjarig Bestand naast Spinola en Jeannin, maar toch boven hen uitstekend, dat is Oldenbarnevelt, Nederlands grootste staatsman. Prachtig en zo juist is zijn betekenis samengevat door Fruin. Ik eindig door het woord te laten aan onze grote historicus:

„Met hooge bewondering slaan wij in deze den grooten advocaat van Holland gade. Welk een man was die Oldenbarnevelt! Met vasten voet vervolgt hij zijn weg, zonder afdwalen, zonder weifelen, in het doolhof der diplomatieke kronkelpaden. Wat hij van den aanvang af beoogde, bereikt hij ten slotte. Van Spanje bedingt hij wat den Spaanschen hoogmoed evenzeer als de Spaansche belangen krenkt. Frankrijk stelt hij te leur, zonder het aanstoot te geven. Eer de onderhandeling geopend werd, scheen aan de Vereenigde Provinciën slechts de keus gelaten tusschen onderwerping aan de Aartshertogen en erkenning van het protectoraat van Frankrijk. Maar

tussen beide klippen door voert de behendige staatsman de Republiek naar de open zee, waar zij vrij in haar bewegingen en betrekkelijk veilig is”¹

¹ Robert Fruins Verspreide geschriften, dl. VII, bl. 468.

PERSONEN- EN PLAATSENREGISTER

- Achterhoek 23.
 Aerschot (hertog van) 13, 15.
 Aerssen (Cornelis) 31, 80, 83, 88, 93, 134.
 Aerssen (François) 39, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 72, 73, 75, 76, 79, 85, 87, 88, 91, 95, 102, 137.
 Albertus (aartshertog) passim.
 Alem 57.
 Alfen 34, 35.
 Alva 9, 13, 91.
 Amboyse (Clermont d') 23.
 Amiens, 32, 33, 34, 35, 36.
 Amsterdam 134, 139, 150.
 Angers 38, 40, 102.
 Anhalt 23, 91, 97.
 Anholt 23.
 Antwerpen 10, 11, 17, 57, 64, 69, 72, 80, 83, 118, 130, 140, 145, 147, 148, 149, 151.
 Armada 11.
 Artois 25, 59, 150.

 Basdevant (Jules) 112.
 Bassigny (graaf) 17, 18.
 Bastogne 39.
 Baudius 129.
 Bax 110.
 Bellièvre (de) 38, 40, 52.
 Bentinck (Philips van), heer thoe Bicht 17.
 Bergen-op-Zoom 17, 18, 57, 59, 67, 69, 110, 117, 130, 140, 147, 148, 150, 151, 152.
 Berny (de) 97, 98.
 Bestand - 12-jarig, passim.
 Béthune (Maximilian de) zie Sully.
 Biesbosch 110.
 Bilderbeke 86.
 Bislich 26.
 Blois 40.
 Boderie (de la) 97, 117, 118, 141.
 Bommel, Bommelerwaard 53, 57.
 Bongars (Jacques) 23.
 Bor, passim.
 Bouillon (hertog van), zie Tour.
 Boulogne 27, 99.
 Bourbon (Charlotte de) 23.
 Bourgondië 32, 66, 72, 95.

 Brabant 17, 18, 19, 65, 110, 117, 148, 149, 159.
 Brandenburg 91, 97, 130.
 Bréauté (de) 54.
 Breda 9, 12, 19, 23, 25, 110, 117, 140, 145, 148.
 Brederode (Pieter van) 86.
 Brederode (Walraven van) 112.
 Breevoort 23, 35.
 Bremen 58.
 Bretagne 34, 38, 40.
 Briel (den) 11, 39.
 Brizuela (Iñigo de) 143, 144, 145, 146.
 Brugge 72.
 Brussel 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 32, 33, 41, 51, 52, 53, 57, 61, 66, 67, 68, 69, 71, 74, 75, 80, 81, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 94, 98, 101, 104, 109, 110, 113, 123, 130, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 153.
 Burghley (Lord) zie Cecil.
 Buzanval (de) 24, 25, 26, 28, 31, 34, 35, 36, 42, 44, 45, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 69, 71, 72, 76, 77, 87, 95, 99, 101, 124.
 Bylandt, Freiherr zu, Reidt, Herr zu Drempt 12, 13.

 Cadix 27.
 Calais 25, 26, 27, 32, 33, 43, 50, 51, 60, 61, 72, 87, 88.
 Calvart (Lieven) 25, 27, 28, 29, 32, 33, 39.
 Canossa 95.
 Caron 28, 29, 36, 37, 48, 58, 61, 86, 91.
 Catalagirone (Bonaventura) 33, 37.
 Cats 92.
 Cecil (Robert) Lord Salisbury 36, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 63, 64, 86.
 Cecil (William) Lord Burghley 36, 37, 47.
 Chartres 40.
 Cheverny (de) 44.
 Choart (Paul) zie Buzanval.
 Christiaan IV 97
 Clemens VIII, 14, 15, 26, 32, 33, 41, 62, 98, 119, 121.
 Codt (de) 17.

- Coenders 112.
 Coevorden 23.
 Collibus (Hippolytus a) 98, 126.
 Coomans 52.
 Crakau 66, 72.
 Cruwel 80.
- Dauphin 63, 73.
 Delfshaven 130.
 Delft 94, 139.
 Delfzijl 23.
 Denemarken (Denen) 14, 28, 29, 31, 35, 91, 97, 123, 130, 154.
 Deventer 23.
 Deventer (M. L. van) passim.
 Dieppe 40, 50.
 Does (Pieter van der) 52, 55.
 Does (van der, ambtenaar) 93, 94.
 Doesburg 53.
 Dordrecht 26.
 Dover 47, 60.
 Duinkerken 51, 57, 58, 59, 60, 65, 94.
 Duins 51.
 Duitsland 12, 28, 31, 53, 89, 98, 103, 119, 125, 130, 154.
 Duivenvoorde, zie Wassenaer.
 Dusseldorp 75.
- Edmond (Sir Thomas) 42.
 Eems 93.
 Elisabeth, passim.
 Elsevier 129.
 Engeland 11, 21, 24, 26, 28, 36, 37, 38, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 62-64, 65, 70, 72, 73, 79, 89, 91, 99, 100, 101, 105, 106, 107, 111, 119, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 136, 140, 141, 146, 150.
 Enschede 35.
 Ernst (Aartshertog) 13, 14, 15, 25, 67, 89.
 Espernon (hertog van) 44.
 Essex (graaf van), Robert Devereux of Mandeville 37, 47, 48.
- Fay (du), zie Hospital 116.
 Ferrara 15.
 Fick (Pater Albertus) 85, 102.
 Fontainebleau 87.
 Fouquerolles 25, 26.
 Franche Comté 25, 59.
 Frankrijk, passim.
 Frans I 59.
 Frederik Hendrik 13, 30.
- Friesland 19, 20, 74, 83, 85, 104, 116, 121, 131.
 Fruin (R.) 9, 13, 28, 69, 79, 154.
 Fuentes 25, 26, 27, 89, 90.
- Gachard 14, 17, 69.
 Geertruidenberg 23, 110.
 Gelderland 83, 94, 102, 131.
 Geldersch Overkwartier, Opper Gelder 17, 68, 117, 152.
 Genève 98.
 Gent 13, 19, 69, 83, 118, 119.
 Gent (Cornelis van) heer van Loenen en Meinerswijk, 102, 112.
 Gent (Pacificatie van) 10, 19, 20, 31, 59, 68, 152.
 Gentilis 64.
 Gevaert 75, 77, 79, 80.
 Geyl 11.
 Gibraltar 89.
 Gilpin 30, 31, 49, 98.
 Goor 35.
 Grave 61, 70, 117, 148.
 Greenwich 29.
 Grevelingen 72.
 Groen van Prinsterer 77.
 Grol 35, 74, 117.
 Groningen 11, 20, 23, 25, 55, 116, 131.
 Groot (de), Grotius 13, 45, 46, 48, 54, 65, 91, 92, 93, 95, 98, 110, 129, 140.
 Guadaleste (markies van) 142.
- Haag (den), passim.
 Haagsche Bosch 123, 129.
 Haarlem 9.
 Hamburg 58.
 Hamptoncourt 64.
 Hasselt 70.
 Heemskerck 89.
 Hendrik III, 22, 23, 77.
 Hendrik IV, passim.
 Henegouwen 25, 59.
 Héraugières (Charles de) 25.
 Herbert (Henry) 42.
 's-Hertogenbosch 61, 140.
 Hessels 49.
 Hessen 91, 98.
 Hillama 112, 151.
 Holland 9, 11, 20, 23, 30, 45, 55, 57, 58, 76, 81, 85, 94, 101, 108, 111, 112, 122, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 150.
 Hoogstraten 110.
 Horst (zie Wittenhorst).

- Hospital (Michel Hurault de l'), heer du Fay 22.
 Hottinga 39, 49.
 Hugenoten 72.
 Hulst 23, 58, 68.
 Hurault, zie Hospital.
 Huy 25.
- Ibarra (Don Diego de) 81, 89, 90.
 Idiaquez (Juan), Grootcommandeur van Leon 144.
 Ierland 38.
 Incaville, zie Saldaigne.
 Indië 68, 80, 89, 115, 116, 117, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 139, 146, 147, 148, 152, 153, 154.
 Infante 72.
 Isabella (aartshertogin) 9, 15, 17, 47, 51, 67, 69, 81, 110.
 Italië 60.
- Jacobus VI (I) 63, 64, 71, 86, 91, 97, 106, 123, 141, 154.
 Jeannin (Pierre) 20, 22, 78, 87, 88, verder passim.
 Juan (Don) 10, 118.
- Kadzand 65.
 Kamerijk 25, 26, 69, 83.
 Karel V 59.
 Keizer, zie Rudolf II.
 Kernkamp (J. H.) 15.
 Kessel, zie Wittenhorst.
 Keulen 10, 12, 19, 86, 98, 119.
 Kleef 16, 98.
 Kleef (hertog van Gulik en Berg) 151.
 Kluit 20.
 Knuttel 131.
- Lambert 131, 132.
 Leicester 11.
 Lemaire (Isaac) 116.
 Lerma (hertog van) 65, 88, 142, 143, 144.
 Leuven 10, 70.
 Lier 110.
 Ligue 22, 23, 27, 28, 30, 31.
 Lillo 93, 110.
 Limburg 74.
 Lingen 34, 35, 66, 72, 117, 152.
 Lochem 66, 74.
 Loenen (van), zie van Gent.
 Loire 35, 40.
 Lombardije 89.
- Londen 28, 32, 46, 49, 92, 99, 117, 119, 123, 141.
 Luik 25.
 Luxemburg 39, 62.
- Maas 25, 53.
 Maastricht 11.
 Madrid 40, 41, 52, 59, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 88, 98, 104, 121, 137, 138, 139.
 Magellaan 116.
 Maise (de) 36, 37, 42, 43, 96.
 Malderee 112.
 Malepina (markies) 70.
 Mancicidor 110, 113.
 Marquette 65.
 Maurits (Prins) passim.
 Medici (Alexander de), kardinaal van Florence 37.
 Meinerswijck, zie van Gent.
 Mejia (Augustin) 71.
 Mendoza (Admirant van Arragon) 17, 18, 49, 53, 58, 67, 119.
 Mercoeur (hertog van) 35.
 Meulen (Daniël van der) 14, 15.
 Meurs 34, 35, 75.
 Middelburg 12, 39.
 Middellandsche Zee 94.
 Milaan 70.
 Molhuysen 48, 91.
 Montmorency (Nicolas de) 18.
 Morlans (de) 24, 25.
 Mornay (Duplessis) 46.
 Munster (vrede van) 21, 22.
 Myller (dr.) 13.
- Namen 13.
 Nantes 38, 43, 45, 55, 56, 62, 66.
 Nantueil 95.
 Nassau (Filips van) 24.
 Nassau (Huis van) 20, 21, 119, 149, 152.
 Nassau (Jan, de Oude) 24.
 Nassau (Justinus van) 26, 39, 47, 48, 110.
 Nassau (Maria Elisabeth van) 23.
 Navarre 22, 23.
 Neufville (Nicolas de), heer van Villeroy, zie Villeroy.
 Neyen (Jan) 80, 81, 82, 83, 85, 88, 93, 94, 102, 104, 108, 109, 110, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 129, 130, 142, 149.
 Nieuwpoort 17, 58, 59, 67, 69, 70.
 Noue (la) 56.

- Noircarmes (Jean de), baron de Selles 10.
Nijmegen 16, 23, 117.
- Obdam 63.
Oldenbarnevelt, *passim*.
Oldenzaal 35, 117.
Oost-Friesland 58.
Ootmarsum 23, 35.
Oranje (Louise, Prinses Weduwe) 30, 99, 136, 147.
Oranje (Prins van) 9, 11, 19, 20, 24, 31, 57, 59, 80, 153, 154.
Oranje, Willem III 21.
Ostende 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 70, 71, 143.
Oudendijk (dr. J. K.) 22.
Overijsel 116, 131.
- Paltz (de) 91, 97.
Parijs 33, 45, 46, 57, 69, 75, 76, 79, 85, 87, 88, 92, 120, 121, 122, 144.
Paus, zie Clemens VIII.
Parma (hertog van) 11, 13, 23, 25, 67, 70.
Pauw 134.
Pecquius (Pierre) 112, 115, 117.
Pembroke (Lord) zie Herbert.
Philips II, 9, 11, 12, 13, 14, 23, 25, 26, 40, 47, 67, 69, 143.
Philips III 9, 19, 20, 51, 60, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 74, 78, 86, 89, 93, 94, 96, 98, 100, 103, 104, 110, 114, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 128, 129, 136, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 154.
Picardië 25.
Plantijn 10.
Polen 14, 35.
Portugal 52.
Prada 142.
Pré (la), zie Taffin.
Préaux (de) 130, 138, 139, 140, 141, 143.
Prévost-Paradol 36, 37.
Prinsenhof 94.
Prinsterer, zie Groen.
- Rees 53.
Renesse 17, 112.
Requesens 9, 19.
Rheims 98.
Richardot 32, 33, 38, 40, 41, 53, 89, 104, verder *passim*.
Richelieu 45, 48.
Rogge 79.
Rome 98, 99.
- Rosny (Markies van), zie Sully.
Rossum 53.
Rotterdam 30, 110, 134.
Rouaan 32.
Rudolf II (Keizer) 9, 10, 12, 14, 16, 19, 35, 53, 98, 154.
Russy (de) 87, 95, 104, 124, 149.
Rijn 23, 26, 34, 35, 53, 117.
Rijnberk, Rheinberg 34, 35, 61.
Rijperman 75.
Rijswijk 81, 111, 130.
- Sailly (de) 33, 87.
Saldaigne (Charles de), heer van Incaville 23.
Salisbury (Lord), zie Cecil.
Sancy (de) 27, 28.
Sauli 73.
Saumur 46.
Savoie 60.
Schelde 64.
Schotland 28, 29, 31, 63, 69.
Sedan 25.
Selles (baron de) zie Noircarmes.
Sillery (de) 38, 40, 72, 73.
Slingelandt 92.
Sloet 112.
Sluis 11, 54, 58, 60, 65, 70, 71, 93, 117.
Spaansche Furie 10.
Spanje, *passim*.
Spencer 98, 105, 126.
Spinola (markies Ambrosio de) 19, 20, 54, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 88, 89, 90, 93, 96, 100, 104, 107, 108, verder *passim*.
Spinola (Frederik) 54, 60, 70.
Spuistraat 135.
St Agathaklooster 94.
St Andries 53, 57.
St Aubin 73, 75.
Steenwijk 23.
St Germain (kasteel) 56.
St Quentin 37.
Sully 27, 60, 63, 64, 66, 72, 126, 132, 135, 141.
- Taffin (Quintin), heer van La Pré 22.
Taxis 38, 40, 56.
Terranova 10.
Texel 56.
Thienen 61.
Thuillerie (Coignet de) 23, 26.
Toledo (Osorio, Don Pedro de, Markies van Villavranca) 121, 122, 123, 124, 125, 141.

- Tour d'Auvergne (Henri de la), hertog van Bouillon, vicomte van Turenne 23, 24, 25, 27-30, 32, 34, 42, 55, 75.
- Trèveskamer 112, 113.
- Trier (keurvorst van) 10.
- Triple Alliantie 14, 15, 27, 33, 35, 38, 50, 63, 87, 91.
- Troje 47, 60, 65.
- Tromp 51.
- Turenne (vicomte de) zie Tour.
- Turkije (Turken) 10, 14, 19, 33.
- Turnhout 34, 75.
- Twente 23.
- Ulfeldt (Jacob) 97.
- Urquina (de) 143.
- Utrecht 116, 117, 131.
- Utrecht (Unie van) 11, 55, 84, 107.
- Valcke (Jacob) 60.
- Vechten (dr. Jonas Charisius der) 97.
- Veeken (van der) 134.
- Veere en Vlissingen (markies van) 94, 139.
- Velasco (de connétable van Castilië) 65.
- Venetië 28.
- Vere (Francis) 49, 60.
- Vereenigde Provinciën, passim.
- Verreycken 38, 74, 103, 104, 108, 109, 110, 113, 146, 151.
- Vervins 15, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 48, 54, 67, 69, 98, 99, 119, 149, 150.
- Verzijl 112.
- Villavranca (markies van), zie Toledo.
- Villeroy 32, 39, 40, 42, 43, 44, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 72, 73, 76, 77, 79, 96, 98, 99, 100, 102, 103, verder passim.
- Vlaanderen 18, 59, 62, 63, 65, 66, 69, 71, 72, 117, 151, 152.
- Vlissingen 11, 95, 139.
- Vuchtse heide 54.
- Vulneve 33.
- Vijverberg 112.
- Waal 53, 54.
- Wachtendonk 66, 72.
- Wagenaar 92.
- Wallenstein 70.
- Walsingham 37.
- Warcke (van de) 12, 39, 49.
- Warmond (heer van), zie Wassenaer.
- Wassenaer, heer van Duivenvoorde en Warmond 39, 46, 47, 49.
- Weenen 99.
- Westfaalsche congres 98.
- Westminster 50.
- Wielingen 70.
- Willem Lodewijk (graaf) 11, 20, 21, 23, 24, 26, 49, 68, 84, 102, 103, 104, 105, 109, 111, 112, 116, 118, 131, 135, 136, 148, 149.
- Willemstad 65, 151.
- Winwood 79, 98, 105, 136, 150, 152.
- Wittenhorst (Walraven van) 74, 75, 77, 79, 80, 84, 91.
- Württemberg 98.
- Wyer 14.
- Xanten 26.
- Yperen 17.
- IJssellinie 53, 74.
- IJzendijke 65.
- Zanten (van) 17.
- Zeeland 9, 11, 20, 26, 29, 30, 65, 84, 94, 95, 104, 105, 120, 122, 129, 131, 132, 133, 136, 139, 151.
- Zuñiga 70.
- Zutphen 23.
- Zweden 98.